

**ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОСТРОГЛЯДОВА ОЛЕНА ГЕОРГІЇВНА

УДК 343.13:343.54-053.2

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань – 08 – Право

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

_____ **О. Г. Остроглядова**

**Науковий керівник: Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор
юридичних наук, професор**

АНОТАЦІЯ

Остроглядова О.Г. Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних, правових, організаційних та криміналістичних засад досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб. Актуальність теми обумовлена зростанням кількості кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей, трансформацією механізмів їх вчинення в умовах цифровізації суспільства, підвищенням рівнем латентності таких діянь, складністю їх доказування, а також необхідністю адаптації національної системи кримінальної юстиції до сучасних міжнародних стандартів захисту прав дитини. Особливого значення досліджувана проблематика набуває в умовах воєнного стану, вимушеного переміщення населення, поширення онлайн-комунікації та зростання ризиків сексуальної експлуатації дітей у цифровому середовищі.

У роботі здійснено комплексний аналіз стану наукової розробленості проблематики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Встановлено, що у сучасній вітчизняній правничій науці сформовано ґрунтовну міждисциплінарну доктринальну базу, яка поєднує напрацювання у сфері кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової психології та міжнародного права. Водночас більшість досліджень зосереджені переважно на питаннях кримінально-правової кваліфікації або особливостях кримінального провадження щодо неповнолітніх підозрюваних. Натомість особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо дітей-потерпілих, формування

спеціального предмета доказування, організація проведення слідчих (розшукових) дій та процесуальна реалізація принципу забезпечення найкращих інтересів дитини залишаються недостатньо дослідженими у комплексному взаємозв'язку.

Проаналізовано міжнародно-правові та національні засади правового регулювання розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Встановлено, що сучасна система правового забезпечення у цій сфері формується як багаторівнева система взаємопов'язаних міжнародних стандартів, кримінально-правових заборон, кримінальних процесуальних гарантій та організаційно-правових механізмів захисту дитини. Особливу увагу приділено аналізу положень Конвенції ООН про права дитини, Лансаротської конвенції, директив Європейського Союзу, Керівних принципів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, а також стратегічних документів у сфері захисту прав дітей. Обґрунтовано, що сучасний розвиток міжнародних стандартів свідчить про поступовий перехід від формального закріплення прав дитини до формування дитиноцентрованої моделі кримінального провадження, заснованої на принципах найкращих інтересів дитини, мінімізації повторної віктимізації та адаптації процесуальної діяльності до психологічних особливостей неповнолітніх потерпілих.

У дисертації досліджено вплив сучасних суспільних трансформацій на механізм вчинення сексуальних кримінальних правопорушень щодо дітей та організацію їх розслідування. Встановлено, що цифровізація суспільства суттєво змінила способи сексуальної експлуатації дітей, сприяла поширенню grooming-комунікації, сексуального насильства в мережі Інтернет, використання месенджерів, соціальних мереж, онлайн-платформ та засобів анонімізації для встановлення контакту з дитиною. Обґрунтовано, що сучасне цифрове середовище фактично стало самостійним простором вчинення кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей, що обумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до доказування та організації слідчої діяльності.

Визначено систему спеціальних факторів, які впливають на організацію досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. До них віднесено високий рівень латентності сексуального насильства щодо дітей, специфіку взаємовідносин між потерпілим та правопорушником, домінування психологічного впливу над фізичним примусом, обмеженість матеріальних слідів, складність оцінки показань неповнолітніх потерпілих, ризику повторної віктимізації, необхідність використання спеціальних знань та зростання ролі цифрових доказів. Доведено, що саме ці фактори формують необхідність створення спеціалізованої моделі організації досудового розслідування та адаптації кримінального провадження до потреб дитини.

Значну увагу приділено дослідженню предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей. Обґрунтовано, що предмет доказування у таких провадженнях не може обмежуватися лише встановленням обставин, передбачених ст. 91 КПК України, а являє собою динамічну систему взаємопов'язаних юридичних, психологічних, поведінкових та цифрових обставин. Сформульовано концепцію спеціального предмета доказування у кримінальних провадженнях за участю дітей-потерпілих, який включає додаткові обставини, пов'язані з віком дитини, рівнем її розвитку, здатністю правильно сприймати та відтворювати події, особливостями сімейного середовища, наявністю психологічної або матеріальної залежності від правопорушника, характером grooming-комунікації, цифровою взаємодією та психоемоційними наслідками сексуального насильства.

Доведено, що сучасний підхід до доказування сексуального насильства щодо дітей повинен базуватися не лише на встановленні факту фізичного примусу чи опору потерпілої особи, а передусім на оцінці добровільності та усвідомленості її волевиявлення. Встановлено, що у кримінальних провадженнях цієї категорії ключового значення набувають психологічні механізми впливу, використання довіри, авторитету, маніпуляції, формування емоційної залежності та grooming-комунікації. У зв'язку з цим відсутність тілесних ушкоджень або активного фізичного спротиву не може автоматично

свідчити про добровільність участі дитини у сексуальній взаємодії. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту дітей та практиці Європейського суду з прав людини.

Окремий блок дослідження присвячено організаційно-тактичним особливостям проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей. Досліджено специфіку початкового етапу розслідування, значення ситуаційного підходу та забезпечення найкращих інтересів дитини вже з моменту отримання повідомлення про кримінальне правопорушення. Обґрунтовано необхідність обмеження первинної комунікації з дитиною-потерпілим до визначення ювенальним прокурором спільно з психологом кола осіб, уповноважених на взаємодію з неповнолітнім, з метою запобігання вторинній віктимізації, навіюванню та спотворенню доказової інформації.

Детально проаналізовано особливості проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії. Доведено, що огляд місця події у таких провадженнях має комплексний характер та спрямований не лише на виявлення матеріальних слідів, але й на фіксацію психологічної обстановки, grooming-індикаторів, цифрових слідів комунікації та інших непрямих доказів. Особливу увагу приділено виявленню та фіксації електронних носіїв інформації, листування у месенджерах, цифрових слідів сексуальної комунікації та забезпеченню збереження нестійкої електронної інформації. Обґрунтовано необхідність залучення спеціалістів у сфері цифрової криміналістики вже на етапі проведення огляду місця події.

У роботі проаналізовано сучасні підходи до проведення допиту дітей, зокрема із застосуванням моделей «зеленої кімнати», «Барнахус» та методики процесуального інтерв'ю. Встановлено, що сучасна практика поступово трансформує допит дитини з виключно процесуальної дії у комплексний механізм отримання доказової інформації та одночасного захисту прав неповнолітнього. Обґрунтовано необхідність нормативного закріплення презумпції проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у спеціально пристосованих приміщеннях, мінімізації кількості процесуальних контактів

дитини із системою кримінальної юстиції, забезпечення незмінності осіб, які контактують з неповнолітнім, та розширення ювенальної спеціалізації у кримінальному провадженні.

Значну увагу приділено аналізу доказового значення відеофіксації допиту дитини, ролі психолога у забезпеченні достовірності показань неповнолітнього та судовій практиці використання моделі «Барнахус». Доведено, що використання відеозапису допиту дитини дозволяє мінімізувати ризики повторної психотравматизації, забезпечити процесуальну стабільність показань та відповідність кримінального провадження міжнародним стандартам *child-friendly justice*.

Окрему частину дисертації присвячено проблемам використання спеціальних знань та проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей. Обґрунтовано виключне значення психологічних та психолого-психіатричних експертиз для оцінки здатності неповнолітньої особи правильно сприймати та відтворювати обставини події, визначення рівня її психологічного розвитку, встановлення ознак навіюваності та психотравмувального впливу сексуального насильства. Доведено необхідність інтеграції питань щодо моральної шкоди до комплексних психолого-психіатричних експертиз з метою мінімізації повторної психотравматизації потерпілої дитини.

За результатами дослідження сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Обґрунтовано необхідність нормативної інституціоналізації окремого порядку кримінального провадження за участю дітей-потерпілих та свідків шляхом доповнення КПК України главою 38-1 «Кримінальне провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків». Запропоновано закріпити у КПК України обов'язкову участь спеціально підготовлених ювенальних слідчих, дізнавачів, прокурорів та слідчих суддів, спеціальний порядок проведення процесуальних дій за участю дітей, контрольовану первинну комунікацію з неповнолітнім, спеціальний предмет доказування, а також нормативне закріплення процесуального інтерв'ю як окремої форми допиту неповнолітнього.

Ключові слова: розслідування, кримінальне провадження, неповнолітній, докази і доказування, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості, потерпілий, воєнний стан, предмет доказування, слідчі (розшукові) дії, експертизи, слідчий, прокурор, законний представник, допит.

ABSTRACT

Ostrohliadova O.H. *Investigation of Criminal Offenses against the Sexual Freedom and Sexual Integrity of Minors.* – Qualifying scientific work submitted as a manuscript.

Dissertation for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Specialty 081 – Law. Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical, legal, organizational, and forensic foundations of the pre-trial investigation of criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity committed against minors. The relevance of the topic is by the increase in the number of sexual offenses against children, the transformation of mechanisms for committing such offenses under conditions of digitalization of society, the high latency of these acts, the complexity of their proof, and the necessity to adapt the national criminal justice system to contemporary international standards for the protection of children's rights. The issue under study acquires particular significance in the context of martial law, forced population displacement, the spread of online communication, and the increasing risks of sexual exploitation of children within the digital environment.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the current state of scientific development of issues related to the investigation of criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity of children. It has been established that modern domestic legal scholarship has formed a substantial interdisciplinary doctrinal basis combining achievements in criminal law, criminal procedure, forensic science, forensic psychology, and international law. At the same time, most studies focus primarily on issues of criminal qualification or peculiarities of criminal proceedings involving juvenile suspects. In contrast, the specific features of proving criminal offenses involving child victims, the formation of a special subject of proof, the organization of investigative (search) actions, and the procedural implementation of the principle of ensuring the best interests of the child remain insufficiently studied in their comprehensive interrelation.

The international legal and national foundations of the legal regulation of the investigation of criminal offenses against the sexual freedom and sexual integrity of children have been analyzed. It has been established that the modern system of legal protection in this area is formed as a multi-level system of interconnected international standards, criminal law prohibitions, criminal procedural guarantees, and organizational and legal mechanisms for child protection. Particular attention is paid to the analysis of the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child, the Lanzarote Convention, European Union directives, the Council of Europe Guidelines on Child-Friendly Justice, and strategic documents in the field of child protection. It is substantiated that the modern development of international standards demonstrates a gradual transition from the formal consolidation of children's rights to the formation of a child-centered model of criminal proceedings based on the principles of the best interests of the child, minimization of secondary victimization, and adaptation of procedural activities to the psychological characteristics of minor victims.

The dissertation examines the impact of modern social transformations on the mechanism of committing sexual criminal offenses against children and on the organization of their investigation. It has been established that the digitalization of society has significantly changed the methods of sexual exploitation of children, facilitating the spread of grooming communication, online sexual abuse, and the use of messengers, social networks, online platforms, and anonymization tools to establish contact with a child. It is substantiated that the modern digital environment has effectively become an independent space for the commission of sexual offenses against children, which necessitates a reconsideration of traditional approaches to proof and the organization of investigative activities.

A system of special factors affecting the organization of the pre-trial investigation of criminal offenses of this category has been identified. These include the high latency of sexual violence against children, the specific nature of relationships between the victim and the offender, the predominance of psychological influence over physical coercion, the limited availability of material traces, the complexity of assessing the testimony of minor victims, the risks of secondary

victimization, the necessity of using specialized knowledge, and the growing importance of digital evidence. It has been proved that these factors determine the need to create a specialized model for organizing pre-trial investigations and adapting criminal proceedings to the needs of the child.

Considerable attention is devoted to the study of the subject of proof in criminal proceedings concerning sexual violence against children. It is substantiated that the subject of proof in such proceedings cannot be limited solely to establishing the circumstances provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, but rather constitutes a dynamic system of interconnected legal, psychological, behavioral, and digital circumstances. A concept of a special subject of proof in criminal proceedings involving child victims has been formulated, which includes additional circumstances related to the child's age, level of development, ability to correctly perceive and reproduce events, peculiarities of the family environment, the existence of psychological or material dependence on the offender, the nature of grooming communication, digital interaction, and the psycho-emotional consequences of sexual violence.

It has been proved that the modern approach to proving sexual violence against children should be based not only on establishing the fact of physical coercion or resistance by the victim, but primarily on assessing the voluntariness and awareness of the victim's expression of will. It has been established that in criminal proceedings of this category, particular importance is attached to psychological mechanisms of influence, the use of trust, authority, manipulation, the formation of emotional dependence, and grooming communication. Therefore, the absence of bodily injuries or active physical resistance cannot automatically indicate the voluntary participation of a child in sexual interaction. This approach is consistent with modern international standards for child protection and the case law of the European Court of Human Rights.

A separate section of the study is devoted to the organizational and tactical peculiarities of conducting investigative (search) actions in criminal proceedings concerning sexual violence against children. The specifics of the initial stage of the investigation, the significance of the situational approach, and the necessity of

ensuring the best interests of the child from the moment of receiving information about the criminal offense have been examined. The necessity of restricting primary communication with a child victim until a juvenile prosecutor, jointly with a psychologist, determines the range of persons authorized to interact with the minor has been substantiated in order to prevent secondary victimization, suggestion, and distortion of evidentiary information.

The dissertation provides a detailed analysis of the peculiarities of conducting a crime scene examination in criminal proceedings of the category under study. It has been proved that a crime scene examination in such proceedings has a comprehensive character and is aimed not only at identifying material traces but also at documenting the psychological environment, grooming indicators, digital traces of communication, and other indirect evidence. Particular attention is devoted to the identification and recording of electronic data carriers, correspondence in messengers, digital traces of sexual communication, and ensuring the preservation of volatile electronic information. The necessity of involving specialists in digital forensics already at the stage of conducting the crime scene examination has been substantiated.

The dissertation analyzes modern approaches to interviewing children, in particular through the use of the “Green Room” model, the Barnahus model, and procedural interviewing techniques. It has been established that modern practice is gradually transforming the interrogation of a child from an exclusively procedural action into a comprehensive mechanism for obtaining evidentiary information while simultaneously protecting the rights of the minor. The necessity of legislative consolidation of the presumption that interviews of minors should be conducted in specially equipped premises, minimizing the number of procedural contacts between the child and the criminal justice system, ensuring continuity of persons interacting with the minor, and expanding juvenile specialization in criminal proceedings has been substantiated.

Considerable attention is also devoted to the analysis of the evidentiary value of video recording a child’s interview, the role of the psychologist in ensuring the reliability of a minor’s testimony, and judicial practice concerning the use of the Barnahus model. It has been proved that the use of video-recorded child interviews

minimizes the risks of repeated psychological traumatization, ensures procedural consistency of testimony, and guarantees compliance of criminal proceedings with international child-friendly justice standards.

A separate part of the dissertation is devoted to the problems of using specialized knowledge and conducting forensic examinations in criminal proceedings concerning sexual violence against children. The exceptional importance of psychological and psychological-psychiatric examinations for assessing a minor's ability to correctly perceive and reproduce the circumstances of an event, determining the level of psychological development, identifying signs of suggestibility, and establishing the psychotraumatic impact of sexual violence has been substantiated. The necessity of integrating issues concerning moral damage into comprehensive psychological and psychiatric examinations in order to minimize repeated traumatization of the child victim has been proved.

Based on the results of the study, a number of proposals aimed at improving the criminal procedural legislation of Ukraine have been formulated. In particular, the necessity of normative institutionalization of a separate procedure for criminal proceedings involving child victims and witnesses through supplementing the Criminal Procedure Code of Ukraine with Chapter 38-1 "Criminal Proceedings Involving Minor Victims and Witnesses" has been substantiated. It is proposed to establish mandatory participation of specially trained juvenile investigators, inquiry officers, prosecutors, and investigating judges, a special procedure for conducting procedural actions involving children, controlled primary communication with minors, a special subject of proof, and legislative consolidation of procedural interviewing as a separate form of interviewing a minor.

Keywords: investigation, criminal proceedings, minor, evidence and proof, criminal offenses against sexual freedom and sexual integrity, victim, martial law, subject of proof, investigative (search) actions, forensic examinations, investigator, prosecutor, legal representative, interview.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Остроглядова О.Г. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб. Академічні візії. 2024. №35. С. 1 – 7.
2. Остроглядова, О. Г. Специфіка огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності неповнолітніх. Академічні візії. 2025. № 47. С. 1 – 8.
3. Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина I). Вісник пенітенціарної асоціації України. 2026. № 1 (35). С. 266 – 280.
4. Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина II). Право.UA. 2026. №1. С. 550 – 558.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Остроглядова О. Г. До питання про гарантії прав дітей-свідків та потерпілих у кримінальному провадженні. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 165 – 166.
2. Остроглядова О. Г. До питання про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали XII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2025 р.). Одеса : ОДУВС, 2025. С. 333 – 335.

3. Остроглядова О. Г. Деякі питання розслідування злочинів проти статевої свободи та недоторканості дітей, вчинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, м. Одеса, 07 жовтня 2025 р., Т. 2. Одеса: ОДУВС, 2025. С. 409 – 412.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ.....	30
1.1. Стан наукової розробленості тематики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.....	30
1.2. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.....	39
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ.....	64
2.1. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх	64
2.2. Організація розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх.....	113
2.3. Початковий етап розслідування статевих злочинів проти дітей.....	135
2.4. Особливості слідчих (розшукових) дій, які проводяться на наступних етапах розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.....	160
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209
ДОДАТКИ.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

ЄСПЛ – Європейський суду з прав людини

ЗУ - Закон України

КК – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУ – Конституція України

МКС – Міжнародний кримінальний суд

СРД – слідчі (розшукові) дії

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

ОГП – Офіс Генерального прокурора

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до офіційної статистики, наданої Офісом Генерального прокурора та розміщеною у відкритих джерелах у період із січня по червень 2025 року в Україні зафіксовано 587 кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, при цьому загалом зареєстровано 661 кримінальне провадження, з яких 78 було закрито, а 338 – направлено до суду. Майже половина таких правопорушень (245) кваліфікується як зґвалтування, що свідчить про їх значну суспільну небезпечність. Деталізація структури цих кримінальних правопорушень також вказує на складність і різноманітність форм сексуального насильства. Зокрема, щодо сексуального насильства обліковано 108 кримінальних проваджень, серед яких значну частину становлять діти: 19 потерпілих – неповнолітні, а 65 – малолітні особи. Крім того, зафіксовано 122 кримінальні провадження за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 КК України), при цьому переважна більшість потерпілих – дівчата (95 осіб), а також зафіксовано випадки щодо малолітніх дітей (5 осіб) [10].

Окрему групу становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з розбещенням неповнолітніх: обліковано 100 таких проваджень, із яких 82 стосуються малолітніх осіб, що свідчить про особливу вразливість цієї категорії потерпілих. Також зареєстровано 9 кримінальних проваджень за фактами домагання до дитини з метою вчинення дій сексуального характеру, з яких 6 стосуються малолітніх осіб [10].

Питання, пов'язані із тематикою дослідження на монографічному рівні досліджені у сфері кримінального права та кримінології у роботах таких вчених, як Д. О. Даниленко, С. С. Кузьменко, Г. Я. Мартинишин, Ю. С. Митрофанова, В. Ю. Омецинська, О. В. Письменська, С. В. Романцова та ін.

У доктрині кримінального процесу та криміналістики – Т.В. Волошанівською, О. О. Волобуєвою, І. В. Гловюк, Л. В. Дмитрієвою,

М. В. Корнієнком, Т. Ю. Мальованною, О. О. Наумкінвим, В. В. Романюком, О. В. Пчеліною, В. Б. Пчеліним, Т. Г. Фоміною, Ю. М. Чорноус, Ю. Г. Яцик та багатьма іншими знаними вченими.

У 2022 році захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Г. Ю. Нікітіною-Дудіковою «Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей».

Безумовно зазначені дослідження стали доктринальною основою для розвитку тематики. Водночас, на жаль, актуальність теми дисертаційного дослідження не зменшується і зумовлена зростанням кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, їх високою латентністю, підвищеною суспільною небезпечністю та особливо тяжкими наслідками для фізичного, психічного й соціального розвитку дитини. Діти як найбільш вразлива категорія потерпілих потребують підвищеного рівня кримінально-правового та процесуального захисту, що обумовлює необхідність удосконалення як нормативного регулювання, так і практики досудового розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

Попри значний масив наукових досліджень з дотичної тематики постійно відбувається трансформація кримінального та кримінального процесуального законодавства України, імплементація міжнародних стандартів захисту прав дитини, а також розвиток концепції правосуддя, дружнього до дитини на міжнародному і державному рівнях. Ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, поступове впровадження дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів, реалізація пілотних проєктів у сфері ювенальної юстиції та орієнтація на забезпечення найкращих інтересів дитини обумовлюють необхідність систематичного перегляду традиційних підходів до розслідування таких кримінальних правопорушень із залученням наукової спільноти.

Практика досудового розслідування та судового розгляду свідчить про наявність значної кількості проблем, пов'язаних із доказуванням у кримінальних провадженнях цієї категорії. Додатково актуальність теми посилюється умовами воєнного стану, які суттєво впливають на механізм вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей, організацію досудового розслідування, доступ до доказів, забезпечення безпеки потерпілих та реалізацію процесуальних гарантій. Вимушене переміщення дітей, руйнування соціальних зв'язків, перебування частини територій під окупацією, психологічна травматизація населення та зростання цифрової комунікації створюють додаткові криміногенні ризики та ускладнюють процес доказування.

У зв'язку з цим існує потреба у подальшому формуванні комплексної наукової доктрини, яка б поєднувала сучасні криміналістичні методики, процесуальні гарантії охорони і захисту прав та законних інтересів дітей, міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та адаптацію кримінального провадження до новітніх цифрових і безпекових викликів. Саме на вирішення цих завдань і спрямоване дослідження.

З огляду на викладене, наукове дослідження питань розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, є своєчасним, теоретично та практично значущим, а його результати можуть бути використані для вдосконалення кримінального процесуального законодавства, правозастосовної практики та підвищення ефективності захисту прав дітей у кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р) пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту

прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні», Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21, Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2028 роках, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 708-р.

Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконувалася кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019) (2019 – 2024 рр.), частиною загальної наукової теми, що виконується наразі кафедрою кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол №1 від 29.09.2022).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- визначити стан наукової розробленості тематики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб;

- з'ясувати правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб;
- виділити особливості організації розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб;
- сформулювати перелік та розкрити зміст обставин, що підлягають доказуванню по досліджуваній категорії проваджень;
- охарактеризувати початковий етап розслідування;
- розглянути особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб;
- розробити пропозиції до чинного законодавства з метою його вдосконалення та рекомендації щодо їх реалізації.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.

Предмет дослідження – розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлене метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження.

Діалектичний метод використано для дослідження закономірностей розвитку кримінального процесуального законодавства та трансформації підходів до розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, а також для з'ясування взаємозв'язку між міжнародними стандартами захисту прав дитини та національним кримінальним процесом (розділи 1 – 2).

Історико-правовий метод застосовано під час аналізу розвитку міжнародних і національних підходів до захисту дітей від сексуального насильства, становлення концепції правосуддя, дружнього до дитини, а також

формування нормативної бази у сфері кримінального провадження за участю дітей (підрозділ 1.2).

Формально-юридичний метод використано для аналізу положень Конституції України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних договорів, практики ЄСПЛ та інших нормативно-правових актів, які регулюють розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх осіб (підрозділи 1.2, 2.2 – 2.4).

Порівняльно-правовий метод застосовано при дослідженні міжнародних стандартів захисту дітей, положень Лансаротської конвенції, директив ЄС, моделі «Barnahus», а також під час порівняння національних і зарубіжних підходів до організації розслідування, доказування та проведення процесуальних дій за участю дітей (підрозділи 1.2, 2.2 – 2.4).

Системно-структурний метод використано для визначення місця та ролі спеціального предмета доказування у структурі кримінального процесуального доказування, класифікації нормативно-правових актів у сфері захисту дітей від сексуального насильства, а також формування системи обставин, що підлягають доказуванню у відповідній категорії кримінальних проваджень (підрозділи 1.2, 2.1).

Методи аналізу та синтезу застосовувалися на всіх етапах дослідження під час опрацювання наукових джерел, матеріалів судової практики, міжнародних стандартів та емпіричних даних, а також при формуванні авторських висновків щодо особливостей організації розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій (розділи 1 – 2).

Індуктивний та дедуктивний методи використано для формулювання загальних теоретичних висновків на підставі аналізу конкретних кримінальних проваджень, матеріалів судової практики та типових слідчих ситуацій, а також для побудови авторських пропозицій щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства (розділи 2.1 – 2.4).

Логіко-семантичний метод застосовано при уточненні понятійно-категоріального апарату дослідження, зокрема понять «спеціальний предмет

доказування», «дитиноцентроване кримінальне провадження», «вторинна віктимізація», «grooming-комунікація», «цифрові сексуальні кримінальні правопорушення щодо дітей» (підрозділи 1.2, 2.1).

Соціологічний та емпіричний методи використано під час аналізу матеріалів судової практики, статистичних даних Офісу Генерального прокурора, узагальнення практики органів досудового розслідування, рекомендацій правоохоронних органів та міжнародних організацій щодо розслідування сексуального насильства стосовно дітей (розділи 1 – 2).

Аксіологічний підхід дозволив дослідити кримінальне провадження за участю дітей крізь призму забезпечення найкращих інтересів дитини, поваги до її гідності, права на безпеку, недоторканність приватного життя та захист від повторної травматизації. Застосування цього підходу забезпечило формування дитиноцентрованої концепції доказування та проведення процесуальних дій у відповідній категорії кримінальних проваджень (розділи 1 – 2).

Метод правового прогнозування використано для розроблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, зокрема в частині нормативної інституціоналізації кримінального провадження за участю дітей, формування спеціального предмета доказування та удосконалення процесуальних гарантій неповнолітніх потерпілих і свідків (розділ 2, висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять аналіз матеріалів судової практики (ЄДРСР) щодо кримінальних проваджень, за ст. ст. 152 – 156-1 КК України, узагальнення матеріалів слідчої практики, зокрема у форматі відкритих інтерв'ю, рекомендацій МВС, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, а також власний понад 20-річний досвід роботи дисертантки в органах досудового розслідування.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших в українській кримінальній процесуальній науці після прийняття КПК 2012 р. та ратифікації Лансаротської конвенції кваліфікаційною науковою працею, в якій комплексно досліджено особливості розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та

недоторканості, що вчиняються щодо дітей. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

вперше:

- обґрунтовано необхідність нормативної інституціоналізації у КПК України окремого порядку кримінального провадження за участю дітей-потерпілих та свідків шляхом внесення окремої глави 38-1 «Кримінальне провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків», спрямованої на формування і дитиноцентрованої моделі кримінального провадження і її закріплення на рівні закону. Запропоновано визначення у ст. 502-1 КПК України «Порядок кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків» загальних положень такого провадження;

- визначено спеціальний предмет доказування у кримінальних провадженнях за участю дітей-потерпілих, який включає наступні обставини, які мають бути встановлені: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього потерпілого: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, здатність правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події; 2) наявність психологічної або матеріальної залежності від особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення; 3) особливості сімейного середовища та умов виховання. Запропоновано його нормативне закріплення у ст. 502-2 КПК України «Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, вчиненого щодо неповнолітнього»;

- визначено особливості впливу умов воєнного стану на організацію розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, які проявляються у зміні механізму вчинення кримінальних правопорушень, складності доступу до доказів, необхідності використання дистанційних форм участі та посиленні ролі безпекових і психологічних факторів у процесі доказування;

- обґрунтовано необхідність розглядати встановлення моральної шкоди, завданої дитині внаслідок сексуального насильства, як самостійний елемент

спеціального предмета доказування, що має враховуватися під час оцінки наслідків кримінального правопорушення, планування процесуальних дій та забезпечення права потерпілого на компенсацію та доведено доцільність інтеграції питань щодо встановлення характеру та ступеня моральної шкоди до предмета судово-психологічних та комплексних психолого-психіатричних експертиз, що дозволяє мінімізувати кількість процесуальних контактів дитини з системою кримінальної юстиції та знизити ризик вторинної віктимізації;

- запропоновано нормативне закріплення принципу контрольованої первинної комунікації з дитиною шляхом чіткого визначення процесуальним керівником після консультації з психологом кола суб'єктів, які взаємодіятимуть з дитиною-потерпілим уже на початковому етапі розслідування;

удосконалено:

- структуру родового предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та недоторканості стосовно дітей, який, на відміну від загального предмета доказування, включає необхідність встановлення психологічних, поведінкових, комунікативних та цифрових аспектів взаємодії між потерпілим і правопорушником, особливостей психоемоційного стану дитини, механізмів формування довіри, залежності та grooming-комунікації; особливості добровільної згоди; наявність психологічного впливу чи маніпуляції; механізми встановлення цифрового контакту; поведінкові індикатори психотравматизації; фактори ризику вторинної віктимізації; характер та ступінь моральної шкоди;

- підхід до допиту неповнолітнього потерпілого у формі процесуального інтерв'ю, яка виконує доказову, гарантійну та психологічну функції, у спеціально обладнаних приміщеннях («зелених кімнатах», «Барнахусах») із застосуванням спеціалізованих методик комунікації, протоколів інтерв'ювання дітей, з метою забезпечення концепції «одного візиту дитини» та створення безпечного середовища для комунікації із нею, запропоновано доповнення КПК України ст. 224-1 «Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім»;

- наукові підходи до визначення поняття організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої

недоторканності дітей шляхом включення до його змісту елементів пріоритетизації таких проваджень, спеціалізації суб'єктів розслідування, міжвідомчої координації, психологічного супроводу та забезпечення найкращих інтересів дитини;

- класифікацію нормативно-правових актів, які регулюють сферу захисту дітей від сексуального насильства за наступними критеріями: 1) за рівнем правового регулювання; 2) за предметом правового регулювання; 3) за функціональним призначенням; 4) за характером нормативного впливу; 5) за умовами правового режиму в державі;

- наукові положення щодо оцінки показань неповнолітніх потерпілих шляхом урахування ризиків навіювання, впливу законних представників, психологічної залежності, вікових особливостей пам'яті та специфіки відтворення психотравмувальних подій;

- пропозиції щодо запровадження спеціалізації не тільки ювенальних слідчих, дізнавачів та прокурорів, а і слідчих суддів, уповноважених на проведення допитів неповнолітніх у порядку ст. 225 КПК України;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів у кримінальному провадженні шляхом конкретизації їх процесуального змісту при розслідуванні кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей через обґрунтування необхідності мінімізації процесуальних контактів дитини із системою кримінальної юстиції, забезпечення контрольованої первинної комунікації, незмінності суб'єктів взаємодії з дитиною та адаптації процесуальних дій до її вікових і психологічних особливостей;

- підходи до розуміння особливостей доказування у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей шляхом обґрунтування того, що у значній кількості таких кримінальних правопорушень домінуючим способом впливу на дитину є не фізичний примус, а психологічний вплив, маніпуляція, використання довіри, авторитету або залежності, що зумовлює специфіку предмета доказування та особливості

оцінки показань неповнолітнього потерпілого, визначення особливостей огляду місця події, використання спеціальних знань, комплексної оцінки доказів;

- положення щодо значення психологічного компоненту у механізмі вчинення сексуальних кримінальних правопорушень щодо дітей з урахуванням визначення його ролі у формуванні grooming-комунікації, емоційної залежності дитини від правопорушника, поступового зниження критичного сприйняття протиправних дій та впливу на поведінку потерпілого після вчинення кримінального правопорушення, у тому числі на латентність таких діянь;

- наукові підходи до оцінки електронних доказів та цифрової інформації у кримінальному провадженні, пов'язаному із сексуальною експлуатацією дітей в цифровому середовищі, що полягає у необхідності забезпечення автентичності цифрових даних, їх належної фіксації та збереження на початковому етапі розслідування, а також визначення особливого доказового значення електронного листування, цифрових слідів, цифрової комунікації та інформації з електронних носіїв для встановлення механізму кримінального правопорушення, специфіки дослідження віртуального середовища як складової місця події та елементу, що характеризує спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, висновки й пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення проблемних питань розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 18.05.2026 б/н);

- в освітньому процесі – викладені у дисертації положення використовуються при проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Дізнання» в Одеському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 27.02.2026 б/н);

- у *практичній діяльності* органів досудового розслідування – матеріали, викладені у висновках дисертаційного дослідження можуть використовуватися під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України (акт впровадження у практичну діяльність ГСУ НПУ від 27.04.2026 №1607691),

- у *законотворчому процесі* - при удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині забезпечення прав дітей у кримінальному провадженні.

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції, викладені у дисертації становлять особистий здобуток автора.

У статті «Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей (частина I)», підготовленої разом з Г.К. Тетерятник, авторкою визначені фактори, які визначають специфіку організації розслідування цієї категорії проваджень.

У статті «Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей (частина II)», підготовленої разом з Г.К. Тетерятник, авторкою визначені необхідні гарантії прав дитини, які мають враховуватися під час організації розслідування.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота підготовлена на кафедрі кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ, обговорена на засіданні міжкафедрального семінару університету, схвалена ним і рекомендована до захисту (протокол №8 від 20.05.2026). Основні положення і висновки дисертації доповідались авторкою і були предметом обговорення на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.)», «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (м. Одеса, 24 жовтня 2025 р.), «Роль та місце

правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (м. Одеса, 07 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у в 7-ми публікаціях, з яких 4 – у наукових журналах, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, у 3-х тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з титульного аркушу, анотації, вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

1.1. Стан наукової розробленості тематики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб

Стан наукової розробленості проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, характеризується значною міждисциплінарністю та потребує комплексного підходу до аналізу наукових джерел. Це зумовлено специфікою досліджуваної проблематики, яка перебуває на перетині кримінального процесуального права, кримінального права, міжнародних стандартів захисту прав дитини та сучасних підходів до протидії сексуальному насильству.

По-перше, особливості кримінального провадження у досліджуваній сфері обумовлені участю у ньому особливо вразливої категорії суб'єктів – дітей. Це потребує звернення до наукових досліджень, присвячених процесуальному статусу неповнолітніх учасників кримінального провадження, забезпеченню їхніх прав і законних інтересів, застосуванню травмоінформованого підходу та реалізації принципів *child-centered justice* у кримінальному судочинстві.

По-друге, предмет дослідження охоплює окрему групу кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України (зокрема, розділу IV КК України), що зумовлює необхідність аналізу кримінально-правових, криміналістичних і кримінальних процесуальних наукових праць, присвячених питанням кваліфікації таких діянь, доказування та особливостей їх розслідування.

По-третє, в умовах євроінтеграції особливої актуальності набувають дослідження, присвячені міжнародним стандартам захисту прав дитини та протидії сексуальному насильству.

З огляду на зазначене, наукові джерела доцільно систематизувати за кількома взаємопов'язаними напрямками дослідження.

Першу групу становлять дослідження, присвячені кримінально-правовій характеристиці кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

До другої групи належать дисертації, присвячені кримінальному провадженню за участю дітей – потерпілих, процесуальному статусу неповнолітніх учасників кримінального провадження, гарантіям їх прав та інтересів, а також застосуванню спеціальних процесуальних процедур під час проведення слідчих (розшукових) дій за їх участю.

Третю групу становлять наукові праці та міжнародні дослідження, присвячені міжнародним стандартам прав дитини.

У цьому підрозділі ми сфокусуємося на найновіших монографічних дослідженнях, дотичних до обраної тематики, з урахуванням того, що до розділу IV КК України з 2018 року було внесено низку змін, які впливають на праксеологічні підходи щодо здійснення кримінального провадження по цим категоріям справ.

На підставі розгорнутого аналізу доктринальних джерел та нормативних актів у дослідженні С. В. Романцової «Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні» (Львів, 2018) «під сексуальним насильством щодо дітей пропонується розуміти протиправне використання дитини для задоволення сексуальних потреб винного або інших осіб, що заподіює шкоду її фізичному, психічному здоров'ю, психосексуальному розвитку та перешкоджає її подальшій соціалізації» [143]. Зазначається, що сексуальне насильство за формами можна класифікувати як без фізичної взаємодії та із такою [143, с. 65]. Крім того, у дослідженні надається кримінологічна характеристика особи потерпілого та кривдника, що є надзвичайно важливим при розслідуванні таких проваджень.

У дисертації В. Ю. Омецинської «Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини» (Львів, 2019 р.) надається авторське визначення поняття статевої свободи дитини, яке розглядається як право особи віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років на вчинення дій сексуального характеру за взаємною згодою партнерів, що передбачає добровільність таких дій, відсутність примусу чи насильства, а також відсутність обмежень щодо статі партнера та форм сексуального задоволення, за умови що це не порушує законні права та інтереси інших осіб, держави і суспільства. Статеву недоторканість визначено як заборону будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не набула статевої свободи (тобто не досягла встановленого законом шістнадцятирічного віку) або, будучи формально наділеною статевою свободою, втратила можливість її реалізації [94].

У дослідженні С. С. Кузьменка (Маріуполь, 2021) пропонується визначення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, які являють собою суспільно небезпечні діяння, що вчиняються шляхом активної поведінки та посягають на нормальний фізичний, психічний і моральний розвиток неповнолітньої особи. Такі дії можуть вчинятися як щодо дитини, яка усвідомлює суспільно небезпечний характер посягання, так і щодо особи, яка внаслідок вікової незрілості або інших обставин не здатна повною мірою усвідомлювати зміст і наслідки відповідних дій. Залежно від способу вчинення та характеру впливу на потерпілу особу зазначені кримінальні правопорушення поділяються на насильницькі, пов'язані із застосуванням фізичного та/або психічного насильства (ст.ст. 152–154 КК України), та ненасильницькі (ст.ст. 155, 156 КК України). Форми насильницьких проявів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей можуть бути систематизовані з урахуванням як медичних критеріїв, пов'язаних із сексуальними девіаціями, так і юридичних критеріїв, що визначають кримінально-протиправний характер відповідної поведінки. Автор надає кримінологічну характеристику таких діянь, що також може бути використано при дослідженні обставин, що підлягають доказуванню [71].

Кримінально-правовій характеристиці насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи присвячене дослідження Д. О. Даниленка (Харків, 2024). Цікаво, що автор класифікує фізичне насильство у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості класифікується за кількома критеріями: за характером опору потерпілої особи (явне або потенційне); за категорією потерпілих (повнолітні, неповнолітні, малолітні, обмежено дієздатні чи недієздатні особи); за характером відносин між правопорушником і потерпілою особою (подружні, сімейні чи близькі, службові або професійні); за впливом на кваліфікацію кримінального правопорушення (як спосіб вчинення діяння або як обставина, що не впливає на його кваліфікацію); а також за формами прояву, зокрема у вигляді побоїв, стусанів, ляпасів, обмеження свободи пересування, мордування чи мучення. При цьому він наголошує, що психічне насильство застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи [44, с. 190 – 191].

Важливими та актуальними є міркування автора стосовно того, що кваліфікація зґвалтування, вчиненого військовослужбовцями держави-агресора, виключно за ст. 438 КК України не охоплює всіх ознак такого діяння, зокрема обтяжуючих обставин, характерних для статевих кримінальних правопорушень (груповість, повторність, вік потерпілої особи, тяжкі наслідки). Водночас кваліфікація лише за ст. 152 КК України також є неповною, оскільки не враховує спеціальний суб'єкт (військовослужбовець держави-агресора), обстановку вчинення діяння (бойові дії, окупована територія) та його специфічну мету й мотив. У зв'язку з цим пропонується кваліфікувати такі дії за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 438 та відповідною частиною ст. 152 КК України, що дозволяє повніше відобразити ступінь суспільної небезпечності вчиненого, хоча такий підхід може породжувати ризики подвійного інкримінування. Окремо підкреслюється, що обтяжуючою обставиною у кримінальному праві є не сам факт дії воєнного стану, а використання його умов для вчинення злочину, однак на сьогодні судова практика застосування цієї обставини лише формується. У зв'язку зі

зростанням кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в умовах збройної агресії обґрунтовується необхідність посилення кримінальної відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство, зокрема шляхом внесення змін до ст. 152 та ст. 153 КК України і врахування у їх диспозиціях вчинення таких діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану [44, с. 180 – 185].

В. І. Дядічко у роботі «Кримінально-правова характеристика сексуального насильства над дітьми» (Дніпро, 2025 р.) обґрунтовується позиція, відповідно до якої потерпілою від сексуального насильства, передбаченого ст. 153 КК України, може бути будь-яка дитина, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, незалежно від статі, родинних зв'язків чи характеру відносин із винною особою. При цьому кримінально-правова характеристика відповідного діяння диференціюється залежно від віку потерпілої особи. Так, щодо дітей віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років об'єктивна сторона полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням у тіло людини, за відсутності добровільної згоди. Натомість щодо дітей, які не досягли чотирнадцятирічного віку, такі дії утворюють склад кримінального правопорушення незалежно від наявності чи відсутності згоди потерпілої особи. Закінченим сексуальне насильство вважається з моменту початку вчинення відповідних дій сексуального характеру, зокрема з моменту першого доторку до інтимних частин тіла потерпілої особи або примушування її до аналогічних дій щодо винної особи, незалежно від того, чи були відповідні частини тіла оголеними або прикритими одягом [51, с. 196 – 198].

У дослідженні також окрему увагу приділено кваліфікації досліджуваної категорії злочинів в умовах збройного конфлікту. Зокрема, автором звертається увага на підвищений рівень суспільної небезпечності випадків вчинення військовослужбовцями держави-агресора сексуального насильства щодо дітей без проникнення у тіло потерпілої особи, що підлягає кваліфікації за ч. 3 або ч. 4 ст. 153 КК України залежно від віку дитини. Така підвищена небезпечність обґрунтовується особливим статусом військовослужбовців окупаційної армії, який може зумовлювати підвищений вплив на потерпілу дитину. У зв'язку з

цим пропонується передбачити більш сувору кримінальну відповідальність за такі діяння, зокрема шляхом доповнення ч. 5 ст. 153 КК України положенням про їх вчинення комбатантом або прирівняною до нього особою, представником держави-агресора в умовах збройного конфлікту (за відсутності ознак порушення воєнних злочинів), а також запровадження аналогічної кваліфікуючої ознаки у ст. 152 КК України [151, с. 196 – 198].

У дисертаційному дослідженні Ю. С. Митрофанової (Харків, 2025 р.) обґрунтовується, що статева свобода та статева недоторканість є самостійними об'єктами кримінально-правової охорони, зміст яких визначається через ідею людської гідності, особистої автономії та необхідності забезпечення особливого захисту осіб, які не досягли статевої зрілості. Авторка підкреслює, що віковий критерій має визначальне значення для кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, оскільки саме він обумовлює підвищений рівень кримінально-правового захисту дітей і визначає особливості конструкції відповідних складів злочинів. У роботі також звертається увага на необхідність чіткого розмежування добровільних і насильницьких сексуальних дій, а також на те, що згода особи, яка не досягла встановленого законом віку, не може розглядатися як юридично значуща підстава для правомірності сексуальних дій. Окремо наголошується на підвищеній суспільній небезпечності посягань на статева свободу та статева недоторканість дітей, що зумовлює необхідність удосконалення кримінального законодавства та його узгодження з міжнародними стандартами захисту прав дитини [80].

О. В. Письменська дослідила кримінально-правову характеристику розбещення неповнолітніх та кримінально-правові засоби реагування. Науковиця приділила окрему увагу характеристиці категорії «розпусні дії», обґрунтувала, що часто такі дії пов'язані із домашнім насильством. У роботі запропоновано встановити додаткову кваліфікуючу ознаку для таких протиправних дій, як вчинення них до особи, яка не досягла 11-річного віку (Кропивницький, 2025) [105].

В. Нуджейдат дослідив криміналістичну характеристику та основні положення розслідування зґвалтувань (Харків, 2021). Важливим є висновок про те, що визначальним чинником, який зумовлює особливості механізму вчинення зґвалтування та впливає на специфіку предмета доказування, є наявність або відсутність соціального зв'язку чи попереднього знайомства між правопорушником і потерпілою особою. У роботі звертається увага на перевірку правдивості повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а також специфіку дослідження його слідів [93].

Комплексно досліджено теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей Г. Ю. Нікітіною-Дудіковою (Київ, 2022 р.). У межах роботи визначено теоретичні, правові та методологічні засади відповідної методики, сформовано криміналістичну характеристику цих правопорушень (з урахуванням способу їх підготовки, вчинення та приховування, обстановки, слідової картини, особи потерпілої дитини та правопорушника), а також окреслено організаційно-тактичні засади їх розслідування. Запропоновано класифікацію обставин, що підлягають доказуванню, та типових слідчих ситуацій на різних етапах розслідування, а також рекомендації щодо взаємодії слідчого з експертами, психологами, педагогами й іншими суб'єктами, зокрема в межах моделі «Барнахус» і стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Окрему увагу приділено удосконаленню тактики проведення слідчих (розшукових) дій, мінімізації повторної травматизації дітей-потерпілих, використанню міжнародних стандартів захисту дітей та розвитку механізмів криміналістичної профілактики таких правопорушень [91].

Заслуговує на увагу також дисертація О. О. Наумкіна, присвячена криміналістичній характеристиці та особливостям розслідування сексуального насильства в умовах війни (Вінниця, 2024). Хоча діти не є окремим суб'єктом дослідження у цій праці, однак у ній запропоновано класифікацію сексуального насильства в умовах війни, особливості провадження по цій категорії. Заслуговує на увагу думка автора про розрізнене сприйняття категорій

«сексуальне насильство» у межах кримінального права та криміналістики. В останньому випадку воно включає не тільки кримінальні правопорушення, передбачені ст. 153 КК України. Окрема увага приділена допиту за методикою «зелена кімната», а також питанням слідової картини, характерної для таких протиправних дій, використанню спеціальних знань та сучасної криміналістичної техніки [87].

Ю. Г. Яцик дослідила питання розслідування домагань дитини для сексуальних цілей, акцентувавши увагу на способах вчинення таких кримінальних правопорушень і їх приховування, особливостях слідової картини, цифрових слідах та взаємодії зі спеціалістами, обґрунтувала кореляційні зв'язки між поведінкою злочинця та життєвим графіком дитини, звернула увагу на дослідження не тільки фізичного місця злочину, але й віртуального та особливості, пов'язані із ними (Вінниця, 2025) [175].

На окрему увагу заслуговує дисертаційне дослідження М. В. Червінко «Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини» (Львів, 2023). У ньому науковця виділяє відповідно до міжнародних стандартів кримінального провадження, дружнього до дитини, принципи ефективної участі; принцип забезпечення найкращих інтересів дитини; гарантування поваги гідності; гарантування захисту від дискримінації; забезпечення верховенства права. У межах дослідження організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій обґрунтовано необхідність врахування індивідуальних особливостей дитини при визначенні часу та місця проведення процесуальних дій, залученні відповідних фахівців, а також під час надання неповнолітньому інформації та роз'яснення його процесуальних прав з урахуванням віку, рівня розвитку та психологічного стану. Звертається увага на систему норм, які потребують вдосконалення для забезпечення гарантій прав дитини у системі кримінальної юстиції [164].

Слід виділити окремо комплекс досліджень, підготованих експертами Асоціації жінок-юристок «ЮрФем» та «Ла-Страда Україна», які протягом багатьох років досліджують та фахово висвітлюють важливі питання, пов'язані із сексуальним насильством, ратифікацією Лансаротської конвенції,

потерпілоорієнтованими підходами, СНПК, покращенням стандартів забезпечення прав і законних інтересів потерпілих від злочинів сексуального характеру, які є суттєвим внеском у розвиток вітчизняної науки та правозастосовної практики [9; 73].

Окремим надбанням є публікації фахівців, які залучаються «JustGroup» та висвітлюють актуальні питання та тенденції розвитку законодавства, підходів до розслідування сексуального насильства, СНПК, забезпечення прав дітей і особливо – впровадження процесуального інтерв'ю у сферу кримінальної юстиції [3].

Отже, на сьогодні у вітчизняній правничій науці вже сформовано ґрунтовну доктринальну базу щодо протидії та розслідуванню кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, яка поєднує напрацювання у сфері кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової психології та міжнародного права. Особлива увага у сучасних наукових дослідженнях приділяється саме забезпеченню прав та найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні, впровадженню дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів, а також адаптації процесу доказування та слідчої діяльності до психологічних особливостей неповнолітніх потерпілих.

Водночас розвиток цифрових форм сексуального насильства щодо дітей, поява нових механізмів grooming-комунікації, трансформація слідової картини та зростання ролі електронних доказів формують нові виклики як для правозастосовної практики, так і для криміналістичної науки. У зв'язку з цим існує потреба у подальшому розвитку комплексної наукової доктрини розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, яка б поєднувала сучасні криміналістичні підходи, міжнародні стандарти захисту прав дітей та практичні потреби досудового розслідування. Саме на вирішення цих завдань і спрямоване проведене дослідження.

Доцільно зауважити, що, попри значну увагу, яка приділена у сучасній доктрині кримінального процесу проблемам участі дітей у кримінальному провадженні, переважна більшість досліджень зосереджується на

процесуальному статусі неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Така тенденція значною мірою зумовлена структурою чинного кримінального процесуального законодавства, оскільки КПК України містить окрему главу, присвячену особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх підозрюваних або обвинувачених. Натомість питання процесуального статусу неповнолітніх потерпілих і свідків, а також особливостей їх участі у кримінальному провадженні залишаються недостатньо дослідженими у комплексному розрізі. У науковій літературі такі аспекти здебільшого розглядаються фрагментарно – у контексті окремих процесуальних дій або загальних проблем захисту прав дитини, без формування цілісної процесуальної моделі їх участі у кримінальному провадженні. Це свідчить про наявність певної прогалини у науковому осмисленні відповідної проблематики та обумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на системне вивчення процесуального статусу неповнолітніх потерпілих і свідків, з урахуванням їхньої підвищеної вразливості та сучасних міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини.

1.2. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб

Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності є одними з найтяжчих правопорушень, оскільки завдають значної шкоди фізичному, психологічному та моральному стану потерпілих, особливо якщо ними є неповнолітні. Для ефективного розслідування таких кримінальних правопорушень необхідна чітка нормативно-правова база, що регулює порядок досудового слідства, доказування, захист потерпілих і правопорушників, а також забезпечення справедливого судового розгляду.

Визначення правових основ розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, є вихідною точкою у дослідженні цього процесу.

У першу чергу, Основний Закон держави у ст. 52 визначає заборону будь-якого насильства над дітьми та їх експлуатацію [65]. Логічно, що відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості передбачена нормами КК України (ст. 152 – 156-1 КК, а також такі дії в умовах збройного конфлікту можуть кваліфікуватися за ст. 438 КК та розглядатися, як воєнні злочинні), а сам процес розслідування у таких провадженнях регламентується кримінальним процесуальним законодавством.

Важливими у цьому аспекті є не тільки норми чинного КК України та КПК України, а й міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані нашою державою. Це передбачено, зокрема, засадою законності за ст. 9 КПК України: «Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства» [68].

До міжнародних стандартів «широкого спектру» дії, які безумовно розповсюджуються і на дітей, слід віднести Загальну декларації прав людини (1948 р.) [53], Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [59], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [81], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) [82], Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.) [62] та ін.

До міжнародних стандартів універсального характеру, які поширюються на всіх осіб, у тому числі й на дітей, належить низка фундаментальних міжнародно-правових актів, що формують базис глобальної системи захисту прав людини, при цьому окремі їх положення прямо або опосередковано визначають гарантії прав дитини.

Передусім слід відзначити Загальна декларація прав людини, яка закріплює базові права кожної людини від народження. У контексті прав дитини особливе значення мають ст. 3 (право на життя, свободу та особисту недоторканність), ст. 5 (заборона катувань і жорстокого поводження), ст. 25

(право на достатній життєвий рівень, включаючи спеціальну допомогу материнству і дитинству). Зазначені положення формують універсальні гарантії фізичного існування, розвитку та соціального захисту дитини [53].

ЄКПЛ встановлює обов'язкові стандарти захисту прав людини і свобод людини. У сфері прав дитини ключове значення мають ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катувань), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та ст. 14 (заборона дискримінації) [59].

Суттєву роль відіграє також Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який деталізує основні громадянські та політичні права. Зокрема, ст. 6 закріплює право на життя, ст. 7 – заборону катувань, ст. 9 – право на свободу та особисту недоторканність, а ст. 24 спеціально присвячена правам дитини і встановлює право кожної дитини на захист з боку сім'ї, суспільства і держави, а також право на ім'я, реєстрацію після народження і набуття громадянства [81].

Не менш важливим є Міжнародний пакт про економічні соціальні та культурні права, який визначає права, що забезпечують належні умови розвитку дитини. У цьому акті слід виокремити ст. 10 (особливий захист і допомога дітям та підліткам), ст. 11 (право на достатній життєвий рівень), ст. 12 (право на найвищий досяжний рівень здоров'я) та ст. 13 (право на освіту). Ці норми формують соціально-економічну основу забезпечення прав дитини [82].

Важливе значення для гарантування недоторканності та гідності дитини має Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських або таких що принижують гідність видів поводження і покарання. У її положеннях, зокрема у ст. 1 (визначення катування), ст. 2 (обов'язок держав запобігати катуванням), ст. 4 (криміналізація таких діянь) та ст. 16 (заборона інших форм жорстокого поводження), закріплено абсолютну заборону будь-яких форм насильства, що повною мірою поширюється і на дітей як особливо вразливу категорію [62].

Таким чином, зазначені міжнародно-правові акти не лише проголошують загальні стандарти прав людини, але й містять конкретні норми, які прямо або

опосередковано визначають правовий статус дитини, забезпечуючи її захист, розвиток і реалізацію основних прав у різних сферах суспільного життя.

Втім вважаємо за потрібне звернутися і до тих міжнародних нормативно-правових актів, які безпосередньо, «спеціалізовано» торкаються досліджуваної сфери. У першу чергу, таким нормативно-правовим документом є Конвенція про права дитини (1989 р.). У першу чергу, привертає увагу, що відповідно до ст. 1 Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [61]. Таке ж тлумачення поняття дитини міститься і у Закону України «Про охорону дитинства» [126]. Натомість у КПК України в частині норм, які стосуються дітей-учасників кримінального провадження, законодавець послуговується іншою термінологією: «малолітні» та «неповнолітні» особи, «особи, які не досягли 16-річного віку» [68]. На нашу думку, зазначений підхід є архаїчним та частково запозиченим з КПК України 1960 року. Не вступаючи у цій частині роботи до дискусії з приводу прогалин у нормативному регулюванні у КПК України питань, пов'язаних із забезпеченням процесуального статусу дітей-потерпілих та дітей-свідків, зазначимо, що питанням їх гарантій у самому кодексі приділена неналежна увага.

У цьому контексті особливого значення набуває принцип правової визначеності, який передбачає чіткість, доступність і передбачуваність правових норм. Саме завдяки його реалізації забезпечується можливість ефективного користування правами усіма учасниками кримінального провадження, у тому числі дітьми, а також усвідомлення ними та іншими суб'єктами обсягу прав і юридичної відповідальності. Саме правова визначеність є важливим елементом верховенства права, адже завдяки ній забезпечується доступність і передбачуваність законодавства, можливість реального користування суб'єктами кримінального провадження своїми правами та розуміння відповідальності, які вони несуть. Відтак норми чинного кримінального процесуального законодавства в частині гарантій прав дітей-потерпілих та дітей-свідків мають бути піддані ревізії та удосконалені з урахуванням вимог міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих

Україною, потреб сьогодні, а також напрацьованої правозастосовної практики.

Особливого значення у захисті прав дітей від досліджуваної категорії кримінальних правопорушень набуває Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2007 року, яка була ратифікована Україною у 2012 році). Вона зобов'язує держави криміналізувати всі форми сексуального насильства над дітьми, розробляти ефективні методики розслідування, захищати права потерпілих та співпрацювати на міжнародному рівні для боротьби з цими злочинами. У ній також використовується поняття «дитина», якою є будь-яка особа віком до 18-ти років (ст. 3) [64].

У документі надається визначення таким формам: сексуальне насильство (ст. 18), правопорушення, що стосуються дитячої проституції (ст. 19), правопорушення, що стосуються дитячої порнографії (ст. 20), правопорушення, що стосуються участі дитини у порнографічних виставах (ст. 21), розбещення дітей (ст. 22), домагання дитини для сексуальних цілей (грумінг) (ст. 23) [64].

Активний розвиток цифрових технологій, на жаль, не зміг негативно позначитися і на способах вчинення кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей.

К. О. Бутиліна у своєму дослідженні наводить вражаючу статистику. Відповідно до звіту UNICEF «When Numbers Demand Action: Confronting the Global Scale of Sexual Violence Against Children» (2024 р.), масштаби сексуального насильства щодо дітей у світі є вкрай значними. Зокрема, понад 650 мільйонів дівчат і жінок (приблизно кожна п'ята) зазнали різних форм сексуального насильства до досягнення 18-річного віку. Із цієї кількості понад 370 мільйонів (кожна восьма) стали жертвами контактних форм насильства, включаючи зґвалтування, тоді як близько 280 мільйонів постраждали від неконтактних форм сексуального насильства. Водночас серед хлопців і чоловіків загальна кількість постраждалих становить від 410 до 530 мільйонів (приблизно кожен сьомий), з яких 240 – 310 мільйонів зазнали саме контактних форм насильства [16].

Згідно з міжнародним звітом Childlight (2024 р.), проблема сексуальної експлуатації та насильства щодо дітей в он-лайн середовищі має глобальний і системний характер. За оцінками дослідників, протягом останніх 12 місяців понад 300 мільйонів дітей віком до 18 років (приблизно кожна восьма дитина у світі) зазнали різних форм сексуальної експлуатації або насильства в Інтернеті, причому нові випадки фіксуються фактично щосекунди. Така ж частка дітей (1 з 8) повідомила про випадки сексуальних домагань у цифровому середовищі, які проявлялися у вигляді нав'язливих або маніпулятивних повідомлень сексуального характеру, спрямованих на встановлення небажаного інтимного контакту. Крім того, значна кількість дітей зазнала шкоди, пов'язаної із примусовим або небажаним залученням до створення чи перегляду сексуалізованого контенту, що відбувалося без їхньої згоди та спричиняло суттєві психологічні наслідки.

Додатково ці тенденції підтверджуються у звіті WeProtect Global Alliance «Global Threat Assessment 2023: Assessing the Scale and Scope of Child Sexual Exploitation and Abuse Online» (2024 р.), де зафіксовано зростання кількості повідомлень про матеріали сексуального насильства над дітьми (CSAM) на 87% у порівнянні з 2019 роком. Під такими повідомленнями розуміються сигнали про виявлення відповідного контенту, які надходять від інтернет-компаній, користувачів платформ та автоматизованих систем моніторингу до спеціалізованих організацій, зокрема Національний центр зниклих та експлуатованих дітей США.

Таким чином, наведені статистичні дані переконливо свідчать про системний, масштабний і зростаючий характер сексуального насильства щодо дітей, особливо в умовах цифровізації суспільства, що зумовлює необхідність посилення як міжнародно-правових, так і національних механізмів протидії цьому явищу [16, с. 31].

Визначене у ст. 23 Лансаротської конвенції поняття грумінгу відображає сучасні способи вчинення протиправних дій щодо дітей, адже у світі цифрових технологій злочини сексуального характеру щодо дітей вчиняються й у кіберпросторі. Навіть без особистої зустрічі, через онлайн спілкування діти

можуть зазнавати насильства, що призведе до серйозних психологічних травм, зокрема, такі дії дорослих у судах окремих держав визначають як зґвалтування, крім того у соціальних мережах поширені секстинг (обмін сексуальними повідомленнями, фото чи відео із використанням засобів зв'язку), серсторшин (налагодження довірливих стосунків з дитиною з метою отримання інтимних фото чи відео із подальшим шантажем розповсюдити ці матеріали), кібербулінг (це булінг із застосуванням цифрових технологій) [85]. Конвенція встановлює принципи проведення розслідувань, які враховують вразливість неповнолітніх потерпілих, серед яких і спеціальні процедури для роботи з цифровими доказами у справах про розповсюдження дитячої порнографії.

Правники справедливо зазначають, що на державу покладається комплексне завдання, яке полягає не лише у забезпеченні захисту дітей від сексуального насильства, а й у його ефективному попередженні. Важливим аспектом є також формування умов, за яких дитина буде здатна та готова повідомити про вчинене щодо неї насильство, а також удосконалення законодавчого визначення сексуального розбещення. Зокрема, це може бути досягнуто шляхом встановлення чіткої юридичної відповідальності за такі діяння та забезпечення невідворотності покарання винних осіб, що сприятиме мінімізації ризику травматизації дітей.

Відзначають, що у цьому контексті Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) постає як комплексний і амбітний міжнародно-правовий інструмент, спрямований на протидію зазначеним загрозам. Стрімкий розвиток цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій спричиняє зростання ризиків сексуального насильства над дітьми, зокрема в онлайн-середовищі, та вимагає адекватного правового реагування з боку держави [85].

У відповідь на безпрецедентні виклики, спричинені повномасштабною збройною агресією рф проти України, 10 березня 2022 року Лансаротський комітет ухвалив спеціальну заяву, присвячену захисту дітей від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. У зазначеному документі підкреслюється суттєве зростання ризиків сексуального насильства щодо

українських дітей як на тимчасово окупованих територіях, так і за межами України, зокрема серед дітей, які були змушені залишити місце проживання та набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб [55].

Такий акцент є обґрунтованим, оскільки збройний конфлікт об'єктивно призводить до підвищення вразливості дітей: руйнуються сімейні зв'язки, обмежується доступ до освіти, соціальних і правових інституцій, послаблюється державний контроль, що створює сприятливі умови для вчинення злочинів сексуального характеру та ускладнює їх виявлення. Крім того, переміщення дітей, перебування у тимчасових притулках або за кордоном нерідко супроводжується відсутністю належних механізмів захисту та контролю, що додатково підвищує ризик експлуатації.

У зв'язку з цим Комітет закликав держави-учасниці Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства до вжиття комплексних та ефективних заходів, спрямованих не лише на реагування на вже вчинені правопорушення, а й на їх попередження. Зокрема, йдеться про необхідність створення безпечних умов для дітей-біженців, забезпечення доступу до психологічної, медичної та правової допомоги, а також впровадження дієвих механізмів реабілітації постраждалих.

Окремий акцент зроблено на необхідності подолання безкарності осіб, винних у вчиненні сексуального насильства щодо дітей. Це передбачає не лише належне розслідування відповідних злочинів, а й розвиток міжнародного співробітництва, зокрема у випадках транскордонних правопорушень, що є особливо актуальним в умовах масового переміщення населення. Таким чином, позиція Лансаротського комітету відображає комплексний підхід до забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту та узгоджується з сучасними міжнародними стандартами у сфері їх захисту.

Важливим етапом формування європейської політики у сфері протидії сексуальній експлуатації дітей стало ухвалення Рамкове рішення Ради ЄС 2004/68/ЮВС, спрямованого на боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією. Відповідно до цього акта, держави-члени Європейського Союзу, керуючись спільними правовими підходами, взяли на

себе зобов'язання забезпечувати оперативне видалення матеріалів дитячої порнографії, розміщених на їх території, а також здійснювати постійну та ефективну співпрацю з іншими державами у випадках транскордонного розповсюдження такого контенту.

Такий підхід є обґрунтованим, оскільки поширення матеріалів сексуального насильства над дітьми має виражений транснаціональний характер, особливо в умовах розвитку цифрових технологій. Відтак ізольовані заходи на рівні окремої держави не здатні забезпечити належний рівень протидії цим правопорушенням, що зумовлює необхідність координації зусиль на міжнародному рівні.

Подальшим кроком у розвитку правового регулювання стало ухвалення 13 грудня 2011 року Директива 2011/93/ЄС, яка замінила зазначене Рамкове рішення та запровадила більш комплексний підхід до протидії сексуальному насильству і експлуатації дітей. Цей акт став першим системним правовим інструментом ЄС, що забезпечив часткову гармонізацію кримінально-правових стандартів держав-членів у частині визначення відповідних злочинів, а також механізмів їх попередження, розслідування, притягнення винних до відповідальності та надання допомоги постраждалим.

Значущим нововведенням Директиви стало посилення адміністративного та правоохоронного співробітництва між державами-членами ЄС. Зокрема, було впроваджено механізми попереднього відбору осіб, діяльність яких пов'язана з роботою з дітьми, що передбачає перевірку кандидатів за допомогою European Criminal Records Information System. Така практика має важливе превентивне значення, оскільки дозволяє виявляти осіб, які раніше вчиняли злочини сексуального характеру, і таким чином мінімізувати ризики повторних правопорушень [45, с. 93].

Іще одним важливим документом, ратифікованим Україною стала Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка застосовується до всіх форм насильства стосовно жінок [63]. У нормах зазначеної конвенції акцент робиться на гендерній приналежності жертв.

Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини, ухвалений у 2000 році, є ключовим міжнародним документом, спрямованим на захист дітей від сексуального насильства, експлуатації та торгівлі. Він встановлює основні стандарти, якими повинні керуватися держави у протидії таким злочинам, а також зобов'язує забезпечувати ефективне розслідування та переслідування винних. Протокол доповнює Конвенцію про права дитини, вводячи додаткові зобов'язання для держав у таких сферах:

- по-перше, це криміналізація злочинів – держави-учасниці повинні передбачити у своїх законах суворе покарання за торгівлю дітьми, сексуальну експлуатацію та дитячу порнографію;

- по-друге, це розширена відповідальність – країни повинні переслідувати такі злочини незалежно від того, чи були вони скоєні на їхній території або за її межами;

- по-третє, це захист потерпілих – дітям-жертвам гарантується юридична, психологічна та соціальна підтримка;

- по-четверте, це міжнародна співпраця – держави зобов'язані взаємодіяти у розслідуванні та боротьбі з транснаціональними злочинами проти дітей [167].

Зазначений протокол слугує орієнтиром у гармонізації кримінального законодавства з міжнародними стандартами, вносить зобов'язання створювати спеціалізовані підрозділи для розслідування таких злочинів, а також застосовувати сучасні методи криміналістики, зокрема кіберрозвідку для виявлення розповсюдження матеріалів із сексуальною експлуатацією дітей. Важливим аспектом Протоколу є гарантування прав дітей, які стали жертвами сексуального насильства. У кримінальному процесі це означає особливий порядок їх допиту, запобігання вторинній віктимізації та надання психологічної та соціальної допомоги. В Україні його норми частково імплементовані, однак для підвищення ефективності боротьби з такими злочинами необхідне подальше вдосконалення механізмів їх реалізації.

Отже, еволюція правового регулювання у межах Європейського Союзу свідчить про перехід від фрагментарних заходів до комплексної, системної політики, що поєднує кримінально-правові, превентивні та інституційні

механізми. Такий підхід відповідає сучасним викликам, пов'язаним із глобалізацією та цифровізацією злочинності, і може розглядатися як орієнтир для вдосконалення національного законодавства у сфері захисту дітей.

Окремою категорією, на нашу думку, є нормативні акти, які гарантують права дітей в умовах збройного конфлікту. Діти стають як безпосередніми жертвами вчинення сексуального насильства щодо них в умовах збройного конфлікту, так і свідками такого насильства щодо інших осіб, що, на нашу думку, безумовно має ознаки злочину і щодо дитини.

Відповідно до ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; д) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні [60].

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 11 травня 2023 року зафіксовано факти сексуального насильства стосовно 12 дівчат та 1 хлопця віком від 6 до 17 років, зокрема: спроба зґвалтування хлопця 10 років у Херсонській області, вчинено зґвалтування сімох дівчат віком від 15 до 17 років, однієї дівчини віком 6 років, на території Київської, Миколаївської та Херсонської областей, спроби зґвалтування стосовно трьох дівчат віком від 15 до 17 років на території Донецької та Чернігівської областей. Крім того, двоє дівчат 10 та 16 років стали свідками сексуального насильства на території Київської та Херсонської областей [43]. Станом на 01 червня 2024 року за статистикою Офісу Генерального прокурора розслідується понад 3 800 воєнних злочинів, вчинених проти дітей в ході агресії рф [132].

Відповідно до п. г частини 1 ст. 7 Римського Статуту МКС зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма

сексуального насильства є діяннями можуть бути віднесені до «злочинів проти людяності», якщо вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено. Крім того відповідно ч.2 ст. 8 Римського Статуту поняття «воєнні злочини» включає: зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізація чи будь-яку іншу форму сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій [138].

Крім того у ст. 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій передбачено, що діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань [48].

Стаття 8 РС відносить до воєнних злочинів зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 «f» ст. 7, примусова стерилізація та будь-які інші види сексуального насильства, що також є грубим порушенням ст. 3, загальної для чотирьох Женевських конвенцій (абз. «vi», пп. «e» п. 2) [138].

Сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту, у тому числі, щодо дітей за вітчизняним кримінальним законодавством може кваліфікується за ст. 438 КК України «Воєнні злочини». Вчені звертають увагу на те, що однією з проблем матеріально-правового характеру є кваліфікація зґвалтування, вчиненого військовослужбовцями РФ, представниками «армій ДНР та ЛНР», як правило, за ст. 438 КК України, санкції якої значно нижчі за зґвалтування, що спричинило тяжкі наслідки, вчинене повторно, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі строком на 15 років або довічне позбавлення волі (ч. 6 ст. 152 КК України), а за зґвалтування малолітньої – 10-15 років позбавлення волі (ч. 4 ст. 152 КК України); у той час, як за порушення законів і звичаїв війни – 8-12 років позбавлення волі (ч. 1 ст. 438 КК України) [8]. Крім того, хочемо акцентувати увагу на тому, що до кваліфікуючих обставин злочину, передбаченого ст. 438 КК України, не віднесено вчинення такого діяння щодо дитини. Що, на нашу думку, є суттєвим недоліком.

Слід зауважити, що у документі Rules of Procedure and Evidence МКС визначаються стандарти, вимоги до доказування таких злочинів [5].

Перейдемо до національного законодавства. Важливе значення має ст. 51 Конституції України, яка визначає, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство перебувають під охороною держави. Цим положенням підкреслюється пріоритет сімейного виховання дитини та закріплюється обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття, що виступає однією з ключових гарантій належного розвитку дитини [65].

Крім того, права дитини гарантуються і через низку загальних конституційних норм. Зокрема, ст. 24 встановлює принцип рівності громадян перед законом і заборону будь-якої дискримінації, що поширюється і на дітей. Стаття 43 містить положення щодо захисту неповнолітніх у сфері праці, зокрема забороняє використання їх праці на небезпечних для життя і здоров'я роботах. Важливе значення має і ст. 49, яка гарантує право на охорону здоров'я та медичну допомогу, що є особливо актуальним для дітей як соціально вразливої категорії населення [65].

Таким чином, Конституція України визначає систему правових гарантій захисту прав дитини, поєднуючи спеціальні норми з універсальними принципами прав людини. Це створює нормативну основу для подальшого розвитку галузевого законодавства у сфері охорони дитинства та забезпечення найкращих інтересів дитини як одного з ключових пріоритетів державної політики.

У межах КК України кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх має системний характер і реалізується через низку норм, зосереджених переважно у Розділі IV Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» (ст. 152 – 156-1 КК), а також у деяких інших положеннях КК України [67].

У ст.ст. 152 – 153 КК України неповнолітній або малолітній вік потерпілого виступає кваліфікуючою (обтяжуючою) ознакою. Окрему групу становлять спеціальні склади злочинів, безпосередньо спрямовані на захист

дітей – ст. ст. 155 – 156-1 КК України [67]. Ці норми відображають законодавчий підхід, відповідно до якого особи, які не досягли певного віку, не можуть надавати юридично значиму згоду на участь у сексуальних відносинах.

Крім того, кримінальний закон передбачає відповідальність за діяння, пов'язані із сексуальною експлуатацією дітей: ст. 301-1 КК України; ст. 302 КК України створення або утримання місць розпусти і звідництва (у частині залучення неповнолітніх); ст. 303 КК України сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (зокрема щодо неповнолітніх) та ін. [67].

Важливе значення мають також норми, що встановлюють відповідальність за втягнення дітей у протиправну діяльність: ст. 304 КК України – втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (у тому числі сексуального характеру) [67].

Окремо слід звернути увагу на: ст. 154 КК України примушування до вступу в статевий зв'язок, яка також може застосовуватися у випадках посягання на неповнолітніх, хоча не є спеціальною нормою відносно неповнолітніх [67].

Отже, КК України формує розгалужену систему кримінально-правових заборон, спрямованих на захист статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Вона охоплює як насильницькі форми посягань, так і ненасильницькі діяння, пов'язані з використанням вікової незрілості потерпілих, а також різні форми сексуальної експлуатації, включаючи сучасні прояви, пов'язані з обігом дитячої порнографії. Такий комплексний підхід відповідає підвищеній суспільній небезпеці цих злочинів та необхідності забезпечення особливого кримінально-правового захисту неповнолітніх.

У системі національного законодавства України захист дітей від злочинів сексуального характеру забезпечується сукупністю нормативно-правових актів різної галузевої належності, які формують комплексний механізм превенції, протидії та реагування на відповідні правопорушення. Вказаний механізм охоплює як матеріально-правові заборони, так і процесуальні, соціальні та організаційно-правові гарантії.

Важливе місце у цій системі посідає ЗУ «Про охорону дитинства», який визначає загальні засади державної політики у сфері захисту прав дитини. Зокрема, відповідно до ст. 10 цього Закону, кожній дитині гарантується право на захист від усіх форм насильства, включаючи сексуальне. У ст. 12 встановлюються обов'язки батьків щодо забезпечення належного виховання дитини та недопущення її експлуатації, тоді як ст. 30 закріплює заборону всіх форм експлуатації дітей, у тому числі сексуальної [126]. Отже, зазначений акт формує базові гарантії недоторканості дитини та визначає обов'язки держави і сім'ї у цій сфері.

Істотне значення мають положення Сімейний кодекс України, які спрямовані на забезпечення безпечного сімейного середовища як первинного простору розвитку дитини. Так, ст. 150 покладає на батьків обов'язок виховувати дитину з повагою до її прав та забороняє жорстоке поводження з нею. Відповідно до ст. 155 батьківські права мають здійснюватися виключно в інтересах дитини, а ст. 164 передбачає можливість позбавлення батьківських прав, зокрема у випадках жорстокого поводження або експлуатації дитини. Зазначені норми виконують важливу превентивну та захисну функцію у випадках сексуального насильства в сім'ї [146].

Окрему групу становлять акти, спрямовані на запобігання насильству як соціальному явищу. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у ст. 1 визначає поняття домашнього насильства, яке охоплює, серед іншого, сексуальне насильство. Ст. ст. 10 – 13 зазначеного нормативного акту передбачають систему заходів реагування, включаючи термінові заборонні приписи, а ст. 26 гарантує права постраждалих осіб, у тому числі дітей [120]. Вказаний закон є важливим інструментом оперативного захисту дитини від насильства у сімейному та наближеному середовищі.

ЗУ «Про протидію торгівлі людьми» встановлює правові та організаційні засади боротьби з торгівлею людьми, яка нерідко пов'язана із сексуальною експлуатацією дітей. Відповідно до ст. 1 цього Закону, торгівля людьми включає, зокрема, використання особи з метою сексуальної експлуатації, а

ст. 16 передбачає надання допомоги постраждалим, включаючи дітей, з урахуванням їх особливої вразливості [127].

У сучасних умовах державна політика України у сфері захисту дітей від сексуальних злочинів реалізується не лише через нормативно-правове регулювання, але й за допомогою системи стратегічних документів, державних програм і планів дій, які визначають основні напрями діяльності органів публічної влади. Такі документи мають комплексний, міжгалузевий характер і спрямовані на формування ефективного механізму запобігання, виявлення та реагування на випадки сексуального насильства щодо дітей.

Одним із ключових документів у цій сфері є Національна стратегія у сфері прав людини, яка визначає захист прав дитини як один із пріоритетних напрямів державної політики. У межах цієї Стратегії передбачено заходи, спрямовані на запобігання насильству щодо дітей, удосконалення механізмів розслідування відповідних злочинів, а також забезпечення доступу дітей до правосуддя та ефективних засобів правового захисту. Її реалізація здійснюється через відповідні плани дій, що конкретизують завдання та індикатори їх виконання [125].

Важливу роль у забезпеченні належного рівня захисту дітей відіграє Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей, яка спрямована на створення моделі правосуддя, дружнього до дитини. У цьому контексті особлива увага приділяється захисту прав дітей-потерпілих та свідків, зокрема шляхом впровадження спеціалізованих процедур допиту, використання методик, що мінімізують повторну травматизацію, а також залучення психологів та інших фахівців [131].

Суттєве значення мають державні цільові програми у сфері запобігання насильству. Зокрема, Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затверджена постановою КМУ від 24.02.2021 №145, передбачає комплекс заходів, спрямованих на виявлення випадків насильства щодо дітей, розвиток системи підтримки постраждалих осіб, а також підвищення рівня підготовки фахівців, які працюють з дітьми [46].

Окрему увагу слід приділити Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, затверджена Указом Президента України від 25.05.2020 № 195/2020, яка спрямована на формування безпечного простору у закладах освіти, запобігання різним формам насильства, включаючи сексуальні посягання, а також на розвиток механізмів реагування на відповідні випадки [88].

В умовах цифровізації суспільства особливого значення набуває Стратегія кібербезпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021, яка містить положення щодо протидії онлайн-злочинності, у тому числі сексуальній експлуатації дітей у мережі Інтернет, поширенню матеріалів сексуального насильства та іншим формам цифрових загроз [148].

Таким чином, система державних стратегій і програм України у сфері захисту дітей від сексуальних злочинів характеризується комплексністю та міжсекторальністю. Вона охоплює правові, соціальні, освітні та безпекові аспекти, що відповідає сучасним міжнародним стандартам. Водночас ефективність реалізації цих документів значною мірою залежить від належного ресурсного забезпечення, координації між суб'єктами публічної влади та здатності держави оперативно реагувати на нові виклики, зокрема пов'язані з розвитком цифрових технологій та наслідками збройного конфлікту.

У параграфі 18 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, зазначається, що стратегічною ціллю є права дітей в Україні, які забезпечуються та захищаються відповідно до загальновизнаних міжнародних, у тому числі європейських, стандартів; враховуються найкращі інтереси та думки дитини під час прийняття рішень, які її стосуються. До завдань реалізації цієї стратегії віднесено наступні: удосконалити законодавство у сфері охорони дитинства з метою запровадження ефективних механізмів забезпечення та захисту прав дитини; посилити спроможність органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та захисту прав дитини, підтримки сімей з дітьми; запровадити доступні медичні, освітні, соціальні, юридичні послуги, що базуються на

забезпеченні найкращих інтересів дитини; створити умови для виховання кожної дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, в сім'ї або умовах, максимально наближених до сімейних; запровадити ефективну систему правосуддя за участю неповнолітніх з урахуванням міжнародних, у тому числі європейських, стандартів; створити умови для недопущення безпосередньої участі дітей у збройних конфліктах, розробити механізм надання пільг та соціальних гарантій дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; привести законодавство України стосовно запобігання та протидії насильству щодо дітей у відповідність із міжнародними стандартами; удосконалити механізми забезпечення безпеки дитини у цифровому середовищі; забезпечити інформування населення, зокрема батьків і дітей, про заходи та послуги, якими вони можуть скористатися для захисту прав і найкращих інтересів дитини [125].

Передусім визначення стратегічної цілі означає, що національна система захисту дітей має функціонувати не ізольовано, а у взаємозв'язку з міжнародними підходами, зокрема у частині запобігання насильству, забезпечення доступу до правосуддя та надання допомоги постраждалим.

Не менш важливим є закріплення принципу врахування найкращих інтересів дитини та її думки при прийнятті рішень. Це положення фактично трансформує традиційну модель, у якій дитина розглядалася як об'єкт захисту, у модель, де вона визнається повноцінним суб'єктом права. Такий підхід має безпосередній вплив на практику правозастосування, зокрема у кримінальному процесі, соціальній сфері та освітній діяльності, оскільки зобов'язує органи державної влади враховувати індивідуальні потреби та позицію дитини.

Окреслені у Стратегії завдання мають комплексний і міжсекторальний характер, що дозволяє сформувати цілісну систему гарантій. Зокрема, удосконалення законодавства у сфері охорони дитинства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів створює нормативну основу для ефективної протидії сексуальному насильству та експлуатації дітей. Посилення спроможності органів місцевого самоврядування сприяє децентралізації

механізмів захисту прав дитини, що, у свою чергу, забезпечує їх більшу доступність та оперативність реагування на порушення.

Запровадження доступних медичних, освітніх, соціальних і правових послуг, орієнтованих на найкращі інтереси дитини, забезпечує практичну реалізацію прав дитини, а не лише їх декларативне закріплення. Водночас розвиток сімейних форм виховання та деінституціалізація сприяють зменшенню ризиків насильства, оскільки саме інституційне середовище традиційно характеризується підвищеною вразливістю дітей.

Особливого значення набуває створення ефективної системи правосуддя щодо неповнолітніх, яка враховує міжнародні стандарти. Це забезпечує не лише притягнення винних до відповідальності, але й належний захист прав дітей-потерпілих та свідків, мінімізуючи їх повторну травматизацію. Аналогічно, розвиток механізмів безпеки у цифровому середовищі є відповіддю на сучасні виклики, пов'язані з поширенням онлайн-експлуатації дітей.

Таким чином, параграф 18 Національної стратегії у сфері прав людини не лише визначає декларативні орієнтири, але й формує концептуальну основу для побудови ефективної системи захисту прав дитини. Його реалізація сприяє підвищенню рівня правової визначеності, узгодженості законодавства та практики, а також забезпечує перехід до дитиноцентрованої моделі державної політики, що є ключовою умовою належного захисту дітей, зокрема від злочинів сексуального характеру [125].

Надзвичайно важливим кроком до системних змін прийняте урядом рішення від 14 липня 2025 р. № 708-р «Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2028 роках». У Національній Стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року визначено стратегічну ціль 2 «Впровадження правових і процесуальних гарантій і механізмів для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя» прямо констатується: «Кримінальний процес переважно залишається орієнтованим на дорослих. Дитина, яка перебуває у конфлікті із законом, стала свідком чи потерпіла від кримінального правопорушення, зазвичай проходить

той самий травмуючий шлях кримінальної юстиції, що і дорослі, з відповідними негативними наслідками для її психічного стану та майбутнього» [131].

Чітко визначені завдання, направлені на досягнення цієї стратегічної цілі, кожен із яких має самостійне функціональне значення.

Передусім ідеться про приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, що забезпечує гармонізацію національних норм із загальновизнаними підходами та підвищує рівень гарантій захисту прав дитини у кримінальному провадженні.

Важливим напрямом є удосконалення системи збору та обліку даних про дітей, які перебувають у контакті із системою правосуддя, зокрема запровадження єдиних стандартів ведення статистики щодо дітей-потерпілих і свідків. Це сприяє формуванню об'єктивної доказової бази для оцінки масштабів проблеми та підвищує ефективність державної політики у цій сфері.

Окремого значення набуває залучення представника дитини під час проведення процесуальних дій, що забезпечує належний захист її прав та інтересів, особливо з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх.

Не менш важливим є покращення доступу дітей до правосуддя, зокрема шляхом використання адаптованих інформаційних матеріалів. Це дозволяє зробити процедури зрозумілими для дитини та сприяє її активній і безпечній участі у процесі.

Суттєвим кроком є також розроблення та впровадження стандартизованих методик проведення процесуального інтерв'ю з дитиною, що ґрунтуються на міжнародних практиках. Такий підхід мінімізує ризик повторної травматизації та підвищує якість отриманої інформації.

Крім того, необхідним є запровадження ефективного механізму невідкладного досудового розслідування у справах, що стосуються дітей, а також забезпечення їх пріоритетного судового розгляду. Це обумовлено підвищеною вразливістю дітей та необхідністю оперативного відновлення їх прав.

Таким чином, реалізація зазначених напрямів сприяє формуванню цілісної, дитиноцентрованої моделі правосуддя, яка забезпечує не лише ефективність кримінального провадження, але й належний рівень захисту прав та інтересів дитини.

Привертає увагу і стратегічна ціль 3 «Запровадження системного підходу та ефективної міжвідомчої взаємодії щодо запобігання та протидії насильству щодо дітей, забезпечення прав та найкращих інтересів дитини, постраждалої від насильства, жорстокого поводження, та дитини, яка стала свідком кримінального правопорушення, надання комплексної допомоги» [131].

Передусім важливим є створення національної бази даних про випадки насильства щодо дітей, з урахуванням вікових і гендерних показників. Такий інструмент забезпечує систематизацію інформації, дозволяє виявляти тенденції та підвищує обґрунтованість управлінських рішень.

Суттєве значення має удосконалення механізмів взаємодії між суб'єктами захисту прав дитини на рівні територіальних громад, зокрема щодо виявлення та ідентифікації постраждалих дітей. Це сприяє своєчасному реагуванню та забезпечує належний рівень їх соціального захисту.

Окремим напрямом є запровадження системної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, які працюють із дітьми. Такий підхід дозволяє підвищити якість виявлення випадків насильства, забезпечити належне міжвідомче реагування та врахування найкращих інтересів дитини.

Важливим елементом є забезпечення доступу постраждалих дітей до комплексних послуг, включаючи медичну, психологічну, соціальну та правову допомогу. Це сприяє ефективному відновленню дитини та мінімізації наслідків пережитого насильства.

Не менш значущим є забезпечення ефективної міжсекторальної взаємодії між органами влади, соціальними службами та правоохоронними органами, що дозволяє сформувати узгоджену систему реагування на випадки жорстокого поводження та експлуатації дітей.

Водночас необхідним є встановлення додаткових стандартів безпеки у закладах та установах, що працюють із дітьми, а також впровадження

корекційних програм для батьків, які допускають неналежне виконання своїх обов'язків або вчиняють насильство. Це має превентивний характер і спрямоване на усунення причин правопорушень.

Окремої уваги потребує забезпечення непритягнення до відповідальності дітей, які стали жертвами експлуатації, а також недопущення їх стигматизації. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам і сприяє реінтеграції дітей у суспільство.

Нарешті, важливим є проведення системних досліджень і аналітичної роботи, спрямованих на виявлення причин і умов вчинення злочинів щодо дітей. Це створює підґрунтя для розроблення ефективних профілактичних заходів.

Реалізація зазначених напрямів забезпечує комплексний, міждисциплінарний підхід до захисту дітей, орієнтований як на попередження насильства, так і на ефективне реагування та відновлення прав постраждалих.

У Постанові КМУ від 19 листопада 2025 р. № 1558 «Про впровадження Європейської гарантії для дітей в Україні» зазначається, що рівень сексуального насильства над дітьми зростає. Кількість випадків сексуального насильства щодо дітей зросла на 67 % - з 526 до 880 протягом 2022 і 2023 рр. Дівчата та жінки, які зазнали зґвалтування, становили більшість (76 %) випадків зґвалтування у 2023 році. Діти, які зазнали зґвалтування, становили 86 % усіх випадків зґвалтування у 2023 році [118]. З метою становлення системи правосуддя, орієнтованого на потреби дитини, одним із ключових напрямів реалізації Європейської гарантії для дітей в Україні визначено подальший розвиток Центрів захисту дитини, функціонування яких базується на моделі «Барнахус», а також підвищення рівня обізнаності щодо можливостей отримання дітьми безоплатної правничої допомоги. У контексті забезпечення правосуддя, дружнього до дитини, та підвищення рівня її безпеки, реалізація Національного плану передбачає створення нових Центрів захисту дитини (за моделлю «Барнахус»), а також гарантування доступу дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень або стали їх свідками, до комплексної допомоги: психологічної, правничої, соціальної, медичної та

інших її видів. Водночас важливим напрямом є підвищення рівня обізнаності дітей і їх законних представників щодо прав дитини та можливостей отримання безоплатної правничої допомоги.

Очікується, що впровадження зазначених заходів сприятиме покращенню доступу дітей до комплексної підтримки відповідно до їх індивідуальних потреб, а також забезпечить проведення процесуальних дій у середовищі, адаптованому до дитини, що зменшуватиме рівень стресу та запобігатиме повторній психологічній травматизації. Крім того, такі заходи створюють передумови для формування ефективної системи доступу дітей до правосуддя, посилення захисту їх прав і підвищення правової обізнаності завдяки використанню доступних інформаційних інструментів [118]. Крім того, документом передбачено проведення моніторингу та аналізу результатів виконання відповідальними суб'єктами передбачених завдань спеціальним суб'єктом - Національним координатором з питань впровадження Європейської гарантії для дітей в Україні [118].

Крім того, на теперішній час запроваджено низку важливих пілотних проєктів, які направлені на імплементацію міжнародних стандартів правосуддя дружнього до дитини, забезпечення найкращих інтересів дитини (про них більш детально у наступних частинах дослідження) [121; 122; 124].

Отже, національне законодавство України формує багаторівневу та міжгалузеву систему захисту дітей від сексуальних злочинів, яка поєднує превентивні, охоронні та відновлювальні механізми. Водночас ефективність цієї системи значною мірою залежить від узгодженості правозастосовної практики, належної міжвідомчої взаємодії та подальшого вдосконалення нормативного регулювання з урахуванням сучасних викликів.

На підставі проведеного аналізу нормативно-правових актів, які регулюють сферу розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб, доцільно запропонувати їх класифікацію:

- 1) за рівнем правового регулювання такі акти можуть бути поділені на: міжнародно-правові акти; національні нормативно-правові акти;

2) за предметом правового регулювання нормативно-правові акти можуть бути класифіковані на: акти, що визначають загальні стандарти захисту прав людини і дитини; акти, що регламентують кримінально-правову охорону статевої свободи та статевої недоторканості дітей; акти, що визначають кримінальні процесуальні гарантії участі дітей у кримінальному провадженні; акти, спрямовані на організацію міжвідомчої взаємодії та соціального захисту дітей; акти, що регулюють питання цифрової безпеки та протидії сексуальній експлуатації дітей у мережі Інтернет; акти, що визначають особливості захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

3) за функціональним призначенням такі акти доцільно поділяти на: превентивні – спрямовані на недопущення сексуального насильства щодо дітей; охоронні, що встановлюють кримінально-правові заборони та механізми захисту; процесуальні, що регламентують порядок розслідування та судового розгляду; відновлювальні, які визначають механізми реабілітації та допомоги потерпілим; організаційно-координаційні - забезпечують міжвідомчу взаємодію та реалізацію державної політики у цій сфері;

4) за характером нормативного впливу акти можуть бути поділені на: матеріально-правові - встановлюють підстави кримінальної відповідальності; процесуальні визначають порядок кримінального провадження; організаційно-правові - регламентують діяльність суб'єктів захисту прав дитини; стратегічні (програмні) - визначають основні напрями державної політики та реформування системи правосуддя, дружнього до дитини, потерпіло орієнтованого підходу тощо;

5) з урахуванням сучасних умов функціонування держави, нормативно-правові акти доцільно класифікувати: на акти, що регулюють правовідносини в ординарних умовах; акти, що регламентують захист дітей в умовах воєнного стану та збройного конфлікту.

Сучасний стан нормативно-правового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей свідчить про суттєве зростання ролі стратегічних документів, концепцій, національних програм, методичних рекомендацій та

пілотних проєктів у формуванні сучасної моделі правосуддя, дружнього до дитини. Саме ці акти фактично стали основним інструментом імплементації міжнародних стандартів захисту прав дітей у національну систему кримінальної юстиції. Їх значення полягає у формуванні нових підходів до організації кримінального провадження за участю дітей, орієнтованих на дитиноцентрованість, мінімізацію вторинної віктимізації, міжвідомчу взаємодію, спеціалізацію суб'єктів розслідування та адаптацію процесуальних процедур до вікових і психологічних особливостей неповнолітніх тощо.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

2.1. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості неповнолітніх

У КК України міститься окремий розділ IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості». Водночас науковці справедливо відзначають, що зазначена категорія кримінально карних діянь є набагато ширшою. Так, В. Ю. Омецинська справедливо підкреслює, що система кримінально-правових норм, спрямованих на охорону статевої свободи та статевої недоторканості дитини, охоплює, зокрема, чч. 2, 3 ст. 149, чч. 3, 4 ст. 152, чч. 3, 4 ст. 153, ст. 154, ст. 155, ст. 156, чч. 2, 4 ст. 301, чч. 3, 4 ст. 302, чч. 3, 4 ст. 303 КК України. Попри певну недосконалість такої системи, її об'єднують спільні системоутворюючі ознаки, зокрема об'єкт кримінально-правової охорони (основний або додатковий безпосередній) та наявність спеціального потерпілого – дитини (що законодавчо позначається як «неповнолітній», «малолітній», «особа, яка не досягла чотирнадцяти років» тощо). Особливе місце в цій системі посідає ст. 154 КК України, яка, хоча й не передбачає диференціації відповідальності залежно від віку потерпілого, проте з урахуванням об'єкта посягання дає підстави віднести її до сукупності кримінально-правових норм, спрямованих на захист статевої свободи та статевої недоторканості дитини [94, с. 208].

Одразу зауважимо, що у фокусі нашого дослідження знаходяться саме аспекти, пов'язані із розслідуванням злочинів щодо неповнолітніх, передбачених у розділі IV КК України.

Незважаючи на те, що у науковій літературі обґрунтовується розширене розуміння системи кримінально-правових норм, спрямованих на захист статевої

свободи та статевої недоторканості дитини, у межах цього дослідження доцільно обмежити його предмет кримінальними правопорушеннями, передбаченими саме розділом IV КК України. Такий підхід зумовлений низкою аргументів.

По-перше, саме норми розділу IV КК України мають системоутворюючий характер, оскільки безпосередньо спрямовані на охорону статевої свободи та статевої недоторканості як основного безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони. Натомість у складах кримінальних правопорушень, передбачених іншими розділами КК України, зазначені блага виступають переважно як додатковий об'єкт, що зумовлює дещо іншу правову природу таких діянь.

По-друге, включення до предмета дослідження кримінальних правопорушень, у яких посягання на статево свободу чи недоторканість має похідний або факультативний характер, призвело б до розмивання меж дослідження та ускладнило б формування цілісної концепції дослідження. Такі діяння характеризуються іншими механізмами вчинення, відмінними слідовими картинами та різною спрямованістю умислу, що не дозволяє об'єднати їх у єдину групу з точки зору розслідування.

По-третє, кримінальні правопорушення, передбачені розділом IV КК України, мають специфічний механізм вчинення та доказування, який суттєво відрізняється від суміжних складів. Вони характеризуються підвищеною латентністю, особливостями взаємодії з потерпілою дитиною, домінуванням психологічного компоненту, що обумовлює необхідність застосування спеціальних криміналістичних та процесуальних підходів.

По-четверте, з методологічної точки зору, звуження предмета дослідження до кримінальних правопорушень, передбачених розділом IV КК України, забезпечує однорідність досліджуваного матеріалу, що є необхідною умовою для формування обґрунтованих наукових висновків та розробки ефективних криміналістичних рекомендацій.

Таким чином, свідоме невключення до предмета дослідження кримінальних правопорушень, передбачених іншими розділами КК України,

навіть за умови їх дотичності до посягань на статеву свободу та статеву недоторканість дитини, є обґрунтованим з позицій системності, методологічної визначеності та практичної доцільності, і спрямоване на забезпечення глибини та цілісності наукового аналізу.

Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх, формуються з урахуванням загальних положень ст. 91 КПК України, однак характеризуються низкою спеціальних особливостей, зумовлених як специфікою відповідних діянь, так і віком потерпілої особи.

У теорії кримінального процесу є значна кількість думок вчених щодо визначення предмету доказування. Однак, близькою до нашої є позиція В. Г. Гончаренка, яка полягає у визнанні предметом доказування у кримінальному судочинстві фактичного складу кримінального правопорушення, який виступає підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності та встановлюється у порядку, визначеному КПК, шляхом виявлення й дослідження фактів і обставин, що формують узгоджену та достатню систему доказів, яка повністю охоплює склад злочину та інші відомості, необхідні для ухвалення остаточного рішення у справі [42, с. 121 – 122].

Правильне визначення змісту предмета доказування забезпечує цілеспрямованість і системність здійснення кримінальної процесуальної діяльності, орієнтуючи відповідних суб'єктів на встановлення саме тих обставин, які мають правове значення для ухвалення як остаточного рішення у кримінальному провадженні, так і процесуальних рішень проміжного характеру. Порівняння фактично встановлених у кримінальному провадженні обставин із тими, що підлягають доказуванню, дає змогу оцінити досягнення мети доказування, повноту та всебічність досудового розслідування чи судового розгляду, а також визначити обсяг обвинувачення та його правову кваліфікацію.

Отже, предмет доказування доцільно розглядати як своєрідну інформаційну модель, що спрямовує діяльність уповноважених осіб і учасників кримінального провадження на виявлення, збирання та оцінку доказової інформації, необхідної для виконання завдань кримінального провадження [147, с. 51].

Г. Ю. Нікітіна-Дудікова зауважує, що оскільки спосіб вчинення кримінального правопорушення являє собою систему причинно- та функціонально пов'язаних між собою актів поведінки, які виступають якісною характеристикою кримінального правопорушення, у ньому відображаються індивідуальні риси особи правопорушника, а також його мотиви та цілі. З огляду на це, спосіб вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей доцільно визначати як сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій сексуального характеру, об'єднаних єдиним злочинним умислом і спрямованих на посягання на статеvu свободу та недоторканість дитини з метою задоволення статевого потягу правопорушника [91, с. 145].

Зазначене визначення логічно звертає до висновку про кореляцію обставин, що характеризують подію кримінального правопорушення із характеристиками інших елементів предмету доказування. Зокрема, винуватістю обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. А також вказує на первинність встановлення події кримінального правопорушення як вихідної обставини у системі предмету доказування.

Отже, передусім підлягає встановленню подія кримінального правопорушення, зокрема факт вчинення дій сексуального характеру, їх форма, зміст, інтенсивність, тривалість, місце, час та спосіб вчинення. Особливістю є те, що такі злочини часто вчиняються без свідків, а матеріальні сліди можуть бути відсутні або мінімальні, що зумовлює підвищене значення показань потерпілої особи та непрямих доказів.

Водночас встановлення події кримінального правопорушення у зазначеній категорії проваджень істотно ускладнюється віковими та психологічними

особливостями неповнолітньої особи. Зокрема, дитина може не повною мірою усвідомлювати протиправний або насильницький характер вчинюваних щодо неї дій, не ідентифікувати їх як кримінально карані або ж не надавати їм належної правової оцінки. Це обумовлює фрагментарність або специфічність її сприйняття події, що впливає на своєчасність звернення до правоохоронних органів, зміст показань у подальшому тощо.

Крім того, суттєвим фактором є психоемоційний стан потерпілої особи, зокрема почуття сорому, страху, провини або залежності, що можуть стримувати дитину від своєчасного повідомлення про подію або впливати на повноту та послідовність викладення обставин. Нерідко дитина може бути залякана кривдником або перебувати під його психологічним впливом, що додатково ускладнює процес встановлення істини у кримінальному провадженні.

Окрему складність становить і той факт, що у значній кількості випадків правопорушником виступає особа з близького оточення дитини – один із батьків, інший родич, опікун або інша особа, з якою дитина перебуває у довірчих чи залежних відносинах. Така обставина не лише впливає на спосіб вчинення кримінального правопорушення, але й істотно ускладнює його виявлення, оскільки дитина може відчувати емоційну прив'язаність до кривдника, страх втратити підтримку або побоювання негативних наслідків для себе чи близьких.

У цьому аспекті слід погодитися з С. С. Кузьменком, який підкреслює, що кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини можуть бути спрямовані як на дитину, яка усвідомлює їх суспільно небезпечний характер, так і на дитину, яка не здатна цього усвідомити через статеву незрілість або інші обставини [71, с. 2 – 3].

У сукупності зазначені чинники зумовлюють необхідність застосування спеціалізованих підходів до встановлення події кримінального правопорушення, зокрема використання дитиноцентрованих методик допиту, залучення психолога, проведення експертиз, а також комплексної оцінки як прямих, так і непрямих доказів.

Вчені справедливо зазначають, що кримінально-процесуальне значення встановлення способу вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей полягає в тому, що відповідно до ст. 91 КПК України він входить до структури події кримінального правопорушення та визнається обставиною, яка підлягає обов'язковому доказуванню. Це має принципове значення для кримінального провадження, оскільки недоведеність способу вчинення діяння може зумовити скасування обвинувального вироку. Водночас процесуально-правове значення встановлення способу вчинення кримінального правопорушення проявляється і в забезпеченні права підозрюваного (обвинуваченого) на захист, адже ефективна реалізація цього права можлива лише за умови чіткого розуміння особою конкретних дій та форм поведінки, які інкримінуються їй як злочинні [91, с. 145].

Об'єктом кримінальних правопорушень розділу IV КК України є статеві свобода та недоторканість.

Ю. С. Митрофанова статеву свободу визначає як гарантовану можливість особи, яка досягла 16-річного віку, самотійно та добровільно визначати партнера для здійснення дій сексуального характеру. У своїй основі вона, як складова особистої свободи та відповідного конституційного права, ґрунтується на ідеї людської гідності та має невідчужуваний характер.

Статеві недоторканість, у свою чергу, розглядається як об'єкт кримінально-правової охорони, зміст якого полягає у юридично та морально зумовленій забороні вчинення дій сексуального характеру щодо особи, яка не досягла 16-річного віку. Обґрунтовано підкреслюється, що поряд із категорією гідності, підґрунтям статевої недоторканості є також раціональний компонент: заборона статевого відносин із особою, яка не досягла фізіологічної зрілості, спрямована на запобігання шкоді її репродуктивному здоров'ю, а відтак і забезпечення належного відтворення населення загалом [80, с. 198 – 199].

В. Ю. Омецинська пропонує авторські визначення цих категорій, фокусуючись саме на потерпілому – неповнолітньому. Вчена висновковує, що статеву свободу дитини доцільно визначати як гарантоване право особи віком

від шістнадцяти до вісімнадцяти років на здійснення дій сексуального характеру за взаємною згодою партнерів, що передбачає добровільність, відсутність примусу та насильства, а також не обмежується статтю партнера чи формами задоволення, за умови дотримання прав і законних інтересів інших осіб, держави та суспільства.

Статева недоторканість, своєю чергою, розуміється як встановлена заборона будь-якого втручання у статеву сферу особи, яка не досягла віку, з якого виникає право на статеву свободу (шістнадцяти років), або ж, навіть за наявності такої свободи, не має можливості її реалізувати [94, с. 210 – 211].

В. М. Дядічко під статевою недоторканістю дитини пропонує розуміти охоронюваний законом стан, що передбачає абсолютну заборону на вступ у будь-які контакти сексуального характеру з людиною, яка з певних причин (наприклад, недосягнення віку шістнадцяти років, психічне захворювання, втрата свідомості) не є носієм статевої свободи [51, с. 2].

Хоча у ч. 1 ст. 153 КК України сексуальному насильству дається визначення як вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, **не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи**, без добровільної згоди потерпілої особи [67] (виділено О.О.), у сучасній доктрині значна кількість вчених при дослідженні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, послуговується терміном «сексуальне насильство», поширюючи його й на інші види злочинів цієї категорії.

С. Ю. Романцова виділяє 1) медичні форми прояву сексуального насильства щодо дітей, що зазвичай ототожнюються зі сексуальними девіаціями (педофілія, мазохізм, ексгібіціонізм тощо), та 2) юридичні форми прояву сексуального насильства щодо дітей (злочинні) [143, с. 186].

Д. О. Даниленко під насильством як кримінально-правовою категорією розуміє суспільно небезпечний і протиправний вплив на іншу особу, що проявляється у вчиненні умисних фізичних та/або психічних (інформаційних) дій. Такий вплив характеризується наявністю відповідного суб'єктивного елементу, зокрема мети та мотиву (мотивів), і здійснюється всупереч або поза волею особи, впливаючи на свободу її волевиявлення чи створюючи реальну

загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди [44, с. 186]. Вчений виділяє фізичне насильство, яке у злочинах досліджуваної категорії класифікується за наступними критеріями: 1) наявності опору (явне та потенційне); 2) потерпілих осіб (застосовується до повнолітньої особи, неповнолітньої особи, малолітньої особи, обмежено дієздатної особи, недієздатної особи); 3) наявності особливих зв'язків (застосовується до подружжя, до особи з якою перебуває у сімейних чи близьких відносинах, до особи зі службовим, професійним чи громадським обов'язком; 4) обов'язковості кваліфікації (впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 153 КК України); не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, проте завжди є способом вчинення кримінального правопорушення (ст. 152 КК України); не впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння (ст. 154, 155, 156, 156-1 КК України); 5) форми вираження (ляпаси, стусани, побої, обмеження свободи пересування, мордування, мучення) [44, с. 191]. Ми згодні із вченим, що психічне насильство застосовується в усіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи з метою подолання явного або потенційного опору застосовується у всіх кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у вигляді: 1) погроз (можуть поділятися: а) відповідно до суб'єктного складу; б) за характером вираження; в) за наслідками застосування); 2) примушування (може бути результативним та безрезультативним); 3) шантажу; 4) психічного тиску; 5) залякування тощо [44, с. 191].

Вчені також характеризують сексуальне насильство, як злочини, пов'язані з реалізацією сексуальної потреби в формах, які грубо порушують прийняті в суспільстві норми статевої відносин, статевої моралі і які наносять шкоду здоров'ю і честі особи, і відносять до них зґвалтування, небажані торкання сексуального характеру і сексуальні домагання чи переслідування, які можуть бути як вербальними, так і супроводжуватися певними вчинками і діями [12, с. 5].

О. О. Наумкін визначає його як умисні злочинні дії сексуального характеру за відношенням до потерпілого, які вчиняються проти його волі та порушують суспільні відносини у сфері захисту фізичного та (або) психологічного здоров'я громадян, з метою задоволення власного статевого бажання чи потягу неприродним шляхом без фізіологічного акту [87, с. 30].

У ч. 1 ст. 18 Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства до сексуального насильства відноситься а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру; б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища. При цьому дія ч.1 п. «а» статті не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою [64]. Слід зауважити, що сексуальне насильство може бути контактним або безконтактним; контактне насильство може бути проникаючим або непроникаючим [18, с. 150].

З урахуванням зазначеного, вважаємо, що назва ст. 153 КК України «Сексуальне насильство» не повною мірою відповідає сучасному науковому та міжнародно-правовому розумінню цього явища. Законодавець фактично використовує цей термін для позначення лише окремого виду кримінального правопорушення, тоді як у науковій доктрині та міжнародних актах «сексуальне насильство» розглядається як родове, узагальнююче поняття, що охоплює ширше коло протиправних діянь.

Така термінологічна невідповідність створює ризики неоднозначного тлумачення норм, ускладнює їх узгодження з міжнародними стандартами, а також впливає на формування єдиної правозастосовної практики. У зв'язку з цим доцільним видається уточнення назви ст. 153 КК України.

О. О. Наумкін, визначає, що обставини, які підлягають з'ясуванню у досліджуваній нами категорії проваджень можна поділити на наступні:

- 1) обставини, що мають значення для кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння;
- 2) обставини, що мають значення для встановлення елементів злочинної діяльності;
- 3) обставини, що мають значення для вивчення особистих характеристик кривдника і постраждалого;
- 4) обставини, що мають значення для пом'якшення або обтяження покарання;
- 5) обставини, які мають значення для встановлення неосудності [87, с. 109 – 111].

Розмежування складів кримінальних правопорушень безпосередньо пов'язане із встановленням 1 – 4 з вищенаведених категорій обставин. Воно повинно здійснюватися з урахуванням не лише формально-юридичних ознак, а й результатів комплексного доказування обставин кримінального правопорушення, серед яких визначальне значення мають спосіб його вчинення та вік потерпілої особи.

При встановленні обставин, які характеризують спосіб вчинення кримінальних правопорушень досліджуваної категорії важливе значення для кваліфікації і розмежування цих злочинів, їх доказування має:

- 1) встановлення конкретного віку неповнолітнього потерпілого (адже норми розділу передбачають спеціальні склади – наприклад, ст. 155 КК України, де потерпілим може бути тільки суб'єкт, який не досяг 16-річного віку);
- 2) визначення наявності добровільної згоди, незалежно від досягнення неповнолітньою особою 16-річного віку;
- 3) характер дій – з проникненням/без проникнення у тіло людини, з наявністю/без наявності насильства, характеру насильства (застосування фізичного насильства, погроза його застосування, використання безпорадного стану, психологічне насильство, його вид (наявність));

4) наявність/відсутність у потерпілої особи відносин певного характеру із підозрюваним (сімейні або близькі відносини; у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку; щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди та ін.);

5) наслідки.

По суті у диспозиціях статей розділу IV КК України описуються форми дій, які характеризують об'єктивну сторону кримінальних правопорушень цієї категорії. Водночас як в теорії, так і на практиці виникають питання щодо кваліфікації окремих дій та розмежування складів кримінальних правопорушень, визначених зазначеним розділом.

Однією з ключових проблем правозастосовної практики у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей є правильне розмежування складів злочинів, передбачених ст. 155 КК України, із насильницькими кримінальними правопорушеннями, зокрема передбаченими ст. 152 та ст. 153 КК України. У цьому контексті показовою є відповідна судова практика, яка дозволяє виявити критерії такої диференціації, а також окреслити специфіку встановлення та доказування обставин кримінального правопорушення.

Наприклад, рішення ВС від 25.06.2020 у справі № 672/1589/17 щодо розмежування ч. 1 ст. 155 КК України та ст. 152 КК України. Аналіз конкретного судового рішення свідчить, що обвинувачення особи було пов'язане із вчиненням дій сексуального характеру з неповнолітньою особою, яка не досягла 16-річного віку. При цьому судом встановлено, що між обвинуваченим та потерпілою мали місце фактичні статеві відносини, які не супроводжувалися застосуванням фізичного насильства, погроз або інших форм примусу. Важливим є те, що потерпіла усвідомлювала характер таких дій та не виявляла активного опору [112].

У цьому аспекті принципового значення набуває правильне встановлення обставин, що підлягають доказуванню, передбачених ст. 91 КПК України. Зокрема, для розмежування складів кримінальних правопорушень у подібних справах ключовими є такі обставини: характер і зміст дій сексуального характеру; спосіб їх вчинення (наявність або відсутність фізичного чи психічного насильства); наявність або відсутність добровільної згоди потерпілої особи; вік потерпілої особи; особливості взаємовідносин між учасниками події; психологічний стан потерпілої та її здатність усвідомлювати характер дій.

Вік потерпілого і спосіб вчинення кримінального правопорушення у таких провадженнях виступає ключовою ознакою, що дозволяє відмежувати ст. 155 КК України від ст. 152 та 153 КК України. Встановлення відсутності фізичного або психічного насильства, погроз, примусу чи інших форм впливу на волевиявлення потерпілої особи є визначальним для відмежування складів злочинів. Якщо ж потерпіла особа не досягла 16-річного віку, будь-які дії сексуального характеру з нею, навіть за наявності фактичної згоди, визнаються кримінально караними. Така згода не має юридичного значення, оскільки законодавець виходить із презумпції нездатності особи цього віку повною мірою усвідомлювати значення та наслідки відповідних дій.

Г. Ю. Мартинишин зауважує, що практично в усіх категоріях статевих злочинів вагоме значення має ставлення потерпілої особи до дій, які вчиняються щодо неї. Як правило, йдеться про насильницький злочин, а цей вид злочину передбачає відсутність згоди особи на вчинення щодо неї певної поведінки, адже саме етимологія слова «насильство» передбачає вчинення дій «на силу» – проти волі потерпілого. У злочинах проти статевої недоторканості відсутність згоди на певну сексуальну поведінку щодо потерпілого має також визначальний характер. Специфіка цього факту виявляється й у тому, що, за правило, йдеться не про виражену незгоду із сексуальною активністю, а про відсутність такої згоди за певних причин – вік, хвороба, безпорадний стан [78, с. 113].

Важливим є належне доказування фактичної «добровільності» поведінки потерпілої. Це зумовлює необхідність комплексної оцінки доказів, зокрема: показань потерпілої особи (з урахуванням її вікових та психологічних особливостей); висновків судово-психологічних експертиз; непрямих доказів (поведінка до і після події, листування, свідчення третіх осіб); інших матеріалів, що характеризують механізм події.

Така обставина, як факт добровільної згоди є досить складною у доказуванні. Зокрема, фактично не може бути добровільної згоди для статевих зносин з особою, яка не досягла 16-річного віку. Показовим є приклад, наведений у вироку Кіцманського районного суду Чернівецької області від 01.10.2024 у справі №718/904/24. Відповідно до обставин справи, будучи неповнолітнім, обвинувачений у соціальній мережі «Instagram» здійснював переписку із малолітньою та достовірно знаючи, що вона є малолітньою особою, якій станом на момент вчинення злочину виповнилося повних 13 років, вирішив вступити з останньою в природній статевий акт, пов'язаний із вагінальним проникненням із використанням геніталій, про що домовився з малолітньою під час переписки в соціальній мережі «Instagram», на що остання надала добровільну згоду. Обвинуваченого було засуджено за ч. 4 ст. 152 КК України [28].

У примітці до ст. 152 КК України надається визначення добровільної згоди, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин [67]. У п. 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини» №4 від 27.03.1992 року зазначається, що зґвалтування слід визнавати вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілого у випадках, коли він за своїм фізичним або психічним станом (малолітній вік, фізичні вади, розлад душевної діяльності, хворобливий або непритомний її стан тощо) не міг розуміти характеру і значення вчинюваних з ним дій або не могла чинити опір насильнику, який міг і повинен був усвідомлювати, що потерпілий знаходиться саме в такому стані [67].

О. О. Волобуєва висловлює наступну думку: «Природно, що встановлення під час кримінального провадження факту застосування фізичного насильства або погрози його застосування само по собі виключає необхідність встановлення відсутності добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру» [38, с. 99].

Наведене положення, відповідно до якого відсутність фізичного насильства не має вирішального значення для встановлення наявності або відсутності добровільної згоди, загалом відповідає сучасним міжнародним стандартам. Водночас його абсолютизація без урахування конкретних обставин кримінального правопорушення видається дискусійною та потребує певного уточнення.

Передусім слід зауважити, що сам по собі факт застосування фізичного впливу або навіть погроз не завжди однозначно свідчить про відсутність добровільної згоди, оскільки у певних ситуаціях такі дії можуть сприйматися учасниками як частина взаємодії, що має добровільний характер. Зокрема, у контексті інтимних відносин між особами, які досягли 16-річного віку, фізичний вплив іноді може бути елементом так званих сексуальних практик, що здійснюються за взаємною згодою та не мають ознак протиправності.

У зв'язку з цим формально-об'єктивний підхід, за якого наявність фізичного впливу автоматично ототожнюється з насильством у кримінально-правовому значенні, не завжди дозволяє адекватно відобразити реальний зміст взаємовідносин між особами. Такий підхід може призводити як до необґрунтованого розширення криміналізації, так і до помилок у кваліфікації.

Разом з тим, у справах щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, особливо за участю неповнолітніх, вирішального значення набуває не стільки сам факт застосування фізичного чи психічного впливу, скільки характер волевиявлення потерпілої особи. Саме добровільність, усвідомленість та свобода формування згоди виступають ключовими критеріями для оцінки правомірності відповідних дій.

Крім того, необхідно враховувати, що у випадках із неповнолітніми особами питання добровільності має обмежене або взагалі відсутнє юридичне

значення (зокрема у контексті ст. 155 КК України). Таким чином, доцільно дійти висновку, що хоча відсутність фізичного насильства не може автоматично свідчити про наявність добровільної згоди, так само і наявність фізичного впливу не завжди є безумовним доказом її відсутності. Вирішальним у кримінальних провадженнях цієї категорії є встановлення факту вільного, усвідомленого та добровільного волевиявлення особи, що потребує комплексної оцінки всіх обставин події.

Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між вимогами кримінально-правової охорони статевої свободи та недоторканості особи і необхідністю уникнення формального або спрощеного тлумачення ознак складу кримінального правопорушення.

Правники зауважують, що відсутність у показаннях потерпілої особи інформації про наявність добровільної згоди або відсутність на тілі потерпілої ознак фізичного насильства, не означає наявність такої згоди. І у певних випадках необхідним є проведення судово-психологічних, судово-медичних експертиз із потерпілими [83].

Відсутність у показаннях потерпілої особи прямої вказівки на незгоду або відсутність на її тілі тілесних ушкоджень не свідчить автоматично про добровільність її участі у відповідних діях. Такий підхід пояснюється специфікою механізму вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії, значна частина яких здійснюється без застосування явного фізичного насильства, шляхом психологічного впливу, маніпуляції, використання довірливих відносин або залежного становища потерпілої особи.

Особливого значення це набуває у випадках, коли потерпілою є неповнолітня особа. Вікові та психологічні особливості дитини зумовлюють те, що вона може: не усвідомлювати протиправного характеру дій; не чинити активного опору через страх, шок або залежність від кривдника; не повідомляти про подію або повідомляти про неї із запізненням; надавати непослідовні чи фрагментарні показання внаслідок психотравмуючого досвіду.

Крім того, у багатьох випадках правопорушення вчиняються особами з близького оточення дитини, що обумовлює наявність емоційної прив'язаності,

довіри або страху, у тому числі, сприйняттям певного фізичного насильства, як «нормального» (на кшталт, покарання за якісь вчинки тощо), які істотно впливають на поведінку потерпілої особи та її здатність до вільного волевиявлення. У певних випадках відсутність сприйняття неповнолітньої особою фізичних дій насильницького характеру як таких, що становлять насильство може вказувати на систематичність подібних протиправних дій, які у зв'язку із стигматизацією

З огляду на це, у сучасній доктрині кримінального права і процесу домінує підхід, відповідно до якого відсутність активного спротиву або мовчазна поведінка не можуть тлумачитися як згода. Натомість ключовим є встановлення того, чи мала місце саме вільна, усвідомлена та добровільна згода, що передбачає здатність особи формувати і реалізовувати власне волевиявлення без зовнішнього впливу.

У межах досудового розслідування встановлення цієї обставини здійснюється шляхом комплексного дослідження всіх елементів механізму кримінального правопорушення.

Передусім підлягають аналізу показання потерпілої особи, які повинні оцінюватися з урахуванням її віку, психологічного стану та особливостей сприйняття події. Важливим є використання спеціалізованих методик допиту, що забезпечують мінімізацію вторинної травматизації та підвищують достовірність отриманої інформації.

Не менш важливим є дослідження поведінки потерпілої до, під час та після події, що дозволяє встановити характер її реакцій, наявність страху, уникнення контакту, зміни у психоемоційному стані.

Суттєве значення має встановлення способу вчинення кримінального правопорушення, зокрема: застосування психологічного тиску; використання залежного стану або довіри; наявність погроз, шантажу чи інших форм впливу на волевиявлення.

Крім того, необхідним є аналіз непрямих доказів, таких як: електронне листування; показання третіх осіб; цифрові сліди; інші матеріали, що відображають контекст події.

Окремо враховується контекст правовідносин між учасниками події, включаючи вік потерпілої особи, характер взаємовідносин, наявність залежності чи авторитету з боку кривдника.

Таким чином, встановлення добровільної згоди потерпілої особи у кримінальних провадженнях цієї категорії є складним процесом, що потребує комплексного підходу та врахування широкого кола обставин. Відсутність фізичного насильства або прямої вказівки на незгоду не може розглядатися як доказ наявності згоди.

У випадках за участю неповнолітніх осіб ця проблема набуває ще більшої складності, оскільки їхня здатність до вільного та усвідомленого волевиявлення є обмеженою. Відтак, при оцінці наявності або відсутності згоди необхідно виходити не з формальних ознак поведінки потерпілої особи, а з аналізу всього комплексу обставин кримінального правопорушення.

Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав дитини, забезпечує належний рівень гарантій у кримінальному провадженні та сприяє правильній кримінально-правовій кваліфікації діяння.

Це узгоджується з практикою ЄСПЛ, який неодноразово наголошував, що відсутність фізичного опору не може тлумачитися як згода.

Так, у справі *M.C. v. Bulgaria* ЄСПЛ у письмових висновках експертів, поданих на розгляд ЄСПЛ, зазначалося, що у випадках, коли потерпіла особа, перебуваючи у стані страху, демонструє пасивну поведінку або психічно дистанціюється від факту зґвалтування, це може свідчити про наявність так званого травматичного синдрому психічного інфантилізму («стану заціпеніння»). Така реакція визнається однією з найбільш поширених психологічних відповідей жертви на сексуальне насильство. За результатами відповідного дослідження, проведеного серед жінок віком від 14 до 25 років, було встановлено, що 24 із 25 опитаних осіб під час акту зґвалтування поводитися саме у такий спосіб [141].

Крім того, у рішенні звертається увага на позицію Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, відповідно до якої будь-які дії сексуального характеру, вчинені без згоди особи, утворюють склад

згвалтування. Такий підхід відображає загальну тенденцію розвитку міжнародного права, в межах якої саме відсутність добровільної згоди визнається ключовою ознакою для кваліфікації згвалтування та інших сексуальних злочинів [141].

У висновках міжнародної правозахисної організації «Interrights» також наголошується, що жертви сексуального насильства, зокрема неповнолітні особи, нерідко не чинять активного опору через психологічні чинники або страх перед можливими наслідками з боку правопорушника. Загалом сучасна правова доктрина та судова практика у справах про згвалтування еволюціонують у напрямі врахування змін у суспільному сприйнятті цих правопорушень, зокрема посилення захисту статевої автономії особи та забезпечення гендерної рівності.

З урахуванням сучасних міжнародних стандартів, позитивні зобов'язання держав відповідно до статей 3 і 8 Конвенції вимагають криміналізації та ефективного розслідування фактів сексуального насильства навіть у тих випадках, коли потерпіла особа не чинила активного опору, але водночас не надавала добровільної згоди на відповідні дії. Суд прямо зазначив, що фокус має бути зміщений з доказування фізичного примусу на встановлення факту відсутності згоди [141].

Аналогічний підхід відображено у справі *I.C. v. Romania*, де ЄСПЛ. У справі потерпіла заявляла про згвалтування у 14-річному віці. Приймаючи рішення, національний суд фактично відтворив аргументацію, наведену стороною обвинувачення, зокрема: відповідно до висновку судово-медичної експертизи на тілі потерпілої не було виявлено ознак фізичного насильства; потерпіла не зверталася по допомогу; після події вона не повідомила про інцидент своїм знайомим; зі свідчень очевидців встановлено, що до спірного випадку заявниця вже мала досвід статевої відносин [140].

Водночас суд не надав належної оцінки показанням заявниці, медичним висновкам щодо її стану здоров'я, а також її наполягання на кваліфікації події як згвалтування. Крім того, суд відмовив у задоволенні вимоги про

відшкодування шкоди, виходячи з того, що зафіксовані у судово-медичних висновках стани не пов'язані з обставинами зазначеного інциденту.

ЄСПЛ констатував порушення через те, що національні органи не надали належної оцінки вразливості потерпілої та обмежилися формальним аналізом ознак фізичного насильства, не дослідивши питання реальної здатності особи чинити опір або висловлювати згоду [140].

У справі *Aydin v. Turkey* ЄСПЛ підкреслив, що сексуальне насильство може мати місце навіть за відсутності активного фізичного спротиву, особливо у випадках, коли потерпіла перебуває у стані страху або під психологічним тиском [139].

Крім того, у справі *S.N. v. Sweden* ЄСПЛ наголосив на необхідності врахування вікових та психологічних особливостей дитини при оцінці її показань, що має безпосереднє значення для встановлення добровільності чи недобровільності участі у відповідних діях [142].

У цьому контексті показовим є приклад МКС щодо розслідування СНПК. Зокрема у Процедурах доказування зазначається, що сторона обвинувачення не повинна надавати докази застосування насильства або його погрози, коли а) достатні докази, які доводять наявність примусових обставин, вже виключають можливість надання справжньої згоди, і зосереджуватися потрібно на доказуванні примусових обставин; б) мовчання або відсутність фізичного опору потерпілих не означає згоду [104, с. 21].

Водночас, на відміну від методики розслідування СНПК при розслідуванні статевих злочинів в ординарному правовому режимі необхідним є встановлення механізму конкретних дій, як частини способу вчинення злочину, використання знарядь злочину тощо. Водночас ще раз хочемо наголосити, що встановлення таких обставин може бути додатковою травмуючою подією для потерпілої дитини, відтак планування та проведення процесуальних дій з нею (допит, слідчий експеримент тощо) мають бути ретельно сплановані із залученням психологів та проведені у спосіб, що забезпечує найкращі інтереси дитини.

Характеризуючи спосіб розбещення неповнолітніх вчені виділяють фізичні чи інтелектуальні дії. До перших відносять демонстрацію потерпілому власних статевих органів, сексуальні маніпуляції з тілом й особливо статевими органами потерпілої особи, винного або третьої особи вчинення статевого акту в його присутності тощо [145, с. 351; 50, с. 499]. До другої форми – демонстрації порнографічних матеріалів чи предметів порнографічного характеру, а також ведення цинічних розмов на сексуальну тематику [145, с. 351; 50, с. 499]. Зазначені позиції корелюються із п.17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» [130].

Відповідно до Постанови колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 22.06.2023 у справі № 736/1760/21, розглядаючи кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, суди повинні здійснювати всебічну оцінку фактичних обставин справи з урахуванням їх доведеності, зокрема з'ясовувати, чи мали місце будь-які насильницькі дії щодо потерпілої особи; чи носили такі дії (за відсутності проникнення в тіло іншої особи) сексуальний характер та чи були вони вчинені без добровільної згоди потерпілої. Водночас у випадках, коли такі дії вчинено щодо малолітньої особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, питання згоди не має правового значення. Крім того, суди повинні чітко відмежовувати зазначені діяння від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема встановлювати, чи не підлягають дії винної особи кваліфікації як розбещення неповнолітніх, з огляду на подібність об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153 та 156 КК України [116].

Водночас, як і при доказуванні будь-яких кримінальних правопорушень, вид дій має бути чітко встановлений і доведений. Складність доказування цього елемента у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 156 КК України, полягає у тому, що у більшості випадків інформація про факт і характер таких дій отримується саме від потерпілої особи, а отже потребує максимальної конкретизації та перевірки під час проведення слідчих (розшукових) дій,

зокрема допиту, одночасного допиту, слідчого експерименту із використанням спеціальних методик роботи з дітьми.

У зв'язку з цим для доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156 КК України, необхідним є встановлення та належне підтвердження сукупності взаємопов'язаних обставин.

Передусім має бути чітко доведено характер дій сексуального змісту, які об'єктивно повинні відповідати ознакам розпусних дій. Це передбачає конкретизацію: які саме дії вчинялися, у чому полягав їх сексуальний характер, чи були вони спрямовані на фізичне чи інтелектуальне розбещення потерпілої особи. Узагальнені або оціночні формулювання без деталізації (наприклад, «вчиняв непристойні дії») не можуть вважатися достатніми для доказування.

Необхідно встановити спрямованість умислу винної особи, тобто довести, що такі дії були вчинені саме з метою задоволення статевої пристрасті або сексуального впливу на дитину. Ця обставина встановлюється шляхом аналізу поведінки особи, змісту її висловлювань, характеру взаємодії з потерпілою особою, а також інших супутніх даних (зокрема листування, відео-, аудіоматеріалів).

Важливим є підтвердження факту вчинення дій саме щодо неповнолітньої або малолітньої особи, що потребує встановлення її віку та усвідомлення цього факту обвинуваченим.

Необхідно забезпечити належну доказову базу, яка не обмежується лише показаннями потерпілої особи, а повинна бути підтверджена іншими доказами: показаннями свідків (за їх наявності), результатами експертиз (психологічної, психіатричної), речовими доказами, а також цифровими слідами.

Важливим є також те, що кожен елемент об'єктивної сторони має бути узгоджений між собою у часі, місці та способі вчинення, оскільки суперечності або невизначеність цих обставин відповідно до презумпції невинуватості оцінюються на користь обвинуваченого.

Як приклад можна привести вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 01.03.2010 у справі № 1-4, відповідно до якого обвинуваченого було виправдано за ч. 2 ст. 156 КК України. Суд дійшов

висновку про недоведеність вини обвинуваченого, оскільки надані стороною обвинувачення докази не підтвердили обставин, викладених у обвинувальному акті. Зокрема, жоден зі свідків не підтвердив фактів вчинення розпусних дій, а показання потерпілої були непослідовними та суперечливими: у суді вона не змогла чітко вказати, які саме дії вчинялися та коли.

Крім того, матеріальні докази (зокрема порнографічні матеріали) не були вилучені та досліджені, а сама пропозиція перегляду таких матеріалів не утворює складу злочину. Інші зібрані докази також не містили відомостей про вчинення саме розпусних дій [21].

Отже, доведення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156 КК України, потребує не лише встановлення факту протиправної поведінки, а й її чіткої конкретизації, індивідуалізації, підтвердження сексуального характеру дій, спрямованості умислу та забезпечення узгодженої й достатньої системи доказів.

Відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції)» КК України було доповнено ст. 156-1 «Домагання дитини для сексуальних цілей»: «Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася» [117].

У дисертаційному дослідженні Ю. Г. Яцик детально визначає способи підготовки, вчинення та приховування такого виду злочину як домагання дитини для сексуальних цілей. Способами безпосереднього вчинення домагань дитини для сексуальних цілей є: «формування пропозиції про зустріч дитини з дорослою (повнолітньою) особою злочинця з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій або з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії; здійснення під час зустрічі з дитиною

дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в її тіло з використанням геніталій або будь-якого предмета; учинення під зустрічі з дитиною дій сексуального характеру, спрямованих на її фізичне чи/та інтелектуальне розбещення; виготовлення під час зустрічі з дитиною її зображення у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях; тощо» [175, с. 86 – 87].

Вчена справедливо звертає увагу на необхідності встановлення не тільки самого способу здійснення такої пропозиції, а й тих обставин, які були на стадії підготовки кримінального правопорушення. Адже специфіка обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях за ст. 156-1 КК України (домагання дитини для сексуальних цілей), зумовлена особливостями об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення, його стадійністю, латентним характером, а також переважним використанням інформаційно-комунікаційних технологій [175].

Передусім, характерною є необхідність встановлення обставин встановлення первинного контакту з дитиною, який у більшості випадків здійснюється дистанційно: через соціальні мережі, месенджери, онлайн-ігри та інші цифрові платформи. При цьому важливого значення набуває з'ясування способів ідентифікації особи правопорушника, зокрема у випадках використання ним анонімних або підставних облікових записів.

Наступною специфічною групою обставин є процес формування довірливих відносин між правопорушником і дитиною (grooming), що проявляється у систематичному спілкуванні, психологічному впливі, маніпуляціях, створенні емоційної залежності та поступовому схилянні дитини до подальших контактів сексуального характеру або особистої зустрічі.

Ключове значення має встановлення факту висловлення пропозиції про зустріч із дитиною з метою вчинення щодо неї дій сексуального характеру, розпусних дій або втягнення у виготовлення дитячої порнографії. Вказана

обставина є визначальною для кваліфікації, оскільки злочин визнається закінченим із моменту такої пропозиції незалежно від її подальшої реалізації.

Окремої уваги потребує встановлення спрямованості умислу винної особи, зокрема наявності спеціальної мети сексуального характеру, яка виступає обов'язковою ознакою складу цього кримінального правопорушення.

Важливим елементом доказування є також встановлення віку потерпілої особи та з'ясування того, чи усвідомлював правопорушник, або повинен був і міг усвідомлювати, що взаємодіє саме з дитиною.

Суттєвою особливістю є домінування цифрових джерел доказової інформації, зокрема електронного листування, аудіо- та відеофайлів, зображень, а також технічних даних (IP-адреси, метадані тощо), що обумовлює необхідність застосування спеціальних криміналістичних і процесуальних засобів їх виявлення, фіксації та дослідження.

Крім того, підлягають встановленню обставини підготовки та приховування кримінального правопорушення, включаючи використання засобів анонімізації (VPN-сервіси, псевдоніми, фіктивні акаунти), узгодження конфіденційності спілкування з дитиною, а також дії, спрямовані на уникнення викриття.

Наприклад, відповідно до вироку Шептицького міського суду Львівської області від 27.10.2025 у справі № 459/2188/25: у період з 17 квітня по 26 квітня 2025 року, перебуваючи на території міста Шептицького Львівської області, за допомогою належного йому мобільного телефону марки «Motorola» із абонентським номером НОМЕР_1 , використовуючи обліковий запис під псевдонімом « ОСОБА_7 » у мобільному застосунку «Вайбер», з метою задоволення своєї статевої пристрасті, усвідомлюючи, що здійснює розпусні дії щодо малолітньої особи, зробив пропозицію зустрічі малолітній ОСОБА_8 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , яка мешкає в місті Шептицькому Львівської області, при цьому систематично надсилав останній мультимедійні файли сексуального характеру, а також текстові повідомлення з висловлюваннями, які направлені на спонукання до дій сексуального характеру та спрямовані на задоволення своїх статевих потреб [36].

Форма вини, мотив і мета вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є обов'язковими обставинами, що підлягають доказуванню, оскільки вони характеризують внутрішню сторону протиправної поведінки та безпосередньо впливають на кримінально-правову кваліфікацію діяння.

Для зазначеної категорії кримінальних правопорушень характерною є, як правило, умисна форма вини, причому переважно прямий умисел, за якого особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає їх наслідки та бажає їх настання. Водночас специфіка таких правопорушень полягає у тісному зв'язку суб'єктивної сторони із сексуальною спрямованістю поведінки винної особи.

Мотив вчинення злочинів сексуального характеру у більшості випадків зумовлений задоволенням статевої потреби, реалізацією сексуального потягу або девіантних сексуальних нахилів, однак у окремих випадках може поєднуватися з іншими мотивами, зокрема домінування, приниження потерпілої особи чи встановлення контролю над нею.

Мета вчинення таких кримінальних правопорушень має визначальне значення, особливо у складах, де вона прямо передбачена законом (наприклад, у випадках домагання дитини для сексуальних цілей). Вона полягає у прагненні вчинити дії сексуального характеру, втягнути потерпілу особу у сексуальну діяльність або використати її у цілях сексуальної експлуатації.

Особливість доказування зазначених елементів полягає в тому, що вони встановлюються опосередковано – через аналіз поведінки особи до, під час і після вчинення кримінального правопорушення, характеру її взаємодії з потерпілою особою, змісту висловлювань, листування, а також інших об'єктивних даних, що відображають спрямованість умислу.

Таким чином, встановлення форми вини, мотиву та мети у кримінальних правопорушеннях сексуального характеру є необхідною умовою правильної кваліфікації діяння та забезпечення повноти доказування, оскільки саме ці елементи дозволяють розкрити внутрішній зміст протиправної поведінки винної особи.

У цій категорії проваджень важливою обставиною, що підлягає доказуванню, є обізнаність підозрюваного, обвинуваченого щодо реального віку особи, стосовно якої він вчиняє такі дії. Зокрема, для ст.ст. 152, 153 КК України неповнолітній вік особи є кваліфікуючою (обтяжуючою покарання) ознакою, а диспозиція ст.ст. 155 – 156-1 КК України чітко вказує на те, що діяння розглядається як злочинне, якщо вчинене щодо особи, яка не досягла 16-річного віку.

Так, у виправдовувальному вирокі Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.11.2023 у справі № 369/11965/23 за обвинуваченням особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст.156, ч.3 ст.156-1, ч.2 ст.301 КК України, суд зазначив, що: «...не надано належних та допустимих доказів обізнаності обвинуваченого щодо малолітнього віку потерпілої, враховуючи наступне.

У відповідності до показань потерпілої та обвинуваченого вони познайомились у додатку до сайту знайомств, де був вказаний вік потерпілої, із показань останньої, за 20 років, із показань обвинуваченого - 22 роки. В подальшому, коли між ними почалася переписка інтимного характеру, потерпіла зазначила, що їй 12 з половиною років, на що обвинувачений повідомив їй, що він не вірить, оскільки вона виглядає старшою. Наведене, а також характер переписки, викликає у суду обґрунтований сумнів, що обвинувачений знав, що веде переписку із малолітньою особою.

Твердження прокурора про те, що обвинувачений повинен був знати, що потерпіла малолітня, оскільки вона у переписці зазначає про те, що вона не може розмовляти, оскільки поблизу мама, що вона з мамою їде до бабусі та ін., суд визнає необґрунтованими.

Таким чином, суд приходять до переконання про відсутність у обвинуваченого умислу на вчиненні злочинів, передбачених ч.2 ст. 156 та ч.3 ст. 156-1 КК України, а тому обвинувачений ОСОБА_5 підлягає виправданню у зв'язку з відсутністю у його діях складу зазначених злочинів, а саме суб'єктивної сторони» [27].

Відповідно до обставин, викладених у виправдовувальному вирокі Дарницького районного суду м. Києва від 22.11.2021 у справі № 753/14341/20 по обвинуваченню за ч. 1 ст. 155 КК України: «Згідно обвинувального акту, 08.06.2020 року приблизно о 03:00 год. ОСОБА_3 зайшов з неповнолітньою ОСОБА_6 , з якою вони були раніше знайомі в соціальній мережі, але побачилися вперше, до квартири за своїм місцем проживання, що по АДРЕСА_2 для спільного проведення дозвілля.

В ході дозвілля в квартирі приблизно о 04:15 год. у нього виник злочинний умисел, направлений на задоволення статевої пристрасті природним способом з ОСОБА_6 , достовірно знаючи, що остання являється неповнолітньою, так як при переписці вона йому про це казала.

Після чого, ОСОБА_3 , користуючись тим, що ОСОБА_6 пішла у ванну, пішов слідом за нею, закрив двері, вимкнув світло та реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на задоволення статевої пристрасті природним способом з неповнолітньою, діючи протиправно, умисно, вступив в статеві стосунки природнім шляхом з останньою.

Обвинувачений ОСОБА_3 будучи допитаним в судовому засіданні своєї вини у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення не визнав та суду показав, що 08.06.2020 року у соціальній мережі "Інстаграм" опублікував, так звану історію, у якій запропонував погуляти. Через деяких час, на вказану пропозицію відгукнувалася потерпіла ОСОБА_6 , вони почали переписуватися та остання повідомила, що вона разом із батьками знаходиться у закладі відпочинку де курять кал"ян. Після того коли остання звільнилася він зустрів її біля станції метро "Позняки". На зустріч ОСОБА_6 прийшла разом із своєю подругою. Зустрівшись вони зайшли у магазин де купили спиртні напої та воду і направилися до нього до квартири. В ту ніч у нього в гостях був його друг який відпочивав у кімнаті, тому вони сіли на кухні де проводили час та спілкувалися. Протягом всього спільно проведеного часу ОСОБА_6 залицялася до нього, забирала телефон, запихала руку під його спідню білизну. Через деякий час подруга ОСОБА_6 запропонували піти та вони всі вийшли із кухні в коридор. У цей момент ОСОБА_6 попросила подругу зачекати її та взяла його

за руку і повела у ванну кімнату де ініціювала статевий контакт. Під час зайняття сексом остання поводи́ла себе сміливо та впевнено, з чого він зробив висновок, що вона вступає у статеві зносини не вперше та володіє певними практичними навиками. Після цього вони повернулися в коридор та ОСОБА_6 попросила його дати гроші на таксі на, що він відповів, що у нього грошей немає. Почувши це ОСОБА_6 сильно засмутилася та сказала, що він сильно пошкодує і разом із подругою покинула квартиру. Через деякий час від імені потерпілої йому зателефонували якісь хлопці та погрожували. Також невдовзі зателефонувала потерпіла та сказала, що вона скаже, що він її зґвалтував. Вранці до нього прийшли працівники поліції та затримали його».

Оцінивши докази, суд дійшов висновку, що «Досліджені в судовому засіданні докази однозначно вказують на те, що вступаючи у статеві зносини із ОСОБА_6, з ініціативи останньої, ОСОБА_3 не знав, що їй не виповнилося 16 років.

Виносячи виправдувальний вирок суд бере до уваги повендінку потерпілої яка поводи́ла себе як повнолітня особа, а саме перебувала у стані алкогольного сп'яніння, палила цигарки, була на вулиці разом із неповнолітньою подругою близько 4 години ночі, далеко за північ відвідувала із батьками заклад відпочинку де курила кал'ян.

Крім цього суд бере до уваги характеристику потерпілої надану свідком ОСОБА_8, згідно якої остання охарактеризувала її негативно, оскільки вона курить та вживає спиртні напої, крім того їм відомо, що остання веде активне статеве життя починаючи із чотирнацяти років, хоча постійного партнера у неї немає.

Також виносячи виправдувальний вирок суд не може не звернути увагу на ту обставину, що в судовому засіданні безспірно встановлено, що ініціатором статевих зносин була саме потерпіла ОСОБА_6.

Єдиним доказом, наданим стороною обвинувачення, який міг би хоч якимось чином допомогти встановити обставини, які підлягають доказуванню у вказаному кримінальному провадженні є протокол огляду від 08.06.2020 року (т. 1 а.п. 122-123) з даних якого вбачається, що в ході вказаної слідчої дії було

оглянуто акаунт у соціальній мережі "Інстаграм" яким користується потерпіла ОСОБА_6, відповідно до анкетних даних які містяться на цій сторінці, у графі вік вказано - "15 у.о." Однак із цього протоколу не можна "поза розумним сумнівом" встановити, що фраза "15 у.о." є інформацією про вік потерпілої, тому за приписами ст. 62 Конституції України та ст.17 КПК України вказаний сумнів слід витлумачити на користь обвинуваченого» [22].

Крім обставин, які підлягають доказуванню, низка вчених також виділяє обставини, які підлягають з'ясуванню. О. В. Пчеліна та В. Б. Пчелін зазначають, що обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення, становлять невід'ємний елемент відповідної окремої криміналістичної методики та відіграють ключову роль у діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Це зумовлено тим, що кримінальне провадження виступає своєрідною програмою дій уповноважених суб'єктів, спрямованою на збирання належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів [135, с. 373].

В. А. Журавель зазначає, що встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню, функціонально призначене для надання цілеспрямованості розслідуванню, формулюванню його завдань [87, с. 107].

І. Вигівський, з урахуванням кримінально-правової та криміналістичної характеристик, а також переліку обставин, що підлягають доказуванню відповідно до норм КПК України, пропонує систематизувати обставини, які підлягають з'ясуванню, у чотири основні групи. До першої групи належать обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення. Другу групу становлять персональні обставини, зокрема відомості про особу потерпілого і правопорушника, наявність взаємозв'язку між потерпілим, злочинцем, а також дані про розвиток і коло інтересів дитини, якщо потерпілим є неповнолітній. Третю групу утворюють наслідкові обставини. До четвертої групи віднесено інші обставини, зокрема ті, що впливають на призначення покарання (обтяжують чи пом'якшують його), виключають кримінальну відповідальність або є підставами для закриття кримінального провадження чи звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також обставини, що

спростовують причетність підозрюваного до інших кримінальних правопорушень [19, с. 143 – 145].

У доктрині кримінального процесу виділяють також доказові (проміжні) факти, під якими розуміють обставини, які самі по собі не мають самостійного кримінально-правового значення, однак використовуються для встановлення інших фактів, що входять до предмета доказування та мають юридичне значення для кримінального провадження. До таких фактів, зокрема, належать неприязні взаємовідносини між підозрюваним і потерпілим, висловлення погроз, виявлення у підозрюваного викраденого майна, наявність на місці події слідів, залишених підозрюваним, а також встановлення чи спростування алібі. При цьому доказові (проміжні) факти можуть використовуватися як для підтвердження версії сторони обвинувачення, так і для її спростування [17, с. 245].

У цьому контексті заслуговує на увагу те, що законодавець, визначаючи у ст. 91 КПК України коло обставин, які підлягають доказуванню, прямо передбачає необхідність встановлення відомостей про особу правопорушника, однак окремо не виокремлює дані про особу потерпілого. Водночас такі відомості мають не менш важливе значення для правильного вирішення кримінального провадження, оскільки вони безпосередньо впливають як на процес доказування, так і на кримінально-правову оцінку діяння.

Науковці за особливостями поведінки неповнолітніх потерпілих від статевих злочинів умовно поділяють на дві основні групи. До першої належать особи, які через вік, рівень розвитку чи інші фактори не здатні належним чином усвідомлювати характер і небезпеку злочинного посягання. Другу групу становлять неповнолітні, які загалом здатні адекватно оцінювати подібні ситуації, однак внаслідок нехтування заходами безпеки, легковажної поведінки або довірливих відносин із правопорушником не передбачали можливості вчинення щодо них сексуального посягання. І зазначають, що дослідження характеру взаємовідносин між правопорушником і потерпілим має важливе значення практично у всіх випадках, оскільки саме такі взаємини нерідко дозволяють встановити особу злочинця та мотиви його поведінки. Аналіз

зазначених взаємовідносин дає змогу більш детально відтворити механізм події, особливості поведінки її учасників та обстановку вчинення кримінального правопорушення [168, с. 254 – 255].

Безперечно, окремі характеристики потерпілої особи опосередковано враховуються у межах інших обставин, передбачених ст. 91 КПК України, зокрема при встановленні події кримінального правопорушення, його способу, наслідків, а також при оцінці наявності чи відсутності добровільної згоди. Водночас такий підхід не забезпечує належного рівня системності та повноти дослідження особливостей особи потерпілого, особливо у випадках, коли йдеться про неповнолітніх.

Необхідність виокремлення характеристик потерпілої особи як самостійної групи обставин зумовлена низкою аргументів. По-перше, у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та недоторканості дітей саме вік потерпілого виступає не лише кваліфікуючою ознакою, а й обставиною, що визначає саму кримінальну протиправність діяння, а також впливає на оцінку згоди як юридично значущого феномену. По-друге, психоемоційний стан, рівень розвитку, соціальна зрілість та здатність до усвідомлення характеру вчинюваних дій безпосередньо впливають на механізм вчинення кримінального правопорушення, зокрема на можливість застосування психологічного впливу, маніпуляцій або формування залежності.

По-третє, зазначені характеристики мають визначальне значення для процесу доказування, оскільки у цій категорії кримінальних проваджень саме показання потерпілого часто виступають основним джерелом доказової інформації. Відтак оцінка їх достовірності, повноти та узгодженості неможлива без урахування індивідуально-психологічних особливостей дитини. По-четверте, поведінкові характеристики потерпілого (зокрема рівень довіри, схильність до комунікації з незнайомими особами, особливості соціалізації) можуть виступати важливими індикаторами механізму злочинної діяльності та використовуваних правопорушником способів впливу.

Отже, хоча окремі відомості про потерпілу особу формально інтегровані до інших елементів предмета доказування, їх значення у справах про

насильницькі злочини щодо неповнолітніх настільки суттєве, що обґрунтовує доцільність їх виділення як самостійного структурного елементу обставин, що підлягають встановленню, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності та повноти досудового розслідування.

Аналіз низки вироків судів по досліджуваній категорії проваджень свідчить про те, що судами досліджуються особливості поведінки потерпілих до інкримінованих обвинуваченому дій

Наприклад, у вирокі Іллічівського міського суду Одеської області від 03.10.2022 у справі № 509/2130/13-к за обвинуваченням особи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 1 ст. 155 КК України були досліджені обставини, які характеризують потерпілу особу, у тому числі до вчинення дій, які інкримінуються обвинуваченому. «Вищевикладені докази у справі, з огляду на особливість інкримінованих злочинів, критичної оцінки судом показань потерпілої, потребує окремого сукупного дослідження доказів, як засіб об'єктивної характеристики потерпілої, відображення її психологічного портрету, який є важливим у формуванні остаточної позиції суду щодо дійсних обставин подій.

За протоколом огляду речових доказів (т.6, а.с.169-189), слідчим оглянуто Інтернет сторінки:

-на сайті «Однокласники», викладено сторінку: «ОСОБА_23 Одесса 16 лет »;

- на сайті «Вконтакте» викладено сторінку: «... ОСОБА_56 », статус «я хочу любити», д/р - « ІНФОРМАЦІЯ_4 », город - « Одесса », моб. Тел. - «проебала», доп. Тел - «спиздели», Скайп «сасать», веб-сайт: «<http://ХУЙ>», «школа №1 '98 Одесса (б)», зі світлинами до нього, які долучені до матеріалів кримінального провадження в якості речових доказів (т.6, а.с.190).

Суттєво, що дії потерпілої у публічному просторі - мережі Інтернет - вказують на її власне позиціонування себе, як молодої дівчини, яка досягла статевої зрілості, сексуально розкута, готова до статевого стосунку, в тому числі із задоволенням статевої пристрасті неприродним способом, та бажає їх. При цьому вона не скористалася можливістю надавати такі відомості анонімно

або використовуючи вигадане прізвище, ім'я, більш того, вона наводить відомості, що їй нібито 16 років.

За висновком комісійної судово-психіатричної експертизи № 278 від 03 червня 2015 року у потерпілої ОСОБА_15 виявлені характерологічні загострення змішаного типу з переважанням істеро-нестійких рис. Висновок зроблено за класифікацією типологій акцентуєваних особистостей, яка була розроблена ОСОБА_57 та докладно викладена у монографії «Психопатії та акцентуації характеру у підлітків».

Істероїдний тип, його головна риса - безмежний егоцентризм, ненаситна спрага постійної уваги до своєї особи, захоплення, здивування, шанування, співчуття. На худий кінець вважається за краще навіть обурення або ненависть оточуючих на свою адресу, але тільки не байдужість і байдужість - лише перспектива залишитися непоміченим. Дівчатка схильні афішувати свої дійсні зв'язки (сексуальні) і вигадувати неіснуючі, здатні на обмови та самозастереження, можуть грати роль розпусниць (ОСОБА_57 , «Психопатії та акцентуації характеру у підлітків», 1979 р., а. 82,85).

Нестійкий тип виявляється найбільшою недостатністю у формуванні соціально прийнятних норм поведінки цього типу. Їхня безвольність виразно проявляється, коли справа стосується навчання, праці, виконання обов'язків та боргу, досягнення цілей, які ставлять перед ними рідні, старші, суспільство. Однак раннє залучення до асоціальних груп веде до сексуального досвіду, включаючи знайомство з розпущою та збоченнями. Схильність до імітації у нестійких підлітків відрізняється вибірковістю. Зразками для наслідування є лише ті моделі поведінки, які обіцяють негайні насолоди, зміну легких вражень, розваги. Однак раннє залучення до асоціальних груп веде до сексуального досвіду, включаючи знайомство з розпущою та збоченнями. Сексуальне життя стає для нестійких підлітків таким самим джерелом розваг, як постійні випивки та пригоди (там же, а.87,88).

Суд звертає увагу, що наведені характерологічні риси не суперечать висновкам експертів.

Експертами зроблено висновок, що у ОСОБА_15 відсутні патологічні схильності до фантазування. Такий висновок свідчить про те, що ОСОБА_15 не страждає на міфоманію.

Міфоманія - поведінкова залежність, аномальна схильність до вигадок, фантазування, містифікації оточуючих, розповіді неймовірних історій. Коли люди, діти, підлітки вдаються до брехні, обману, у них завжди є мотиви: уникнути покарання, уникнути відповідальності, підняти в очах оточуючих свою значимість, але міфомани таких мотивів зазвичай не мають (<https://uk.wikipedia.org/wiki/Міфоманія>).

Суд доходить висновку, що показання ОСОБА_15 про зґвалтування її обвинуваченням не є правдивими, є брехнею з мотивів: з одного боку - уникнути від морального засудження її поведінки щодо раннього статевого життя та сексуальної розкутості, в тому числі в очах батьків, з іншого боку - можливість безвідповідального отримання негайної насолоди, зміну легких вражень, розваги, і як наслідок, підняти свою значимість, привернути до себе увагу.

Суд доходить висновку, що поведінка потерпілої, на яку вказує обвинувачений, не суперечить доказам у справі» [26].

Обвинуваченого у пред'явленому йому обвинуваченні у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України, було визнано невинуватим на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України у зв'язку із недоведеністю, що в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення, і виправдано [26].

Відповідно до обставин, викладених у вирокі Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 29.10.2021 у справі №279/3574/21 за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.152 ч.3 КК України.

«Потерпіла ОСОБА_4 в судовому засіданні дала показання про те, що в день напередодні події гуляла з подругами, вживала слабоалкогольний напій. Додому прийшла близько 24-ої години. Вдома були брат ОСОБА_9 та двоюрідний брат ОСОБА_10 . Мати вже спала. Брати були в стані алкогольного

сп'яніння. ОСОБА_9 відправляв її піти купити ще горілки, однак вона відмовлялась йти. Тоді він вдарив її долонею по обличчю та кулаком в грудну клітку. Вона стала плакати і мама це почула. З мамою вони втекли до сестри ОСОБА_11, якій вона збрехала, що брат її згвалтував. Сестра викликала поліцію, бо вона сказала, що згвалтував. Це було в присутності сестри та матері близько 01-ої години ночі. ОСОБА_9 забрали до поліції. Вони з мамою до поліції поїхали зранку, потім на експертизу. Свою білизну та речі привезла в поліцію. Коли слідчий допитував, то говорила, що брат згвалтував, але він її не гвалтував, а тільки побив, за що вона образилась. На другий день вдома матері розповіла правду. Відносини з братом були нормальні. Бувало, що брехала матері про брата. Її ніхто не гвалтував. Наступного дня вони прийшли з заявою, що вона обмовила брата, але її не взяли. Правдою є те, що брат її побив» [30].

Крім того: «Під час проведення експертизи 11.05.2021 р. повідомила, що образилась, що він (брат) на неї насварився, що пізно прийшла, що брата оговорила, що він її згвалтував, буде просити в нього пробачення за те, що зробила, про себе повідомила, що в образливих ситуаціях починає плакати, що може помститись, брехати, має мінливий настрій, образливість, різку реакцію на критику.

Заяв щодо недопустимості досліджених судом доказів від сторін провадження не надійшло.

Таким чином, проаналізувавши всі дослідженні в судовому засіданні докази, які є допустимими, належними та достовірними, суд дійшов висновку про відсутність належних, достовірних, достатніх та допустимих доказів, які б підтверджували факт згвалтування 07.04.2021 року обвинуваченим потерпілої.

Сама потерпіла, яка початково повідомила про факт згвалтування, ще до закінчення досудового розслідування свої показання змінила, свою попередню позицію пояснила образою на брата за побиття та бажання йому помститися за такі дії, факт тиску на потерпілу чи спонукання до зміни показань не доведені, є лише припущенням, жоден зі свідків не був очевидцем події злочину, про його обставини знає лише зі слів потерпілої, обвинувачений вчинення дій сексуального характеру відносно потерпілої з моменту затримання заперечував,

жодним чином не перешкодив встановленню обставин події, надав добровільну згоду на відібрання всіх необхідних зразків, які могли бути використані для проведення експертних досліджень, дій для знищення можливих слідів злочину не вживав, в той же час визнавав свою причетність до нанесення потерпілій ударів на ґрунті раптово виниклої неприємності через її пізніше повернення в день події додому» [30]. Судом обвинуваченого було виправдано у зв'язку із недоведеністю його вини.

Показовим прикладом складності доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітніх є вирок Шишацького районного суду Полтавської області від 03.04.2023 у справі № 950/817/20. Суд розглядав обвинувачення щодо обвинуваченого у вчиненні 16 епізодів кримінальних правопорушень сексуального характеру стосовно малолітньої падчерки. Обвинувачення ґрунтувалося переважно на первинних зізнавальних показаннях обвинуваченого, від яких він у подальшому відмовився, посиляючись на психологічний тиск з боку працівників поліції, показаннях потерпілої та її матері, загальних свідченнях педагогів і знайомих, а також висновках експертиз, які, однак, не підтвердили фактів насильницьких статевих контактів [37].

Дослідивши матеріали кримінального провадження, суд встановив наявність суттєвих суперечностей між показаннями потерпілої, її матері, фактичними даними та версією сторони обвинувачення. Крім того, суд звернув увагу на неповноту та однобічність досудового розслідування, оскільки жоден із інкримінованих епізодів не був підтверджений достатньою та узгодженою сукупністю доказів. У результаті частину доказів було визнано недопустимими або неналежними, а версію обвинувачення – такою, що не відповідає стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Як наслідок, обвинуваченого було виправдано та звільнено з-під варти.

Аналіз зазначеного вироку дозволяє виокремити низку принципів проблем доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії. Передусім суд акцентував увагу на тому, що показання малолітньої потерпілої, особливо у

випадках можливого психологічного впливу з боку дорослих, не можуть виступати єдиною та безумовною підставою для постановлення обвинувального вироку без їх належної об'єктивної перевірки. Суд також констатував відсутність чіткого встановлення хронології подій: потерпіла не змогла конкретизувати дати та послідовність окремих епізодів, тоді як обвинувальний акт містив чітко визначені часові межі без належного процесуального підтвердження.

Окреме значення суд надав питанню допустимості доказів. Зокрема, первинні зізнавальні показання обвинуваченого були поставлені під сумнів у зв'язку з можливими порушеннями під час затримання та ризиком неправомірного впливу. Крім того, суд звернув увагу на непроведення важливих слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, зокрема ДНК-експертизи біологічних слідів, повторних допитів, слідчих експериментів, а також оцінки можливого психологічного впливу матері на потерпілу. Такі недоліки досудового розслідування створили істотні прогалини у доказовій базі та не дозволили підтвердити версію обвинувачення належним чином [37].

Вирок також демонструє значення комплексної оцінки поведінкових факторів. Суд критично оцінив поведінку матері потерпілої, вказавши на її невідповідність типовій поведінці особи, яка дізналася про сексуальне насильство щодо дитини, що стало додатковим чинником виникнення сумнівів у достовірності окремих тверджень сторони обвинувачення. Водночас відсутність тілесних ушкоджень, сперматозоїдів та інших біологічних слідів, а також неповнота дослідження виявлених біологічних матеріалів не дозволили об'єктивно підтвердити факт інкримінованих дій.

Таким чином, наведений вирок наочно демонструє, що у кримінальних провадженнях щодо злочинів сексуального характеру стосовно дітей особливого значення набуває процесуальна якість доказування. Латентний характер таких кримінальних правопорушень, обмеженість матеріальних слідів та специфіка дитячих показань зумовлюють необхідність проведення максимально повного, комплексного та неупередженого досудового розслідування. Будь-які недоліки у фіксації, перевірці чи оцінці доказів, а також

порушення процесуального порядку отримання доказової інформації можуть призвести до неможливості досягнення стандарту доказування «поза розумним сумнівом» та, як наслідок, ухвалення виправдувального вироку.

Крім того, мотиви повідомлення дітьми про такі кримінальні правопорушення щодо них можуть бути пов'язані не тільки з психологічними особливостями, а й з характером відносин між ними та особами щодо яких робиться заява щодо вчинення дій сексуального характеру.

Зазначене свідчить про те, що при розслідуванні кримінальних правопорушень цієї категорії доказуванню підлягають і психологічні характеристики самого потерпілого, встановлення взаємовідносин із обвинуваченим. Показання потерпілого потребують особливо ретельної перевірки та оцінки з урахуванням вікових, психологічних і поведінкових особливостей дитини. Специфіка таких показань полягає у підвищеному впливі емоційних, соціальних та ситуативних факторів на процес сприйняття, запам'ятовування та відтворення обставин події, що обумовлює необхідність їх аналізу у сукупності з іншими доказами.

Водночас дослідження особистісних характеристик потерпілої особи не може розглядатися як підстава для апріорного сумніву в її показаннях, однак має важливе значення для встановлення механізму події, мотивів поведінки та правильної оцінки достовірності отриманої доказової інформації.

В. В. Вапнярчук, підтримує та обґрунтовує сформовану у доктринальних дослідженнях з кримінального процесу ідею класифікації предмета доказування на:

- 1) загальний – визначений у ст. 91 КПК України;
- 2) родовий - певна частина суспільних відносин, пов'язаних з обставинами вчинення аналогічних або схожих кримінальних правопорушень, що визначається на рівні норм Особливої частини кримінального законодавства, у яких закріплено юридичні ознаки відповідних кримінальних правопорушень, зокрема об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єктивну сторону та суб'єкта;

3) спеціальний – певна частина суспільних відносин, пов'язаних з обставинами вчинення кримінальних правопорушень, зміст і характер яких обумовлюються особливостями конкретного кримінального провадження. Такі обставини визначаються як нормами Особливої частини кримінального закону, у яких закріплено юридичні ознаки кримінальних правопорушень, так і положеннями ст. 91 КПК України та окремих глав КПК України, що регламентують порядок здійснення особливих видів проваджень;

4) індивідуальний – як сукупність суспільних відносин у конкретному кримінальному провадженні [17, с. 242 – 243].

Ми хотіли б зупинитися на спеціальному предметі доказування не тільки у справах цієї категорії, а й взагалі у тих справах, де потерпілими є діти. У попередніх частинах дисертації нами визначені особливості правового регулювання та організації розслідування. І хоча вони мають низку специфічних ознак саме для цієї категорії кримінальних правопорушень, все-таки більшість з них можна віднести й до інших категорій, де потерпілими стають діти. Логічно, що це пов'язано з вразливістю цієї категорії, специфічними психологічними факторами, які впливають на процес розслідування, необхідністю застосування травмоорієнтованого та дитиноцентрованого підходів, які суттєво виділяють провадження за участю дітей. Сам законодавець у багаточисленних нормативно-правових актах вказує на це. І хоча низка цих актів на сьогоднішній день сформовані у вигляді стратегій, планів, пілотних проєктів та не набули формалізації на рівні закону, загальні тенденції вказують на необхідність доповнення чинного КПК України окремими нормами, в яких будуть формалізовані гарантії прав дітей-потерпілих у кримінальному провадженні. А вимоги міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав дітей, ратифіковані Україною, будуть інкорпоровані.

Законодавець у КПК України визначив особливі порядки кримінального провадження. Серед них і провадження щодо неповнолітніх, де у ст. 485 КПК України визначені обставини, що підлягають доказуванню, які відносяться до спеціального предмету та підлягають обов'язковому встановленню. Зокрема,

повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру, умови життя та виховання неповнолітнього [68].

Водночас чинний КПК України не передбачає окремого спеціального предмета доказування у кримінальних провадженнях, де дитина виступає потерпілою особою, хоча саме у таких провадженнях необхідність його формування проявляється особливо гостро. Це пов'язано з тим, що характеристики дитини-потерпілого мають не лише допоміжне, а нерідко визначальне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Зокрема, від віку, рівня психоемоційного розвитку, особливостей сприйняття, схильності до навіювання, характеру взаємовідносин із правопорушником та умов виховання залежить оцінка показань потерпілого, встановлення механізму кримінального правопорушення, способу впливу на дитину, а у низці випадків – і правильна кримінально-правова кваліфікація діяння.

Особливої актуальності це набуває у провадженнях щодо насильницьких злочинів стосовно дітей, насамперед сексуального характеру, де показання та інша інформація, отримана під час СРД від дитини, часто виступають основними або одним із ключових джерел доказів. У таких випадках без встановлення індивідуально-психологічних особливостей дитини, її здатності правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати події, умов формування показань, можливого стороннього впливу чи психологічної залежності неможливо забезпечити належну оцінку доказів та досягнення стандарту доказування «поза розумним сумнівом».

Крім того, необхідність формування спеціального предмета доказування обумовлюється й міжнародними стандартами захисту прав дітей, імplementованими Україною. Положення Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, а також сучасні підходи ЄСПЛ

орієнтують державу не лише на забезпечення ефективності розслідування, а й на мінімізацію вторинної віктимізації дитини, що неможливо без врахування її індивідуальних характеристик у процесі доказування.

Таким чином, спеціальний предмет доказування у кримінальних провадженнях, де потерпілими є діти, доцільно розглядати як систему додаткових обставин, встановлення яких обумовлене особливостями процесуального статусу дитини, специфікою механізму вчинення кримінального правопорушення та необхідністю забезпечення підвищених гарантій захисту її прав. Його формування є об'єктивно необхідним для забезпечення повноти, всебічності та об'єктивності досудового розслідування, а також для адаптації кримінального процесу до сучасних міжнародних стандартів захисту прав дитини.

На нашу думку, до обставин, які входять до спеціального предмета доказування у кримінальних провадженнях, де потерпілими є діти, доцільно віднести такі групи обставин:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього потерпілого: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, здатність правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події;
- 2) наявність психологічної або матеріальної залежності від особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення;
- 3) особливості сімейного середовища та умов виховання.

До додаткових обставин по досліджуваній категорії проваджень, які становлять родовий предмет доказування, слід віднести:

- 1) обставини формування та реалізації добровільності згоди (здатність дитини усвідомлювати характер дій сексуального змісту; наявність або відсутність вільного волевиявлення; вплив віку, страху, психологічної залежності, авторитету чи навіювання; обставини, які свідчать про неможливість надання дитиною усвідомленої згоди);

2) психологічний механізм вчинення кримінального правопорушення (способи встановлення психологічного контакту з дитиною; формування довірливих відносин (grooming); використання психологічного тиску, маніпуляцій або емоційної залежності; способи втягнення дитини у сексуальну взаємодію);

3) специфіка способу вчинення кримінального правопорушення (характер дій сексуального змісту; наявність чи відсутність проникнення; фізичні, інтелектуальні або цифрові форми розбещення; використання інформаційно-комунікаційних технологій; спосіб приховування кримінального правопорушення);

4) наявність та обставини цифрової взаємодії (використання месенджерів, соціальних мереж, онлайн-платформ; характер електронного листування; факт надсилання фото-, відеоматеріалів сексуального характеру; використання акаунтів, засобів анонімізації, VPN-сервісів; цифрові сліди grooming-комунікації);

5) особливості поведінки потерпілої особи після події (зміни психоемоційного стану; поведінкові індикатори психотравматизації; страх, замкнутість, тривожність; особливості повідомлення про кримінальне правопорушення; причини відкладеного повідомлення про насильство);

б) обставини, що впливають на достовірність показань дитини (ризик навіювання; можливий вплив законних представників чи інших осіб; психологічний стан дитини під час допиту; здатність до правильної інтерпретації подій; відповідність показань віковим особливостям розвитку).

На нашу думку, саме такі обставини відіграють важливу роль у кримінальних провадженнях, де потерпілими є діти, оскільки вони безпосередньо впливають не лише на встановлення обставин, передбачених ст. 91 КПК України, а й на можливість належної оцінки доказів, забезпечення достовірності фактичних даних, отриманих від неповнолітніх під час розслідування та реалізацію принципу найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні. Особливого значення це набуває у справах про

насильницькі злочини, де вікові та психологічні особливості потерпілої особи фактично стають одним із ключових елементів процесу доказування.

Слід зауважити, що іще одним обов'язковим елементом доказування є розмір та вид шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням. Г. Ю. Нікітіна-Дудікова справедливо вказує на те, що злочинами проти статевої свободи та недоторканості спричиняються як фізична, так і майнова шкода (витрати на лікування тощо), моральна шкода. Визначення і доказування розміру останньої є досить складним процесом, адже наслідки таких діянь є непередбачуваними для подальшого розвитку дитини, її соціалізації та інших психолого-психіатричних процесів [91, с. 298 – 305].

При вирішенні питань, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди суди виходять із усталеної практики ВС та фактичних обставин провадження. Згідно з пп. 5, 9 Постанови Пленуму Верховного суду України № 4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної шкоди», обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправними діяннями заподіювача та вини останнього в її заподіянні [128].

У постанові Великої Палати ВС від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц зазначається, що розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [111].

До прикладу, у вироку Залізничного районного суду м. Львова від 14.03.2025 у справі № 462/1226/25 за обвинуваченням особи за ч. 4 ст. 155 КК України міститься інформація про те, що було подано цивільний позов. «Законним представником потерпілої подано цивільний позов про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення на суму 300 000 грн. Позов обґрунтований тим, що на день вчинення злочину потерпіла досягла лише 15 років, що викликало глибокі обурення, стійкі та довготривалі емоції як у самої потерпілої, так і у її законної

представниці - матері. В результаті розслідування даного кримінального правопорушення дочка та її матір знаходяться у стресовому та пригніченому стані, оскільки жодних вибачень обвинувачених не здійснив. Внаслідок вчинення злочину відбулось суттєве порушення життєвого ритму, оскільки дочка переживає про розголос її інтимного життя серед однолітків та в учбовому закладі, у неповнолітньої ОСОБА_7 були тривалі істерики, депресивні тривалі напади, через що вона зверталась до психологів.

Обвинувачений ОСОБА_4 цивільний позов заперечив, вважає його надуманим, безпідставним, не доведеним жодними доказами».

Приймаючи рішення по суті справи, орган правосуддя зазначив: «Суд бере до уваги встановлені фактичні обставини справи, форму вини, наявність причинно-наслідкового зв'язку між діянням обвинуваченого та спричиненою моральною шкодою, та вважає, що розмір моральної шкоди, заявлений законним представником потерпілої є завищеним, та не відповідає критеріям розумності, справедливості та адекватності. Однак, суд враховує, що в результаті даного кримінального правопорушення потерпіла могла зазнати душевних переживань, стресу, негативних емоцій, що вплинули на її життя, відтак, суд приходить до висновку про необхідність задовольнити позовні вимоги частково в розмірі 30 000 грн., що буде достатньою компенсацією для відновлення нормальних життєвих зв'язків» [23].

Подібним є рішення міститься у вироку Пустомитівський районний суд Львівської області від 16.01.2024 у справі № 450/754/20 за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 155 України: «На підтвердження позовних вимог потерпілою не надано доказів, а саме виписок з медичних документів, згідно яких вбачалося б, що їй було проведене оперативне лікування, а також проходження нею (потерпілою) реабілітації у психологів. З врахуванням вчиненого обвинуваченим та наслідків такого діяння, суд приходить до переконання, що розмір відшкодування потерпілій моральної шкоди в розмірі 300 000,00 грн. не відповідає вимогам розумності, справедливості та вважається судом явно завищеним.

Безспірно у потерпілої ОСОБА_6 були порушені привичні стосунки, які стали наслідком отриманих травм, що спричинили розлад психічного здоров'я та їх лікування, а тому ситуація, яка досліджується по справі, може розглядатися як психотравматична основа для спричинення моральної шкоди для малолітньої потерпілої.

Беручи до уваги наявність вини обвинуваченого ОСОБА_4 у заподіянні шкоди потерпілій, характер та обсяг страждань потерпілої, яка внаслідок дій обвинуваченого пережила значний психологічний стрес та відчуває їх наслідки і надалі, що призвело до значних фізичних і душевних страждань та вимушених змін у житті, а також те, що протягом тривалого періоду часу нормальні життєві зв'язки потерпілої порушені, був порушений її звичайний спосіб життя, вимоги ч. 3 ст. 23 ЦК України, в тому числі щодо розумності і справедливості при визначенні розміру морального відшкодування, суд приходять до висновку, що розмір відшкодування моральної шкоди повинен становити 30 000 грн.» [31].

Водночас, з урахуванням тяжкості та обставин кримінального правопорушення суди демонструють і практику задоволення позовів щодо відшкодування моральної шкоди у значних розмірах. Наприклад, у вирокі Рівненського міського суду Рівненської області від 23.12.2025 у справі № 569/3553/24 за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 6 ст. 152, ч. 2 ст. 156, ч. 3 ст. 156-1, ч. 1 ст. 301-1 КК України зазначається: «Заявлений цивільний позов законного представника потерпілої ОСОБА_8 в інтересах малолітньої ОСОБА_9 до обвинуваченого ОСОБА_7 про стягнення шкоди завданої кримінальним правопорушенням в якості моральної шкоди в сумі 230 000,00 (двісті тридцять тисяч) гривень 00 коп., та в якості матеріальної шкоди в сумі 1617, 15 (одна тисяча шістсот сімнадцять) гривень 15 коп підлягає задоволенню повністю». Для доказування моральної шкоди серед іншого була надана інформація від батьків потерпілої щодо проходження лікування у психолога [32].

При дослідженні питання щодо доказування моральної шкоди, ми звернули увагу на певні прогалини, які, на нашу думку, існують у правозастосовній практиці.

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо розміру шкоди немайнового характеру, заподіяного кримінальним правопорушенням [68].

Відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК України у кримінальному провадженні цивільний позов судами розглядається за правилами, встановленими КПК України, але якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, КПК України не врегульовані, до них застосовуються норми ЦПК України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства [68].

Питання, пов'язані з відшкодуванням моральної шкоди напряду не визначені у КПК України. Як свідчить практика, суди у рішеннях оцінюють не тільки обставини кримінального правопорушення, а й подання саме цивільними позивачами доказів, що підтверджують наявність та розмір моральної шкоди. У цивільному судочинстві поширеною є практика звернення сторін до експертів для проведення судово-психологічної експертизи щодо встановлення факту заподіяння моральних страждань (моральної шкоди) та розміру їх можливої компенсації за фактами протиправних дій. Натомість у кримінальному провадженні така практика є поодинокую.

О. А. Назаров, посилаючись на судову практику (зокрема, Постанову Великої палати Верховного Суду від 28 лютого 2018 року по справі № 2-1/07), підкреслює, що не надання розрахунку призводить до оцінки судом на власне переконання розміру відшкодування моральної шкоди за потерпілого (позивача) без врахування експертної думки [86].

Торкаючись цього питання у контексті розслідування дорожньо-транспортних пригод В. В. Червінський звертає увагу, що для встановлення розміру немайнової шкоди всупереч вимогам п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчі не проводять таку експертизу. Автор вказує про високу вартість цього дослідження та зауважує, що самостійне звернення потерпілим для проведення

такої експертизи може бути нерентабельним. Відтак він рекомендує потерпілому, представнику звертатися відповідно до ст. 220 КПК України до слідчого, прокурора з відповідним клопотання про призначення цього дослідження, а у разі відмови у його задоволенні, звертатися у визначеному порядку до слідчого судді, обґрунтовуючи, що для визначення розміру немайнової шкоди проведення експертизи є обов'язковим [169, с. 60].

Однак у кримінальних провадженнях, де потерпілими є неповнолітні, зазначена проблема набуває значно більшої складності. Дитина через вікові, психологічні та процесуальні особливості фактично позбавлена можливості самостійно реалізувати право на ініціювання збирання доказів, необхідних для підтвердження розміру завданої моральної шкоди. Відтак реалізація такого права переважно залежить від належного та добросовісного виконання законними представниками своїх процесуальних обов'язків щодо захисту інтересів дитини.

Водночас ефективність такого представництва не може презюмуватися у кожному випадку, оскільки на неї можуть впливати як суб'єктивні чинники (байдужість, конфлікт інтересів, недостатній рівень правової обізнаності), так і об'єктивні обставини (складний психоемоційний стан сім'ї, матеріальні труднощі, залежність дитини від законного представника тощо). Особливої актуальності це набуває у провадженнях щодо насильницьких злочинів сексуального характеру, де моральна шкода є однією з найбільш істотних форм негативних наслідків кримінального правопорушення.

Крім того, у таких провадженнях встановлення характеру та ступеня психологічної травматизації дитини має значення не лише для вирішення питання про відшкодування шкоди, а й для оцінки наслідків кримінального правопорушення, визначення потреб дитини у захисті та реабілітації, а також належного забезпечення принципу найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні.

З огляду на це вважаємо, що саме на орган досудового розслідування та прокурора як суб'єктів, на яких покладається обов'язок доказування обставин кримінального провадження та забезпечення прав дитини-потерпілого, має

бути покладений прями́й процесуальний обов'язок ініціювання та проведення судово-психологічної експертизи для встановлення характеру і розміру моральної шкоди у кримінальних провадженнях, де потерпілими є неповнолітні особи. Відповідні положення доцільно формалізувати на рівні КПК України як елемент спеціального предмета доказування у провадженнях цієї категорії.

Більше того, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей призначення судово-психологічних та комплексних психолого-психіатричних експертиз фактично є усталеною практикою, оскільки саме ці дослідження дозволяють встановити психоемоційний стан потерпілої особи, ступінь її психологічної травматизації, особливості сприйняття та відтворення подій, а також інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. У зв'язку з цим видається доцільним, щоб сторона обвинувачення під час призначення таких експертиз розглядала можливість постановки перед експертом також питань щодо характеру та орієнтовного розміру моральної шкоди, завданої дитині кримінальним правопорушенням. У випадках, коли вирішення таких питань виходить за межі предмета окремої психологічної чи психіатричної експертизи, доцільним є ініціювання проведення комплексної експертизи.

Такий підхід дозволить забезпечити більш повне та комплексне встановлення наслідків кримінального правопорушення без необхідності повторного залучення дитини до додаткових процесуальних дій та експертних досліджень. Це має особливе значення з огляду на необхідність мінімізації вторинної віктимізації та недопущення додаткової психотравматизації неповнолітньої потерпілої особи. Крім того, відповідний підхід узгоджується із принципом забезпечення найкращих інтересів дитини та міжнародними стандартами правосуддя, дружнього до дитини, відповідно до яких участь неповнолітнього у кримінальному провадженні повинна бути мінімально необхідною та організованою у спосіб, що виключає повторне травмування.

Спеціальний предмет доказування у зазначеній категорії проваджень доцільно визначати як систему додаткових взаємопов'язаних обставин, встановлення яких є необхідним для правильної кримінально-правової

кваліфікації діяння, забезпечення ефективного доказування та реалізації підвищених процесуальних гарантій захисту прав дитини-потерпілого.

До специфічних обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях цієї категорії, належать:

1) відомості про особу неповнолітнього потерпілого (вік, рівень психоемоційного та інтелектуального розвитку; психологічні особливості дитини; рівень соціальної адаптації; особливості сприйняття, запам'ятовування та відтворення подій; наявність психотравматичного досвіду; залежність від підозрюваного чи інших осіб; умови проживання, виховання та сімейного середовища;

2) характер взаємовідносин між потерпілим та правопорушником (наявність родинних, довірливих, авторитетних чи залежних відносин; тривалість і характер комунікації; наявність психологічного впливу, маніпуляцій, погроз або контролю; використання довіри чи авторитету дорослого);

3) обставини формування та реалізації добровільності згоди (здатність дитини усвідомлювати характер дій сексуального змісту; наявність або відсутність вільного волевиявлення; вплив віку, страху, психологічної залежності, авторитету чи навіювання; обставини, які свідчать про неможливість надання дитиною усвідомленої згоди);

4) психологічний механізм вчинення кримінального правопорушення (способи встановлення психологічного контакту з дитиною; формування довірливих відносин (grooming); використання психологічного тиску, маніпуляцій або емоційної залежності; способи втягнення дитини у сексуальну взаємодію);

5) специфіка способу вчинення кримінального правопорушення (характер дій сексуального змісту; наявність чи відсутність проникнення; фізичні, інтелектуальні або цифрові форми розбещення; використання інформаційно-комунікаційних технологій; спосіб приховування кримінального правопорушення);

6) наявність та обставини цифрової взаємодії (використання месенджерів, соціальних мереж, онлайн-платформ; характер електронного листування; факт надсилання фото-, відеоматеріалів сексуального характеру; використання акаунтів, засобів анонімізації, VPN-сервісів; цифрові сліди grooming-комунікації);

7) особливості поведінки потерпілої особи після події (зміни психоемоційного стану; поведінкові індикатори психотравматизації; страх, замкнутість, тривожність; особливості повідомлення про кримінальне правопорушення; причини відкладеного повідомлення про насильство);

8) обставини, що впливають на достовірність показань дитини (ризик навіювання; можливий вплив законних представників чи інших осіб; психологічний стан дитини під час допиту; здатність до правильної інтерпретації подій; відповідність показань віковим особливостям розвитку).

2.2. Організація розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх

Якість організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях має визначальне значення як для забезпечення його ефективності, так і для захисту прав та інтересів учасників. Належна організація розслідування безпосередньо впливає на повноту збирання доказів, своєчасність процесуальних рішень і результативність притягнення винних до відповідальності.

Водночас для дитини, яка стала потерпілою, кримінальне провадження є не лише юридичною процедурою, а й складним психоемоційним досвідом. Саме тому від якості організації досудового розслідування залежить, чи буде забезпечено мінімізацію повторної травматизації, дотримання її прав, а також створення безпечного та дружнього до дитини середовища. У цьому контексті організаційний аспект розслідування набуває не лише процесуального, але й гуманітарного значення.

В. Є. Коновалова визначає організацію розслідування як процес, що охоплює його планування, визначення оптимального комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, їх узгоджене поєднання, особливості вирішення інтелектуальних завдань, а також забезпечення раціонального використання процесуальних засобів [84, с. 133].

О. В. Маслюк своєю чергою визначає її як комплекс тих необхідних заходів, які будуть необхідними на всіх етапах розслідування, який є нормативно визначеним та забезпечує ефективне розкриття кримінального правопорушення [79, с. 314].

І. В. Кубарєв та С. С. Барган зазначають, що у сучасній криміналістичній науці сформувалося два основні підходи до розуміння сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Перший передбачає визначення переліку дій, що забезпечують належну організованість досудового розслідування. Другий полягає у формулюванні дефініції організаційної діяльності як самостійної категорії. Водночас у межах таких дефініцій простежується тенденція до поєднання різних рівнів організації розслідування – тактичного та методичного, що ускладнює виокремлення її сутнісних ознак і, відповідно, формування чіткого понятійного апарату [69]. Н. М. Татарин розглядає організацію розслідування кримінальних правопорушень як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на формування належних умов для оптимального здійснення досудового розслідування на всіх його етапах та забезпечення ефективного досягнення завдань кримінального провадження [150, с. 150].

Досить повне та ґрунтовне визначення організації розслідування надають С. С. Кудінов та Р. М. Шехавцов, розглядаючи її як врегульовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення належної побудови, планування та координації розслідування. Вона охоплює визначення процесуальних завдань, розподіл повноважень між відповідними органами та посадовими особами, раціональне використання криміналістичних і процесуальних засобів, досягнень науково-технічного прогресу, а також створення умов для ефективного збирання, перевірки та

оцінки інформації, необхідної для вирішення завдань кримінального провадження. Вчені справедливо підкреслюють, що за своєю сутністю організація розслідування поєднує управлінсько-координаційний компонент, що передбачає систему рішень і дій, спрямованих на узгодження діяльності всіх учасників процесу та ефективне використання ресурсів, а також процесуально-криміналістичний аспект, який полягає у виборі відповідної тактики, методів і засобів залежно від характеру кримінального правопорушення та умов його розслідування [70, с. 330].

Н. М. Татарин зауважує, що організація розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з урахуванням комплексу факторів, зокрема закономірностей як механізму вчинення окремих видів протиправних діянь, так і діяльності з їх виявлення та розслідування на всіх етапах досудового провадження. Це, своєю чергою, свідчить про ситуативний, динамічний, циклічний (повторюваний) і цілеспрямований характер організації розслідування [149, с. 95].

Погоджуючись із вченим вважаємо за необхідне звернутися до факторів, які обумовлюють специфіку організації розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії. Систематизація таких факторів має важливе значення для формування ефективної моделі розслідування, орієнтованої на забезпечення прав та найкращих інтересів дитини і досягнення завдань кримінального провадження.

За характером впливу доцільно виокремлювати об'єктивні та суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать ті, що не залежать від волі суб'єктів розслідування, зокрема вік дитини, рівень її психічного розвитку, характер і тяжкість кримінального правопорушення, умови його вчинення, а також особливості доказової бази. Суб'єктивні фактори пов'язані з діяльністю учасників кримінального провадження і включають рівень професійної підготовки слідчого та прокурора, ефективність їх взаємодії, врахування поведінкових характеристик дитини, а також якість забезпечення гарантій прав дітей.

За сферою прояву зазначені фактори можуть бути поділені на процесуальні, криміналістичні, психологічні, організаційні та соціальні. Процесуальні фактори зумовлені особливостями правового статусу дитини, визначеного у КПК України, та включають необхідність залучення спеціалістів, обмеження щодо проведення слідчих (розшукових) дій і спеціальні гарантії захисту прав неповнолітніх. Криміналістичні фактори пов'язані зі специфікою механізму вчинення таких правопорушень і особливостями доказування.

Психологічні фактори визначають тактику проведення процесуальних дій. До них належать емоційний стан дитини, її вікові особливості, рівень довіри до дорослих, а також ризик вторинної віктимізації. Організаційні фактори охоплюють рівень координації між суб'єктами розслідування, наявність відповідного ресурсного забезпечення, спеціалізованих приміщень та підготовки кадрів. Соціальні фактори включають умови сімейного середовища, залежність дитини від кривдника, а також вплив суспільних стереотипів і стигматизації.

Фактори, що визначають специфіку розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості (особливо щодо неповнолітніх), доцільно виокремити як самостійну групу, оскільки вони істотно впливають на тактику, методіку та організацію досудового розслідування. До них слід віднести наступні:

1) латентний характер злочинів (адже значна частина таких правопорушень залишається нерозкритою через страх, сором або залежність потерпілої особи, що ускладнює своєчасне виявлення та фіксацію доказів);

2) особливий характер відносин між потерпілим і кривдником (у багатьох випадках злочини вчиняються особами з близького оточення (родичі, знайомі), що зумовлює психологічний тиск та ускладнює отримання правдивих показань, вчасність повідомлення про вчинене правопорушення);

3) обмеженість матеріальних слідів кримінального правопорушення (відсутність очевидних матеріальних слідів, речових доказів, їх швидке знищення);

4) психологічні чинники (психоемоційний стан потерпілої особи (страх, травма, почуття провини), що безпосередньо впливає на можливість отримання достовірної інформації;

5) ризики вторинної віктимізації (неправильна організація розслідування може призвести до повторної травматизації потерпілої особи, що вимагає застосування спеціальних методик (зокрема процесуального інтерв'ю);

6) необхідність спеціальних знань (розслідування потребує участі психологів, медиків, судових експертів для встановлення обставин правопорушення, знань роботи з такою категорією суб'єктів слідчими, прокурорами, суддями);

7) чутливість інформації, що отримується у ході розслідування, конфіденційність і захист приватного життя (важливим є недопущення розголошення відомостей про потерпілу особу, що впливає на порядок фіксації та використання доказів);

8) зростання ролі цифрового середовища (значна частина злочинів пов'язана з використанням Інтернету (онлайн-грумінг, поширення матеріалів сексуального характеру), що ускладнює доказування та потребує спеціальних технічних засобів;

9) складність доказування та оцінки показань й інших фактичних даних, які надаються неповнолітнім потерпілим (необхідність врахування вікових і психологічних особливостей при оцінці показань потерпілого);

10) підвищені вимоги до оперативності розслідування (зволікання може призвести до втрати доказів і погіршення стану потерпілого).

Окремо доцільно розглядати зазначені фактори у динаміці етапів досудового розслідування. На початковому етапі визначальне значення мають своєчасність виявлення правопорушення та належна фіксація первинної інформації. У подальшому ключовими є питання організації допиту, збирання доказів і координації дій між суб'єктами, які залучаються до цього провадження. Завершальний етап характеризується необхідністю об'єктивної оцінки зібраних доказів і прийняття обґрунтованих процесуальних рішень.

Таким чином, фактори, що впливають на організацію розслідування таких кримінальних правопорушень мають багаторівневий та міждисциплінарний характер. Їх урахування є необхідною передумовою забезпечення дитиноцентрованого підходу, підвищення ефективності досудового розслідування та належного захисту прав і законних інтересів дитини.

Нормативно-правові акти, які регулюють діяльність із розслідування кримінальних проваджень за участю дітей по суті сформували низку стандартів, підходів, які стають підґрунтям для побудови системи організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей.

Відповідно до п. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини проголошується: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [61]. У Загальному коментарі №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3) зазначається, що вона є триединою і включає

- матеріальне право, що передбачає першочерговість прав дитини при прийнятті будь-яких рішень щодо неї і гарантії цих прав;
- основоположний принцип тлумачення процедури, який означає, що за наявності кількох варіантів тлумачення норми слід обирати той, що найкраще відповідає інтересам дитини, орієнтиром для такого тлумачення є положення Конвенції про права дитини та її факультативних протоколів;
- правило процедури, тобто будь-яке рішення щодо дитини має передбачати оцінку його впливу (позитивного або негативного), необхідні процедурні гарантії для визначення найкращих інтересів дитини, у рішенні має бути обґрунтовано врахування цього принципу [54].

З цього приводу правники зазначають, що для визначення найкращих інтересів дитини необхідно в конкретній справі визначити, у чому полягають відповідні елементи, наповнити їх конкретним змістом і визначити значущість кожного з них у співвідношенні з іншими. Варто враховувати такі елементи, як погляди дитини, її індивідуальність, збереження сімейного оточення і підтримання відносин, піклування, захист і безпеку дитини, її вразливе положення, право дитини на здоров'я та освіту тощо [116].

Важливим у сфері кримінальної юстиції є забезпечення гарантій правосуддя дружнього до дитини, які закріплені у багаточисельних міжнародних нормативно-правових актах. Т. Г. Фоміна та О.В. Пчеліна зауважують, що вони передбачають комплексний підхід до забезпечення прав і свобод дітей у кримінальному процесі та включають низку ключових положень: пріоритетність найкращих інтересів дитини на всіх стадіях провадження; гарантування її ефективної участі, зокрема права на інформацію, правничу допомогу та можливість бути вислуханою; захист від дискримінації, повторної віктимізації та насильства; запровадження спеціалізованих органів і процедур, адаптованих до вікових та індивідуальних потреб дитини; дотримання засад справедливого судочинства, включаючи презумпцію невинуватості, право на захист, доступ до правосуддя та перегляд судових рішень. Водночас важливою основою цих стандартів є індивідуалізований підхід до кожної дитини та забезпечення належного рівня її захисту [137, с. 107].

З метою забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні з 2023 року запроваджено пілотний проєкт імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність (далі – Пілотний проєкт). У ньому визначається, що «забезпечення найкращих інтересів дитини – дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [122]. Визначено спеціальних суб'єктів – ювенальний слідчий, дізнавач,

прокурор - слідчий, дізнавач органів поліції, уповноважені на здійснення досудового розслідування та дізнання, прокурор, уповноважений на здійснення процесуального керівництва у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх [122].

Тривалий час у національній кримінально-правовій політиці простежувалася виразна пріоритетність уваги до неповнолітніх як суб'єктів кримінальної відповідальності, тоді як процесуальний статус та гарантії прав і законних інтересів дітей-потерпілих і дітей-свідків фактично залишався недостатньо врегульованим та менш забезпеченим у практиці. Така диспропорція зумовлювала обмеженість гарантій захисту прав цієї категорії учасників кримінального провадження, що, своєю чергою, підвищувало ризики вторинної віктимізації та знижувало ефективність розслідування відповідних правопорушень.

У цьому контексті впровадження пілотного проєкту, спрямованого на створення дитиноорієнтованого середовища у кримінальному провадженні, свідчить про суттєву трансформацію підходів держави до забезпечення прав дітей. Йдеться про поступовий перехід до комплексної моделі, що враховує інтереси всіх категорій дітей, залучених до сфери кримінального процесу.

Позитивність таких змін полягає насамперед у впровадженні дитиноцентрованого підходу, який передбачає адаптацію процесуальних процедур до вікових і психологічних особливостей дитини, забезпечення її активної та безпечної участі у провадженні, а також створення умов для мінімізації психотравмуючого впливу процесуальних дій. В цілому такі зміни свідчать про поступове наближення національної системи кримінальної юстиції до міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, та формування більш збалансованого підходу до захисту прав усіх дітей, залучених до кримінального провадження.

Логічно, що зміни не могли не торкнутися й організаційного аспекту розслідування таких кримінальних правопорушень. В межах пілотного проєкту наказами Національної поліції України були внесені зміни у штатах Національної поліції, і у слідчих управліннях низки областей створено відділи

розслідування кримінальних проваджень за участю дітей. Основними завданнями та функціями таких відділів, як спеціалізованих слідчих підрозділів, є забезпечення організації та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей, упровадження дитиноцентрованих підходів під час проведення процесуальних та слідчих (розшукових) дій, запобігання вторинній травматизації неповнолітніх, а також надання методичної і практичної допомоги територіальним слідчим підрозділам у розслідуванні кримінальних проваджень зазначеної категорії.

Відповідно до Наказу Генерального прокурора 14 вересня 2023 року № 268 в Офісі Генерального прокурора було утворено Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству, до складу якого входить відділ захисту інтересів дітей, які є потерпілими у кримінальному провадженні [123]. Серед іншого до його основних завдань входять впровадження принципів правосуддя, дружнього до дитини, під час здійснення кримінального провадження; контроль за ефективністю організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням обласними прокуратурами, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляду за додержанням законів при проведенні слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, участь у судовому провадженні та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони дитинства, а також в яких неповнолітня особа залучена до провадження як потерпілий або є особою, права та інтереси якої порушено чи може бути порушено внаслідок вчинення кримінального правопорушення (крім злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту) [123].

Слід зауважити, що п. 28 – 29 розділу III Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність до першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього передбачає виїзд ювенального прокурора за рішенням керівника органу прокуратури на місце вчинення стосовно неповнолітнього кримінального

правопорушення у разі зґвалтування, очевидного вбивства, розбою та інших особливо тяжких злочинів, а також залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [122].

Створення спеціалізованих слідчих підрозділів у структурі органів Національної поліції України, а також відповідних інституцій у системі прокуратури, свідчить про інституціоналізацію дитиноцентрованого підходу та його інтеграцію у практичну діяльність правоохоронних органів.

Функціонування таких підрозділів спрямоване, насамперед, на підвищення якості організації досудового розслідування через концентрацію спеціалізованих знань, навичок та практик роботи з дітьми. Водночас централізація відповідних функцій сприяє уніфікації підходів до розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень і формуванню сталої правозастосовної практики.

Створення профільних підрозділів у системі прокуратури, зокрема тих, що здійснюють процесуальне керівництво та нагляд у справах за участю дітей, забезпечує додатковий рівень контролю за дотриманням прав дитини на всіх стадіях кримінального провадження. Це дозволяє не лише підвищити якість процесуального керівництва, але й забезпечити узгодженість дій різних суб'єктів кримінального процесу.

Окремо слід відзначити впровадження механізмів оперативного реагування на факти вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів щодо дітей, зокрема шляхом залучення ювенальних прокурорів і психологів безпосередньо на місце події. Такий підхід сприяє своєчасному фіксуванню доказів, забезпеченню психологічної підтримки дитини та формуванню належних умов для її подальшої участі у кримінальному провадженні.

У напрямі залучення психологів до кримінальних проваджень за участю дітей-потерпілих також останніми роками здійснені суттєві кроки. Так, наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32 «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних

проваджень за участю малолітніх і неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги» передбачено впровадження відповідного механізму залучення фахівців-психологів [121]. Слід зауважити, що до прийняття цього проєкту питання залучення психологів не було належним чином врегульовано навіть на рівні підзаконних нормативно-правових актів. До позитивних сторін цього документу слід віднести, по-перше, конкретизацію вимог до психолога, який залучається до роботи з дітьми. По-друге створення Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомогою. Умовою включення до такого реєстру є не просто наявність вищої освіти за спеціальністю «Психологія», а й відповідно до Порядку проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 13.04.2023 №13256/5 пройти конкурсний відбір, до якого включається і спеціальне навчання та оцінка його результатів [109].

До запровадження зазначених заходів, як уже наголошувалося раніше, питання залучення психологів до роботи з неповнолітніми потерпілими у кримінальному провадженні мало фрагментарний і несистемний характер. Хоча ч. 1 ст. 226 КПК України передбачає можливість участі психолога під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи, відповідна норма сформульована альтернативно – через використання конструкції «педагог або психолог». Такий підхід фактично не забезпечує пріоритетності залучення саме фахівця з психологічною підготовкою, що є особливо важливим у випадках роботи з дітьми.

Нормативне регулювання тривалий час не містило чітко визначених вимог до професійної кваліфікації таких спеціалістів. Водночас очевидним є те, що наявність базової психологічної освіти сама по собі не гарантує володіння спеціалізованими знаннями та практичними навичками, необхідними для

роботи з дітьми в рамках кримінального процесу. Особливо це стосується випадків, пов'язаних із потерпілими від кримінальних правопорушень сексуального характеру, де потрібна підвищена професійна підготовка, обізнаність у питаннях травми та відповідні методики комунікації.

Крім того, як аналіз наукових досліджень, так і правозастосовна практика дає підстави стверджувати, що, здебільшого психологи залучалися до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх потерпілих під час проведення допиту. Ймовірно це, в першу чергу, обумовлено тим, що саме щодо цього є пряма вимога у КПК України. Водночас участь психолога є необхідною з перших моментів комунікації з дитиною під час розслідування та упродовж всього провадження. У п. 29 розділу III Пілотного проєкту, у практичну діяльність до першочергових заходів під час виявлення кримінального правопорушення, вчиненого стосовно неповнолітнього передбачений обов'язок суб'єктів, що здійснюють досудове провадження, вживати заходів щодо залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події, якщо очевидно, що на місці вчинення кримінального правопорушення присутня неповнолітня особа [122].

Ефективність організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності неповнолітніх значною мірою детермінується якістю міжсуб'єктної взаємодії, зокрема між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом. Така взаємодія має не допоміжний, а системоутворюючий характер, оскільки саме на її основі формується стратегія комунікації з дитиною та визначаються подальші процесуальні рішення.

Особливого значення набуває етап первинної комунікації з дитиною-потерпілим, який фактично виступає відправною точкою для всієї подальшої взаємодії в межах кримінального провадження. Саме на цьому етапі закладаються основи довіри або, навпаки, формується психологічний бар'єр, що може істотно ускладнити або навіть унеможливити отримання достовірної інформації в майбутньому. Неправильно обрана тактика спілкування, відсутність урахування вікових і психологічних особливостей дитини здатні

спричинити її замкнутість, страх або небажання співпрацювати. Важливим у цьому випадку стає навіть визначення за рекомендаціями психолога, з урахуванням статі, відповідного дізнавача чи слідчого.

У цьому контексті роль психолога полягає не лише у наданні підтримки дитині, а й у моделюванні ефективної комунікативної стратегії для слідчого та прокурора. Саме психолог допомагає визначити оптимальний спосіб встановлення контакту, підібрати відповідні форми та методи опитування, а також запобігти формуванню навідних або травматизуючих запитань. Відповідно, узгодженість дій між процесуальними суб'єктами та психологом безпосередньо впливає на якість первинної інформації, яка, як правило, має ключове значення для подальшого розслідування.

Крім того, така взаємодія є необхідною умовою забезпечення безперервності та послідовності роботи з дитиною. Первинний контакт визначає не лише зміст наступних слідчих (розшукових) дій, але й їхню частоту, форму та умови проведення. За відсутності належної координації існує ризик повторних, неузгоджених контактів із дитиною, що може призвести до вторинної віктимізації.

Отже, взаємодія між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом виступає ключовим чинником, що забезпечує як ефективну організацію досудового розслідування, так і дотримання прав та найкращих інтересів дитини. Саме вона дозволяє забезпечити баланс досягнення завдань кримінального провадження із реальними гарантіями забезпечення найкращих інтересів дитини, що є визначальним для розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Слід зазначити, що організація розслідування постає як багатокомпонентна діяльність, яка поєднує у собі як процесуальні, так і криміналістичні та управлінські елементи, спрямовані на забезпечення ефективності досудового розслідування. З урахуванням цього, організація розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості дітей повинна розглядатися не лише як процес планування та координації дій, а й як діяльність, що передбачає визначення пріоритетності

таких проваджень, зумовленої їх підвищеною суспільною небезпечністю, складністю доказування та необхідністю забезпечення належного захисту прав дитини.

Г. К. Тетерятник та О. В. Нікішев на стратегічному рівні визначають пріоритезацію кримінальних проваджень як діяльність суб'єктів кримінального провадження (насамперед прокурора як процесуального керівника), спрямовану на визначення черговості, ступеня важливості та обсягу ресурсного забезпечення розслідування окремих кримінальних проваджень (або їх епізодів) з урахуванням об'єктивних критеріїв суспільної безпеки, тяжкості злочину, масштабу спричиненої шкоди, рівня організованості злочинної діяльності, а також пріоритетів державної кримінальної політики [92, с. 67].

Н. В. Глинська пропонує розуміти під цим поняттям зумовлений сукупністю соціально-правових чинників та здійснюваний на підставі певної сукупності критеріїв, що відповідають вимогам сучасної правової реальності, процес ранжування засобів кримінального провадження з метою підвищення ефективності вирішення його завдань [39, с. 97].

В. М. Шевчук визначає пріоритезацію кримінального провадження як процес ранжування і встановлення черговості виконання завдань досудового розслідування і судового розгляду, який пов'язаний із вибором техніко-, тактико- та методико-криміналістичних, а також процесуальних засобів кримінального провадження і спрямований на підвищення його ефективності та результативності. Він вказує, що такий підхід може використовуватися при вирішенні питань організації та планування кримінального провадження, а також для розроблення типових програм розслідування, орієнтованих на вирішення окремих криміналістичних (тактичних) та інших завдань. Крім того, вчений виділяє не тільки пріоритезацію кримінальних проваджень, яка є невід'ємною частиною кримінально-правової політики, що визначає пріоритети та стратегію реформування органів кримінальної юстиції для ефективної протидії сучасній злочинності, але й криміналістичну пріоритезацію, визначаючи її теоретичний та практичний рівні [172, с. 396].

Логічно, що пріоритезація при організації розслідування впливає на розподіл сил і засобів, які є необхідними для здійснення того чи іншого кримінального провадження.

У сучасній науковій доктрині основна увага питанням пріоритезації приділялася здебільшого в контексті розслідування воєнних злочинів. Натомість очевидно, що і розслідування кримінальних правопорушень проти дітей, особливо насильницьких злочинів є пріоритетом держави, про що свідчать і стандарти, закладені у Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність. Аналіз положень цього документу дає підстави стверджувати про нормативне закріплення пріоритетності кримінальних проваджень за участю дітей. Така пріоритетність має комплексний характер і проявляється через сукупність процесуальних та організаційних механізмів, спрямованих на забезпечення ефективності розслідування та належного захисту прав дитини.

Насамперед, про пріоритетний характер відповідних проваджень свідчить встановлення вимоги невідкладного реагування на факти вчинення кримінальних правопорушень щодо дітей. Зокрема, передбачено оперативний виїзд ювенального прокурора на місце події у випадках тяжких та особливо тяжких злочинів, що об'єктивно підвищує швидкість фіксації доказової інформації та забезпечує належну процесуальну координацію з початкового етапу розслідування [122].

Важливим індикатором пріоритетності є також обов'язкове залучення спеціалістів, насамперед психологів, вже на початкових стадіях кримінального провадження. Це свідчить про підвищені вимоги до ресурсного забезпечення таких проваджень та орієнтацію на мінімізацію негативного впливу процесуальних дій на психоемоційний стан дитини [122].

Суттєве значення має спеціалізація суб'єктів кримінального провадження. Участь ювенальних прокурорів, а також функціонування спеціалізованих підрозділів у системі органів досудового розслідування та прокуратури забезпечує концентрацію професійних компетенцій і формування єдиних

підходів до розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. Така спеціалізація виступає одним із ключових організаційних критеріїв пріоритетності.

Крім того, Пілотний проєкт передбачає впровадження дитиноцентрованого підходу до організації кримінального провадження, що виявляється у встановленні особливих вимог до проведення процесуальних дій, адаптації їх до вікових та психологічних особливостей дитини, а також у мінімізації кількості контактів дитини з системою правосуддя. Особливу увагу приділено запобіганню вторинній віктимізації, що також свідчить про підвищені стандарти здійснення таких проваджень [122].

Не менш важливим є підвищений рівень міжвідомчої взаємодії, що охоплює координацію діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, соціальних служб та інших суб'єктів, залучених до захисту прав дитини. Така взаємодія забезпечує комплексний характер реагування на кримінальні правопорушення та підвищує ефективність розслідування [122].

Ознакою пріоритетності є також посилений контроль за організацією та здійсненням досудового розслідування, що реалізується через процесуальне керівництво та нагляд з боку прокуратури. Це сприяє уніфікації правозастосовної практики та забезпечує дотримання встановлених стандартів.

Окремо слід відзначити виокремлення категорій кримінальних правопорушень, які потребують особливої уваги, зокрема зґвалтувань, умисних вбивств, розбоїв та інших тяжких злочинів щодо дітей [122]. Це формує диференційований підхід до визначення ступеня пріоритетності залежно від характеру та суспільної небезпеки правопорушення.

У параграфі 18 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, зазначається, що стратегічною ціллю є права дітей в Україні, які забезпечуються та захищаються відповідно до загальновизнаних міжнародних, у тому числі європейських, стандартів; враховуються найкращі інтереси та думки дитини під час прийняття рішень, які її стосуються [125]. Що також вказує на пріоритетність кримінальних проваджень за участю неповнолітніх.

Аналіз положень Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2028 роках [125] також дає підстави стверджувати, що пріоритезація кримінальних проваджень за участю дітей має системний та багаторівневий характер і реалізується через сукупність нормативно закріплених механізмів. Вона не обмежується декларативним проголошенням, а знаходить своє відображення у конкретних організаційних і процесуальних інструментах.

Передусім про пріоритетний характер таких проваджень свідчить встановлення вимог щодо невідкладного досудового розслідування та пріоритетного судового розгляду справ, що стосуються дітей. Зазначені положення формують особливий процесуальний режим, у межах якого забезпечується прискорений рух кримінального провадження з метою оперативного відновлення порушених прав дитини та мінімізації негативного впливу кримінального процесу на її психоемоційний стан.

Суттєвим індикатором пріоритезації є також підвищені процесуальні гарантії, передбачені для дітей, які контактують із системою кримінального правосуддя. Йдеться, зокрема, про обов'язкове залучення представника дитини, забезпечення доступу до правничої допомоги, впровадження адаптованих інформаційних матеріалів, а також застосування спеціалізованих методик, зокрема процесуального інтерв'ю. У сукупності такі заходи формують якісно інший рівень процесуального захисту, що виходить за межі загальних стандартів кримінального провадження.

Важливою ознакою пріоритетності є інституційна трансформація системи, яка проявляється у створенні спеціалізованих механізмів та інституцій, зокрема центрів захисту дитини за моделлю «Барнахус», а також у визначенні окремих суб'єктів координації державної політики у цій сфері. Такий підхід свідчить про винесення відповідної категорії проваджень на рівень стратегічного державного управління.

Крім того, пріоритизація проявляється через підвищений рівень ресурсного забезпечення, що передбачає надання дитині комплексної допомоги: психологічної, медичної, соціальної та правової. Це дозволяє

розглядати кримінальне провадження не лише як інструмент притягнення винних до відповідальності, але й як механізм відновлення прав і реабілітації потерпілої дитини.

Окрему увагу слід звернути на посилену міжвідомчу взаємодію, яка передбачає координацію діяльності правоохоронних органів, соціальних служб, медичних установ та інших суб'єктів. Така взаємодія забезпечує комплексний підхід до реагування на кримінальні правопорушення щодо дітей та підвищує ефективність як розслідування, так і подальшої підтримки дитини.

Таким чином, пріоритизація кримінальних проваджень за участю дітей чітко простежується через низку імпліцитних (опосередкованих) ознак, які в сукупності формують особливий, пріоритетний режим їх організації і проявляється через поєднання процесуальних, організаційних та інституційних елементів, зокрема встановлення режиму невідкладності, забезпечення пріоритетного розгляду, впровадження підвищених процесуальних гарантій, спеціалізацію суб'єктів, концентрацію ресурсів та розвиток міжвідомчої координації. У сукупності ці чинники формують особливий правовий режим, спрямований на реалізацію принципу найкращих інтересів дитини та підвищення ефективності кримінального провадження.

У Національній стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року справедливо зазначається: «Кримінальний процес переважно залишається орієнтованим на дорослих. Дитина, яка перебуває у конфлікті із законом, стала свідком чи потерпіла від кримінального правопорушення, зазвичай проходить той самий травмуючий шлях кримінальної юстиції, що і дорослі, з відповідними негативними наслідками для її психічного стану та майбутнього» [131].

Положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) встановлюють чіткі стандарти щодо організації та проведення допиту дитини, яка постраждала від сексуальної експлуатації. Зокрема, передбачено, що допит має здійснюватися без невиправданих зволікань, тобто невідкладно після повідомлення про відповідні обставини компетентним органам. За потреби така

процесуальна дія повинна проводитися у спеціально обладнаному та адаптованому для цього приміщенні, а її проведення має забезпечуватися особою, яка пройшла відповідну професійну підготовку [64].

Крім того, ст. 35 Лансаротської конвенції містить положення, спрямовані на зменшення кількості опитувань дитини, а також передбачає обов'язковість їх фіксації, що виступає додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів неповнолітнього потерпілого [64].

Відтак важливою особливістю є обмеження кількості контактів дитини з правоохоронною системою. Організація розслідування має будуватися таким чином, щоб мінімізувати повторні допити та інші процесуальні дії за участю дитини. Це зумовлює необхідність попереднього планування, використання відеофіксації, можливості депонування показань уже на стадії досудового розслідування в порядку ст. 225 КПК України, використання спеціалізованих методик (зокрема процесуального інтерв'ю).

І. В. Гловюк до загальних умов ефективності розслідування відносить урахування вразливості дітей, характер та ступінь перевірки та застосування інших конвенційних стандартів, крім Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [40]. Вчені, аналізуючи вимоги до проведення допитів (опитувань) дітей-потерпілих від злочинів сексуального характеру, посилаючись на практику ЄСПЛ, звертають увагу на наступні вимоги: 1) кількість опитувань; 2) середовище, включаючи місце проведення опитування; 3) тривалість опитування; 4) особи, які проводять опитування; 5) законне представництво; 6) присутні при опитуванні особи; 7) фіксування опитувань; 8) протоколи опитувань; 9) використання даних опитувань у суді; 10) допит у суді [41].

Зазначені вимоги, на нашу думку, відносяться як до стратегічного рівня планування та організації розслідування, так і до тактичного рівня, адже безпосередньо впливають на тактику проведення слідчих (розшукових) дій.

З урахуванням викликів сьогодення вважаємо за потрібне звернути увагу і на особливості організації розслідування, у тому числі цієї категорії кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. Г. К. Тетерятник у своїх

дослідженнях неодноразово наголошувала на необхідності врахування факторів, які обумовлюють специфіку здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Зокрема, факторів небезпеки; відсутності доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; повного або обмеженого функціонування органів державної влади, у т. ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; специфічних організаційно-управлінських основ проведення окремих процесуальних дій та ін. [144; 151; 152].

Розслідування проваджень досліджуваної категорії не є виключенням. Адже в умовах правового режиму воєнного стану виникає необхідність урахування додаткових факторів, що обумовлюють підвищену вразливість дитини. Йдеться, зокрема, про такі обставини, як перебування дитини на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, умови її проживання, наявність постійних стресових чинників (повітряні тривоги, обстріли), вимушене переміщення (статус внутрішньо переміщеної особи), перебування за кордоном, участь одного чи обох батьків у бойових діях, а також пережиті втрати (смерть або безвісне зникнення за особливих обставин близьких осіб). Останні В. М. Плетенець визначає, як трагічні події [106, с. 68].

Зазначені фактори істотно впливають на специфіку організації проведення слідчих (розшукових) дій за участю дитини. Передусім, вони зумовлюють необхідність ще більш гнучкого та індивідуалізованого підходу до планування допиту та інших процесуальних дій, з урахуванням психологічного стану дитини, рівня її травматизації та безпекової ситуації.

Так, перебування дитини в умовах окупації або за кордоном може обумовлювати неможливість безпосереднього проведення слідчих (розшукових) дій, що зумовлює активніше застосування дистанційних форм участі (відеоконференції), а також потребує міжнародної правової допомоги. Водночас такі формати повинні поєднуватися із забезпеченням процесуальних гарантій та належною якістю фіксації показань.

Фактори, пов'язані з постійним стресом (повітряні тривоги, небезпека обстрілів), впливають на тривалість та умови проведення допиту, що вимагає

його сегментації, скорочення часу безперервної взаємодії, можливості перерв та адаптації темпу спілкування до стану дитини. Крім того, в організаційному аспекті повинні бути забезпечені безпечні не тільки з психологічної точки зору, але й з фізичної, місця для проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема, наявність укриттів). Необхідним є й попереднє планування в частині можливості проведення повторно окремих процесуальних дій. Наприклад, якщо після повітряної тривоги втрачено психологічний контакт з дитиною, встановлений на первинних етапах проведення слідчої (розшукової) дії.

Статус внутрішньо переміщеної особи або нестабільні умови проживання можуть ускладнювати організацію явки дитини, що потребує додаткової координації між органами досудового розслідування, службами у справах дітей та іншими інституціями.

Перебування батьків на військовій службі або їх втрата впливають на питання участі законного представництва та психологічної підтримки дитини саме тим дорослим, якому така дитина довіряє, що зумовлює необхідність залучення альтернативних представників або фахівців (психологів, соціальних працівників).

Крім того, пережиті травматичні події значно підвищують ризик вторинної віктимізації, що вимагає ще більш суворого дотримання принципу мінімізації кількості опитувань, використання відеофіксації та забезпечення належного середовища проведення процесуальних дій.

Інші аспекти, зумовлені викликами воєнного часу, також істотно впливають на організацію досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Зокрема, об'єктивні труднощі виникають у зв'язку з обмеженими можливостями залучення спеціалістів, передусім психологів, у регіонах, наближених до зон бойових дій або на деокупованих територіях. Не менш суттєвим є фактор обмеженого доступу до спеціалізованої інфраструктури, зокрема приміщень, адаптованих для роботи з дітьми (моделі «Barnahus», «зелені кімнати» тощо), що обумовлює необхідність пошуку альтернативних організаційних рішень.

Окремий блок викликів пов'язаний із застосуванням норм кримінального процесуального законодавства, передбачених розділом IX КПК України. Хоча такі норми спрямовані на забезпечення безперервності кримінального провадження в умовах воєнного стану, їх застосування у справах за участю дітей потребує особливо виваженого підходу. Зокрема, делегування окремих повноважень слідчого судді, переформатування окремих процедур не повинні призводити до зниження рівня процесуальних гарантій.

У цьому контексті ключового значення набуває необхідність забезпечення балансу між оперативністю розслідування та дотриманням принципу найкращих інтересів дитини, а також гарантування належної процедури отримання та фіксації доказів. Будь-які відступи від стандартних процесуальних механізмів повинні бути виправданими об'єктивними обставинами, пропорційними поставленій меті та такими, що не ставлять під сумнів допустимість доказів у подальшому судовому розгляді.

Крім того, воєнний стан актуалізує потребу в посиленні міжвідомчої взаємодії між правоохоронними органами, органами опіки і піклування, соціальними службами, медичними установами та міжнародними організаціями. Це дозволяє компенсувати обмежені ресурси та забезпечити комплексний підхід до захисту прав дитини у кримінальному провадженні.

Отже, організація досудового розслідування в умовах воєнного стану набуває додаткової складності та потребує адаптації традиційних підходів до нових реалій, з одночасним збереженням базових стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Необхідним є поєднання процесуальних, криміналістичних, психологічних та безпекових підходів. Це зумовлює необхідність адаптації існуючих стандартів до сучасних реалій.

Слід констатувати, що організація досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей є складною, багаторівневою та міждисциплінарною діяльністю, ефективність якої безпосередньо залежить від урахування сукупності процесуальних, криміналістичних, психологічних, організаційних і соціальних факторів. Її специфіка обумовлена як особливостями механізму вчинення відповідних

правопорушень, так і вразливим становищем дитини як учасника кримінального провадження.

Ключовими факторами, які визначають особливості організації розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень, є їх латентний характер, складність доказування, обмеженість матеріальних слідів, специфічні психологічні характеристики потерпілих, а також підвищений ризик вторинної віктимізації. Це зумовлює необхідність застосування спеціалізованих підходів, методик та залучення фахівців різного профілю, зокрема психологів.

Сучасна модель організації досудового розслідування поступово трансформується у напрямі впровадження дитиноцентрованого підходу, який базується на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини та стандартах правосуддя, дружнього до дитини. Важливим проявом таких змін є інституціоналізація спеціалізованих підрозділів у системі правоохоронних органів і прокуратури, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, а також впровадження процедур оперативного реагування на кримінальні правопорушення щодо дітей.

Ефективність розслідування значною мірою залежить від якості взаємодії між дізнавачем, слідчим, прокурором і психологом, яка має системоутворюючий характер. Особливого значення набуває первинна комунікація з дитиною-потерпілим, що визначає подальший перебіг кримінального провадження, рівень довіри та можливість отримання достовірної доказової інформації [99; 100].

2.3. Початковий етап розслідування статевих злочинів проти дітей

У науковій доктрині справедливо наголошується на необхідності поділу процесу розслідування на окремі етапи, що має важливе значення не лише з теоретичної, але й із практичної точки зору. Такий підхід забезпечує своєчасне вирішення тактичних і стратегічних завдань кримінального провадження, сприяє належній організації діяльності слідчого та дозволяє раціонально визначати напрями доказування залежно від конкретної слідчої ситуації.

Зокрема, специфіка початкового етапу розслідування суттєво відрізняється від подальших стадій, оскільки саме на цьому етапі слідчий діє в умовах обмеженого обсягу інформації, а кожна отримана відомість може мати визначальне значення для встановлення події кримінального правопорушення та особи правопорушника. Натомість на наступних етапах, коли основна доказова база вже сформована, змінюються як пріоритети доказування, так і характер процесуальних та криміналістичних завдань. Аналогічно, організація розслідування залежить від наявності чи відсутності інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, що безпосередньо впливає на вибір тактики проведення слідчих (розшукових) дій, засобів доказування та напрямів криміналістичної діяльності. Таким чином, кожен етап розслідування характеризується власною специфікою, яка обумовлює особливості застосування відповідних процесуальних і криміналістичних механізмів [173, с. 337].

Початковий етап розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей має визначальне значення для подальшої ефективності всього кримінального провадження, оскільки саме на цьому етапі закладаються основи доказової бази, визначаються напрями розслідування, забезпечується фіксація нестійких слідів кримінального правопорушення та формується первинна комунікація з неповнолітнім потерпілим. Специфіка цієї категорії кримінальних правопорушень обумовлена їх високою латентністю, переважно приватним характером вчинення, обмеженою кількістю свідків, домінуванням психологічного впливу над фізичним примусом, а також особливостями сприйняття і відтворення інформації дітьми.

Особливого значення на початковому етапі набуває своєчасність реагування правоохоронних органів, оскільки зволікання із проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій може призвести до втрати біологічних, цифрових та інших доказів, а також ускладнити встановлення психологічного стану потерпілої особи. Водночас саме на цій стадії виникає необхідність забезпечення балансу між інтересами ефективного доказування та

мінімізацією вторинної віктимізації дитини, що обумовлює потребу у застосуванні дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів.

Крім того, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та поширення кримінальних правопорушень сексуального характеру, що вчиняються із використанням цифрового середовища, суттєво трансформували зміст початкового етапу розслідування. Це зумовлює необхідність оперативного виявлення та фіксації електронних доказів, встановлення цифрової активності правопорушника та забезпечення збереження нестійкої інформації, яка може мати вирішальне значення для доказування. Таким чином, початковий етап розслідування у зазначеній категорії кримінальних проваджень характеризується підвищеною тактичною складністю, потребує швидкого прийняття процесуальних рішень та комплексного використання криміналістичних, психологічних і цифрових механізмів доказування.

Відправною точкою для початку здійснення заходів із розслідування будь-якого кримінального правопорушення є інформація про його вчинення. У Пілотному проєкті наголошується на тому, що при прийнятті та реєстрації повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення щодо неповнолітнього він має залучатися незалежно від віку та наявності законних представників, йому мають доступною мовою бути роз'яснені права та вручена адаптована для дітей пам'ятка про процесуальні права [122].

Специфіка прийняття повідомлення про сексуальне насильство щодо дитини обумовлена тим, що таке повідомлення далеко не завжди надходить безпосередньо від потерпілої особи. У більшості випадків первинна інформація може надходити від батьків, педагогів, психологів, медичних працівників, соціальних служб або інших осіб, які звернули увагу на поведінкові зміни дитини чи отримали від неї відповідні відомості. У зв'язку з цим особливого значення набуває належна оцінка джерела інформації, способу її отримання, психологічного стану дитини, а також можливого стороннього впливу на формування повідомлення про кримінальне правопорушення.

При цьому отримання первинної інформації не повинно трансформуватися у фактичний допит дитини поза межами процесуальної

форми, оскільки неконтрольоване або непрофесійне спілкування може призвести до навіювання, викривлення спогадів, повторної травматизації чи втрати доказового значення подальших показань. Саме тому на початковому етапі ключовим завданням уповноважених осіб є не детальне з'ясування усіх обставин події, а забезпечення безпеки дитини, фіксація мінімально необхідної інформації для реагування та організація подальшої роботи із залученням спеціалістів.

У зв'язку з цим у Пілотному проєкті зауважується, що мають бути вжиті заходи щодо першочергового реагування на повідомлення від дітей: виїзд ювенального прокурора на місце події, залучення психолога для безпосереднього виїзду на місце події [122].

Однією з першочергових тактичних задач є оцінка ризиків для безпеки потерпілої особи. У справах цієї категорії правопорушник нерідко перебуває у близькому соціальному або сімейному оточенні дитини, проживає разом із нею або має постійний доступ до потерпілої особи. Це обумовлює необхідність оперативної оцінки ризику продовження насильства, можливого психологічного тиску, залякування, впливу на показання дитини чи законних представників. У відповідних випадках особливого значення набуває невідкладне вирішення питань щодо ізоляції дитини від потенційного кривдника, залучення органів опіки та піклування, соціальних служб, психологів, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Що також може бути встановлено у разі участі психолога. Крім того, психолог може надати рекомендації щодо поведінки з дитиною та доцільністю, можливістю за її психічним станом брати участь у невідкладних слідчих (розшукових) діях.

Натомість КПК України не містить спеціальної норми, яка б передбачала обов'язкове залучення психолога під час проведення огляду місця події у випадках, якщо потерпілими є діти. На нашу думку, така норма має бути включена у відповідну главу, яка має бути внесена до КПК України щодо особливостей провадження за участю неповнолітніх потерпілих і свідків.

Така норма спрямована не лише на посилення гарантій захисту прав дитини, але й на підвищення ефективності самої слідчої (розшукової) дії, оскільки психоемоційний стан потерпілого безпосередньо впливає на здатність правильно орієнтуватися в обстановці події, надавати пояснення та відтворювати обставини кримінального правопорушення.

Іще одним важливим аспектом, який має бути не просто врахований на практиці, але й знайти своє законодавче втілення є закріплення у КПК України імперативної вимоги щодо спілкування з дитиною мінімального кола суб'єктів. У Пілотному проєкті такі вимоги містяться: проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітньої особи спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей, забезпечувати з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним [122].

Натомість на практиці реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей нерідко супроводжується безсистемним залученням значної кількості осіб до первинної комунікації з потерпілою дитиною. Особливо це характерно для випадків виїзду на місце події, коли контакт із неповнолітнім можуть здійснювати працівники патрульної поліції, члени слідчо-оперативної групи, керівництво підрозділу поліції, прокурор, поняті та інші особи. При цьому нерідко ще до проведення процесуального допиту дитині ставляться численні уточнюючі запитання, фактично здійснюється неформальне опитування або відбираються пояснення.

Такий підхід створює одразу декілька суттєвих ризиків. По-перше, багаторазове відтворення дитиною психотравмувальних обставин призводить до вторинної віктимізації та погіршення її психоемоційного стану. По-друге, неконтрольована комунікація з різними особами підвищує ризик навіювання, спотворення спогадів, формування бажаних для дорослого відповідей або несвідомого коригування показань дитини. По-третє, з огляду на особливу чутливість інформації про сексуальне насильство щодо дітей, безконтрольне

залучення значного кола осіб порушує право дитини на приватність і конфіденційність.

У зв'язку з необхідним є нормативне закріплення принципу контрольованої первинної комунікації з дитиною. Його сутність полягає у тому, що до визначення ювенальним прокурором або слідчим спільно з психологом кола осіб, уповноважених на спілкування з дитиною, будь-яке детальне опитування неповнолітнього щодо обставин кримінального правопорушення має бути заборонене.

Водночас така заборона не означає неможливості первинного реагування чи прийняття заяви про кримінальне правопорушення. У випадках, коли дитина самостійно звертається до правоохоронних органів або повідомляє про насильство, допустимим є лише отримання мінімально необхідної інформації, достатньої для: реєстрації повідомлення; оцінки невідкладних ризиків для безпеки дитини; вирішення питання про необхідність медичної допомоги; організації подальшої роботи уповноважених спеціалістів.

При цьому первинна комунікація повинна бути максимально обмеженою за змістом і не перетворюватися на фактичний допит чи детальне з'ясування обставин події. Працівники поліції мають утримуватися від постановки навідних, уточнюючих або багаторазових запитань щодо механізму сексуального насильства, а також від відібрання письмових пояснень у дитини поза межами процесуального порядку.

У таких ситуаціях основним завданням правоохоронних органів має бути не отримання максимальної кількості інформації одразу, а забезпечення безпеки дитини, збереження потенційних доказів та організація подальшого проведення допиту в умовах, які відповідають принципам дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів. Саме тому подальше отримання інформації від дитини доцільно здійснювати лише після консультації з психологом, визначення оптимальної тактики комунікації та, за можливості, у спеціально обладнаному приміщенні із залученням спеціалістів, які мають відповідну підготовку щодо роботи з неповнолітніми потерпілими.

Перший контакт із потерпілою дитиною має також важливе значення для подальшого доказування. Саме первинні пояснення нерідко містять найбільш спонтанну та найменш викривлену інформацію про подію кримінального правопорушення. Водночас будь-які помилки на цьому етапі – неналежна фіксація висловлювань дитини, відсутність відеозапису, використання навідних запитань, участь сторонніх осіб, психологічний тиск у подальшому можуть поставити під сумнів достовірність показань та створити підстави для визнання доказів неналежними або недопустимими.

Крім того, саме на початковому етапі формується подальша модель взаємодії дитини із системою кримінальної юстиції. Тому від професійності дій слідчого, прокурора, працівників поліції та інших залучених осіб залежить не лише ефективність доказування, а й мінімізація вторинної віктимізації потерпілого.

Забезпечення невідкладного реагування у таких провадженнях пов'язане також із необхідністю оперативної фіксації доказів, які можуть бути швидко втрачені. Це стосується біологічних слідів, цифрової інформації, листування у месенджерах, записів із камер відеоспостереження, даних геолокації, одягу потерпілої особи, електронних носіїв інформації тощо. Зволікання із проведенням відповідних процесуальних дій нерідко унеможлиблює подальше отримання важливої доказової інформації або істотно знижує її доказову цінність.

В. Нуджейдат, характеризуючи специфіку проведення огляду місця події при розслідуванні зґвалтувань правильно зазначає, він значною мірою залежить від наявності або відсутності соціального зв'язку між правопорушником і потерпілим. За відсутності попереднього знайомства кримінальне правопорушення найчастіше вчиняється на відкритій місцевості, де правопорушник здійснює підстерігання, переслідування чи раптовий напад із подальшим вчиненням сексуального насильства. Натомість у випадках, коли між особами існували знайомство або довірливі відносини, місцем вчинення кримінального правопорушення переважно стає приміщення, нерідко пов'язане з підозрюваною особою, куди потерпіла запрошується або заманюється шляхом

використання довіри чи існуючих взаємовідносин. Зазначені обставини безпосередньо впливають на особливості організації та проведення огляду місця події [93, с. 140 – 141].

У випадках, коли таке місце є відкритою місцевістю сам факт його віддаленості від будь-яких інших приміщень, освітленості може бути допоміжним для підтвердження планування і умислу на вчинення дій сексуального характеру. Відтак під час огляду місця події необхідно фіксувати у протоколі та схемі (плані) огляду віддаленість місця події від житлових будівель, доріг або інших місць можливого перебування людей у момент події. Також доцільно зазначати характеристики освітлення місцевості, зокрема чи було місце вчинення кримінального правопорушення освітленим, оскільки такі обставини можуть мати значення для встановлення механізму події, можливих очевидців та умов [72, с. 321].

Аналіз судової практики при розслідуванні сексуального насильства фізичного характеру свідчить про те, що основними об'єктами огляду та вилучення під час огляду місця події стають особисті речі потерпілого та кривдника, які могли зберегти біологічні сліди.

О. В. Пчеліна та В. Б. Пчелін зауважують, що Під час огляду одягу особливу увагу необхідно приділяти його цілісності, наявності слідів біологічного походження, а також мікронашарувань ґрунту, рослинності чи інших сторонніх речовин. Огляд одягу доцільно проводити як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку, ретельно досліджуючи кишені, манжети, застібки, шви та інші ділянки, на яких можуть зберігатися сліди кримінального правопорушення. Навіть у випадках, коли під час візуального огляду явних слідів не виявлено, але існують підстави припускати їх наявність, одяг необхідно належним чином упаковувати для подальшого дослідження. З цією метою його розкладають на чистому папері, після чого обережно загортають разом із ним, мінімізуючи ризик втрати мікрочастинок. У разі наявності ризику пошкодження або втрати мікрослідів під час транспортування такі об'єкти вилучаються та упаковуються окремо. Правильне пакування має забезпечувати ізоляцію речових доказів від зовнішнього впливу та запобігати їх забрудненню

чи знищенню. Загалом належна організація та проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства має визначальне значення для подальшого процесу доказування та ефективності розслідування в цілому [136, с. 625].

Г. Ю. Нікітіна-Дудікова виділяє три групи матеріальних слідів статевих злочинів щодо дитини: сліди-відображення, сліди-речовини, сліди-запахи. Вчена зазначає, що також підтверджує аналіз судових рішень, що Найбільш поширеними слідами-відображеннями під час вчинення зазначених кримінальних правопорушень є сліди людини, зокрема сліди рук, ніг, губ, зубів та нігтів. Окрему групу становлять сліди, які виникають на тілі потерпілої особи внаслідок сексуального контакту: ушкодження, що свідчать про порушення статевої недоторканності, садна, крововиливи в ділянці статевих органів, стегон, рук, спини, ушкодження слизової оболонки ротової порожнини при орально-генітальних контактах, а також наслідки статевого акту у вигляді вагітності чи зараження захворюваннями, що передаються статевим шляхом. Важливе доказове значення мають також сперма та інші об'єкти біологічного походження.

Водночас при розслідуванні цієї категорії кримінальних правопорушень особливого значення набувають саме сліди-речовини біологічного походження, оскільки вони можуть містити генетичну інформацію людини та у подальшому виступати об'єктами молекулярно-генетичних досліджень, спрямованих на ідентифікацію особи правопорушника [90, с. 187].

Особливого значення це набуває у випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється без очевидців, а доказування значною мірою ґрунтується на непрямих доказах та показаннях учасників провадження.

Ускладненим огляд місця події у провадженнях цієї категорії стає у випадках, коли інформація про вчинене кримінальне правопорушення надходить через тривалий проміжок часу після події, внаслідок чого значна частина слідів може бути втрачена, знищена або змінена під впливом природних чинників, прибирання приміщення, прання одягу, зміни обстановки чи активного користування місцем події. Особливо це характерно для

кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей, з огляду на їх високу латентність, психологічний страх потерпілих, залежність від правопорушника або неможливість своєчасно повідомити про вчинене насильство.

Водночас навіть за умови втрати частини слідової інформації проведення огляду місця події залишається доцільним і необхідним. По-перше, під час огляду можуть бути виявлені окремі біологічні, мікрологічні чи цифрові сліди, які збереглися попри сплив часу. По-друге, огляд дозволяє встановити обстановку місця події, особливості планування приміщення, умови доступу до нього, можливі шляхи пересування учасників події, наявність камер відеоспостереження, електронних пристроїв або інших об'єктів, що можуть мати доказове значення. По-третє, результати огляду мають важливе значення для перевірки та співставлення показань потерпілої особи, свідків і підозрюваного, а також для реконструкції механізму кримінального правопорушення. Крім того, навіть відсутність певних слідів може мати доказове значення у сукупності з іншими обставинами кримінального провадження.

Наприклад, у справі по обвинуваченню у незакінченому замаху, відповідно до ч. 3 ст. 15 КК України, на вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 152 КК України серед іншого було надано наступні докази: «В ході огляду житлового будинку по АДРЕСА_2, відповідно до протоколу огляду місця події від 17 червня 2021 року, було встановлено місце розташування дивана, де спала потерпіла, поряд з яким виявлено відрізок жіночих нейлонових панчіх, які у верхній частині зав'язані у вузол у формі шапочки. У коридорі виявлено шкіряний ремінець коричневого кольору, а на кухні ніж з руків'ям, обмотаним ізоляційною стрічкою синього кольору. Всі виявлені предмети були вилучені.

Згідно висновку експерта № 225 від 22 липня 2021 року судово-цитологічного відділення Хмельницького облбюро судмедекспертизи було встановлено, що потожирові виділення на вилученому з житлового будинку ОСОБА_8 ремені походять від особи або осіб, у крові яких є антиген Н, в т.ч. і від самого ОСОБА_9, але не від потерпілої ОСОБА_5.

Під час проведення обшуку у житловому будинку по АДРЕСА_1 за місцем проживання обвинуваченого, у спальній кімнаті на столі було виявлено та вилучено два подовгастих відрізка жіночих колгот чорного кольору, на верхніх частинах яких виявлено сліди перерізу, що встановлено з протоколу обшуку від 17 червня 2021 року.

Висновком експерта від 21 липня 2021 року № СЕ-19/123-21/5194-ТР сектору трасологічних експертиз Хмельницького НДЕКЦ встановлено, що два відрізки панчіх, які були виявлено та вилучено 17 червня 2021 року при проведенні обшуку за місцем проживання ОСОБА_9 по АДРЕСА_1 та один відрізок панчіх, що були виявлені та вилучені 17 червня 2021 року при час проведення огляду місця події, до розділення являлися частинами одного цілого» [35].

Наведений приклад свідчить про те, що навіть за відсутності безпосереднього виявлення біологічних слідів належним чином проведений огляд місця події здатний мати вагоме доказове значення у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. У таких випадках доказове значення набуває не лише виявлення біологічних об'єктів, але й встановлення обстановки місця події, взаємозв'язку між окремими предметами, способу їх розташування, а також можливість подальшого співставлення вилучених об'єктів із результатами інших слідчих (розшукових) дій та експертних досліджень.

Фактично результати огляду місця події у сукупності з висновками експертиз, показаннями потерпілої особи, результатами обшуку та іншими доказами дозволяють реконструювати механізм кримінального правопорушення, перевірити достовірність окремих версій та встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження. Відтак значення огляду місця події у справах цієї категорії не може зводитися виключно до пошуку біологічних слідів, оскільки навіть за їх відсутності або неможливості ідентифікації особи правопорушника якісно проведений огляд у поєднанні з іншими процесуальними діями здатний забезпечити формування належної доказової бази.

Надзвичайно влучно Ю. Г. Яцик у дослідженні, присвяченому розслідуванню домагань до дитини обирає за наскрізний методологічний підхід до розслідування цієї категорії проваджень ситуаційну зумовленість. Вважаємо, що це може бути повною мірою екстрапольовано до всієї категорії кримінальних правопорушень, що є предметом нашого дослідження.

Науковиця зауважує, що ситуаційний характер розслідування кримінальних правопорушень означає, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від конкретної слідчої ситуації, яка формується під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Насамперед йдеться про обсяг та зміст наявної інформації щодо обставин кримінального правопорушення й особи правопорушника, поведінку учасників кримінального провадження, характер протидії розслідуванню, а також особливості обстановки, у якій здійснюється досудове розслідування. У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей ситуаційний підхід набуває особливого значення, оскільки розслідування таких кримінальних правопорушень рідко має лінійний характер та часто супроводжується зміною слідчих ситуацій залежно від отримання нової доказової інформації.

Застосування ситуаційного підходу дає можливість систематизувати та комплексно оцінити обставини, які мають значення для прийняття процесуальних і тактичних рішень у кримінальному провадженні. Крім того, він забезпечує повноту розслідування на кожному з етапів – від встановлення події кримінального правопорушення до доказування винуватості конкретної особи, форми вини, мотиву, мети та інших обставин, що мають значення для правильної правової кваліфікації. Водночас саме ситуаційний підхід дозволяє визначати оптимальну послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та інших процесуальних заходів залежно від конкретної слідчої ситуації [175, с. 113 – 114].

Особливого значення такий підхід набуває під час розслідування домагань дітей для сексуальних цілей та інших кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо неповнолітніх, оскільки для цієї категорії проваджень характерними є висока латентність, психологічна травмованість

потерпілих, складність своєчасного отримання інформації про подію, активна протидія з боку правопорушника, а також обмежена кількість традиційних матеріальних доказів. У багатьох випадках доказування ґрунтується переважно на цифрових слідах, електронному листуванні, психологічних особливостях поведінки потерпілої особи та непрямих доказах, що суттєво ускладнює формування стабільної доказової бази.

Саме тому у кримінальних провадженнях зазначеної категорії ситуаційний підхід дозволяє забезпечити адаптивність розслідування, своєчасно змінювати тактику слідчих дій, визначати пріоритетні напрями доказування та враховувати як криміналістичні, так і психологічні особливості взаємодії з неповнолітнім потерпілим [175, с. 112 – 114].

З урахуванням відповідної ситуації і того факту, що саме особи з близького оточення дитини нерідко посягають на її статеву свободу і недоторканість, однією з ключових особливостей огляду місця події у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей є необхідність дослідження не лише безпосередньої слідової картини, але й середовища, у якому відбувалася взаємодія між потерпілою дитиною та правопорушником. На відміну від багатьох інших категорій кримінальних правопорушень, у даному випадку значення мають не лише матеріальні сліди, але й обстановка місця події, особливості просторової організації приміщення, умови ізоляції дитини, можливість стороннього спостереження або контролю за її поведінкою. У зв'язку з цим під час огляду доцільно звертати увагу на розташування спального місця дитини, ступінь відокремленості приміщення, наявність засобів блокування дверей, умови освітлення, доступ до засобів зв'язку чи мережі Інтернет, а також інші обставини, які можуть свідчити про можливість вчинення кримінального правопорушення, контролю над потерпілою особою чи приховування протиправної поведінки.

Г. К. Тетерятник логічно пропонує розглядати місце події як приміщення або ділянку місцевості, де було вчинено кримінальне правопорушення або де виявлено матеріальні сліди, пов'язані з його подією. При цьому наголошується,

що поняття «місце події» та «місце вчинення кримінального правопорушення» не є тотожними. Місце події має ширший зміст, оскільки охоплює будь-які локації, у межах яких можуть бути виявлені відомості чи сліди, пов'язані з кримінальним правопорушенням. Натомість місце вчинення кримінального правопорушення слід розуміти як безпосереднє місце реалізації злочинного наміру, внаслідок чого виникають матеріальні зміни та утворюються відповідні сліди, зокрема сліди крові, взуття, предметів чи інші об'єкти, що мають доказове значення [152].

Особливого значення у таких провадженнях набуває виявлення предметів та об'єктів, які можуть свідчити про механізм психологічного впливу на дитину або формування довірливих відносин між нею та правопорушником. Зокрема, під час огляду можуть бути виявлені дитячі іграшки, подарунки, засоби заохочення, порнографічна продукція, предмети сексуального характеру, засоби фото- чи відеофіксації, приховані камери, щоденники, записки або інші об'єкти, що характеризують особливості взаємодії між учасниками події. Особливо актуальним це є у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домаганням дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 КК України), де механізм кримінального правопорушення нерідко базується не на фізичному примусі, а на поступовому встановленні психологічного контакту, формуванні емоційної залежності та grooming-комунікації.

В умовах цифровізації сексуального насильства щодо дітей окремої уваги під час огляду місця події потребує виявлення та фіксація цифрових слідів. У сучасних умовах місцем вчинення кримінального правопорушення фактично може виступати не лише фізичне приміщення, але й цифрове середовище, у межах якого відбувалося спілкування між правопорушником і дитиною. Саме тому під час огляду важливого значення набуває виявлення мобільних телефонів, планшетів, комп'ютерної техніки, електронних носіїв інформації, відкритих акаунтів, активних месенджерів, хмарних сервісів та інших джерел електронної інформації. Крім того, необхідним є забезпечення збереження нестійкої цифрової інформації, яка може бути втрачена внаслідок видалення

листування, автоматичного очищення даних чи дистанційного доступу до пристроїв.

У зв'язку з тим, що пошук, фіксація та вилучення цифрових слідів, їх легке знищення та пошкодження можуть вплинути на можливість отримання допустимих і достовірних доказів при проведенні огляду місця події, особливо у кримінальних провадженнях за ст. 156-1 КПК України, та подальшій роботі з носіями такої інформації та самою інформацією доцільно залучати фахівців, які обізнані з методиками такої роботи.

Крім того, специфіка цифрових слідів у кримінальних провадженнях цієї категорії полягає у тому, що вони нерідко відображають не лише сам факт комунікації, але й психологічний механізм впливу на дитину. Аналіз листування, частоти контактів, змісту повідомлень, способів встановлення довіри, використання маніпуляцій, погроз чи емоційного тиску дозволяє встановити характер grooming-поведінки правопорушника та підтвердити спрямованість його умислу.

У зв'язку з цим під час проведення огляду місця події та подальшої роботи з електронними носіями інформації доцільним є залучення спеціалістів у сфері цифрової криміналістики. Необхідність їх участі обумовлена не лише технічною складністю пошуку та фіксації електронної інформації, але й високими ризиками випадкового пошкодження, зміни або втрати цифрових доказів. Крім того, правильне документування процесу вилучення та дослідження електронних носіїв має принципове значення для забезпечення допустимості та достовірності таких доказів у подальшому кримінальному провадженні.

Фактично цифровізація сексуального насильства щодо дітей призводить до формування нової моделі слідової картини, у межах якої поряд із традиційними матеріальними слідами дедалі більшого значення набувають цифрові сліди поведінки, комунікації та психологічного впливу, що потребує адаптації криміналістичних підходів до проведення огляду місця події та доказування загалом.

Як свідчить аналіз судової практики, вчинення дій, передбачених ст. 156-1 КК України, зазвичай не має ізольованого характеру та рідко обмежується одноразовим фактом комунікації з дитиною. У більшості випадків таке кримінальне правопорушення становить систему послідовних дій, спрямованих на встановлення психологічного контакту з неповнолітнім, формування довірливих відносин, емоційної залежності та поступове втягнення дитини у сексуалізовану взаємодію. Нерідко така злочинна діяльність є початковим етапом підготовки до вчинення інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, зокрема зґвалтування, сексуального насильства, розбещення неповнолітніх, виготовлення та розповсюдження дитячої порнографії або втягнення дитини у створення сексуального контенту.

У зв'язку з цим особливого значення набуває своєчасне виявлення та фіксація такого спілкування саме на початковому етапі досудового розслідування. По-перше, це дозволяє своєчасно припинити подальший психологічний вплив на дитину та попередити ескалацію злочинної поведінки правопорушника. У багатьох випадках grooming-комунікація має поступовий характер, а тому раннє втручання правоохоронних органів може запобігти переходу від онлайн-спілкування до безпосереднього сексуального контакту чи інших форм сексуальної експлуатації дитини.

По-друге, саме на початковому етапі розслідування існує найбільша ймовірність збереження цифрових слідів такої комунікації. Листування у месенджерах, історія чатів, медіафайли, дані акаунтів, інформація про мережеву активність та інші електронні докази мають нестійкий характер і можуть бути швидко видалені як самим правопорушником, так і автоматично внаслідок функціонування окремих сервісів. Зволікання з проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій може призвести до безповоротної втрати важливої доказової інформації.

По-третє, виявлення повного обсягу цифрової комунікації дозволяє встановити не лише окремі епізоди протиправної поведінки, але й сам механізм grooming-впливу, характер взаємовідносин між правопорушником і дитиною,

тривалість та інтенсивність спілкування, використання маніпулятивних технік, погроз, шантажу чи психологічного тиску. Саме аналіз динаміки такого спілкування у багатьох випадках дає можливість довести спрямованість умислу правопорушника та встановити його справжню мету.

Крім того, своєчасне виявлення відповідного спілкування має важливе значення для встановлення можливого кола інших потерпілих та підозрюваних. Практика свідчить, що особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 156-1 КК України, нерідко підтримують одночасну комунікацію з декількома дітьми, використовують фейкові акаунти, спеціалізовані онлайн-спільноти чи закриті канали зв'язку. Відтак оперативне вилучення та аналіз електронної інформації дозволяє не лише документувати конкретний епізод кримінального правопорушення, але й виявляти системний характер протиправної діяльності та попереджати подальшу сексуальну експлуатацію дітей.

Наприклад, у вироку Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 23.03.2026 у справі № 214/1237/25 наводяться наступні обставини багатоепізодної злочинної діяльності обвинуваченого: «ОСОБА_11 , у період часу з 05.08.2024 до 20.08.2024 у різний час доби, перебуваючи за адресами: АДРЕСА_7, та АДРЕСА_2 , маючи злочинний умисел на вчинення розпусних дій сексуального характеру, спрямованих на задоволення статевої пристрасті, здатних викликати розбещення дитини, ігноруючи загальноприйняті норми моралі щодо статевої недоторканості, нормального фізичного, психічного та соціального розвитку дитини, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, достовірно знаючи, що ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_7 , є малолітньою, використовуючи належний йому мобільний телефон «Xiaomi Redmi НОМЕР_9» з номером « НОМЕР_1 », в додатку «Instagram» як зареєстрований користувач: ім'я « ОСОБА_11 » ідентифікатор « ІНФОРМАЦІЯ_8 » обмінювався повідомленнями із контактом: ім'я « ОСОБА_4 » ідентифікатор « ІНФОРМАЦІЯ_9 », під яким зареєстрована ОСОБА_4 , висловлюючи свої

романтичні почуття до малолітньої ОСОБА_4 та намір продовжити з нею стосунки сексуального характеру, спонукав до пересилання особистих фотографій та повідомлень інтимного змісту (секстинг), чим вчинив розпусні дії щодо малолітньої ОСОБА_4 .

Таким чином ОСОБА_11 вчинив кримінальне правопорушення передбачене ч. 2 ст. 156 КК України, з кваліфікуючими ознаками: вчинення розпусних дій щодо малолітньої особи.

Також, ОСОБА_11 , у період часу з 05.08.2024 до 20.08.2024 у різний час доби, перебуваючи за адресами: АДРЕСА_7, та АДРЕСА_2 , будучи повнолітньою особою, маючи злочинний умисел на пропозицію зустрічі з малолітньою особою з метою вчинення з нею дій сексуального характеру та розбещення, ігноруючи загальноприйняті норми моралі щодо статевої недоторканості, нормального фізичного, психічного та соціального розвитку дитини, використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, достовірно знаючи, що ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_7 , є малолітньою, використовуючи належний йому мобільний телефон «Xiaomi Redmi НОМЕР_9» з номером « НОМЕР_1 », в програмному додатку «Instagram» як зареєстрований користувач: ім`я « ОСОБА\_11 » ідентифікатор « ІНФОРМАЦІЯ\_8 » обмінювався повідомленнями із контактом: ім`я « ОСОБА_4 » ідентифікатор « ІНФОРМАЦІЯ_9 », під яким зареєстрована ОСОБА_4 , висловлюючи свої романтичні почуття до малолітньої ОСОБА_4 , намір з нею зустрітися для продовження стосунків сексуального характеру та її розбещення, спонукаючи до пересилання особистих фотографій та відомостей інтимного змісту (секстинг), чим висловив пропозицію зустрічі малолітній ОСОБА_4 з метою вчинення стосовно неї дій сексуального характеру та розпусних дій, **та вчинив дії, що призвели до таких зустрічей між ОСОБА_11 та малолітньою потерпілою ОСОБА_4 неодноразово»** [34] (виділено О.О.).

Відповідно до вироку Шептицького міського суду Львівської області від 27.10.2025 у справі № 459/2188/25: «ОСОБА_4 у період з 17 квітня по 26 квітня 2025 року, перебуваючи на території міста Шептицького Львівської області, за допомогою належного йому мобільного телефону марки «Motorola» із абонентським номером НОМЕР_1 , використовуючи обліковий запис під псевдонімом « ОСОБА_7 » у мобільному застосунку «Вайбер», з метою задоволення своєї статевої пристрасті, усвідомлюючи, що здійснює розпусні дії щодо малолітньої особи, зробив пропозицію зустрічі малолітній ОСОБА_8 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , яка мешкає в місті Шептицькому Львівської області, при цьому систематично надсилав останній мультимедійні файли сексуального характеру, а також текстові повідомлення з висловлюваннями, які направлені на спонукання до дій сексуального характеру та спрямовані на задоволення своїх статевих потреб.

Крім цього, ОСОБА_4 у період з 17 квітня по 26 квітня 2025 року, перебуваючи на території міста Шептицького Львівської області, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, будучи повнолітньою особою, реалізуючи свій злочинний протиправний умисел на вчинення щодо ОСОБА_8 сексуальних та розпусних дій, використовуючи інформаційно-телекомунікаційні системи, за допомогою належного йому мобільного телефону марки «Motorola» із абонентським номером НОМЕР_1 , використовуючи обліковий запис під псевдонімом « ОСОБА_7 » у мобільному застосунку «Вайбер», неодноразово пропонував зустрічі малолітній ОСОБА_8 . Отримавши від останньої попередню згоду на зустріч, ОСОБА_4 обумовив час та місце, а саме 15 година 38 хвилин 26 квітня 2025 року за адресою проживання малолітньої АДРЕСА_2 , де, по прибуттю, був затриманий працівниками поліції, чим вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 156-1 КК України.

Крім цього, 20.04.2025 о 16 годині 32 хвилини, ОСОБА_4 умисно, протиправно, в порушення вимог статті 36 Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 у невідомому досудовим слідством місці, за допомогою

власного мобільного телефону торгової марки Motorola моделі Moto g72, ІМЕІ 1: НОМЕР_2 ІМЕІ 2: НОМЕР_3 , за допомогою всесвітньої мережі Інтернет та застосунку «WhatsApp», із профілю під логіном «ІНФОРМАЦІЯ_4» з абонентським номером НОМЕР_4 , надіслав користувачу цієї соціальної мережі ОСОБА_9 під ніком « ОСОБА_10 » з абонентським номером НОМЕР_5 , відеофайл з назвою «VID-20250208-WA0003.mp4», що відноситься до порнографії, чим розповсюдив продукцію порнографічного характеру, чим вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 301 КК України». Після чого за даними, наданими у вирокі обвинувачений іще 13 разів пересилав файл із дитячою порнографічною продукцією з використанням соціальних мереж [36].

Причому інформація з мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, історії пошуків може як прямо засвідчувати контакт та певні злочинні дії з дитиною, так і становити непрямі докази, які також в сукупності з іншими мають важливе значення у процесі доказування.

До прикладу, у вирокі Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 15.04.2024 у справі № 350/1649/23 за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 152 КК України серед інших доказів наводяться наступні: «*протоколом* огляду телефона від 04.08.2023 року (т.1 а.с.106-112) встановлено, що в телефонах Redmi 10 та Nokia, які належать обвинуваченому ОСОБА_3 , міститься інформація про вхідні та вихідні виклики. Крім того в історії інтернет браузера Chrome телефону Redmi 10 міститься інформація про пошук препаратів для потенції та жіночих збудників» [33].

На сьогодні електронні докази набули визначального значення у значній кількості кримінальних проваджень, оскільки саме вони нерідко становлять основу доказування та підтверджують факти, дії чи комунікацію конкретної особи. Водночас у судовій практиці дедалі частіше виникають питання щодо допустимості таких доказів. Зокрема, сторона захисту нерідко ставить під сумнів допустимість електронних доказів, аргументуючи це тим, що цифрові

файли копіювалися на різні носії або змінювали свій формат, у зв'язку з чим вони нібито втратили ознаки оригіналу та цілісність.

Однак фактично подібні заперечення стосуються не стільки допустимості доказів, скільки їх достовірності та автентичності, тобто питання того, чи є електронний доказ справжнім, чи не зазнав він змін та чи можна вважати його надійним джерелом доказової інформації.

Безперечно, електронні файли, які використовуються як докази у кримінальному провадженні, можуть бути умисно змінені, сфальсифіковані або відредаговані ще до моменту їх виявлення чи вилучення правоохоронними органами. Крім того, зміни можуть вноситися і без протиправного умислу, наприклад під час підготовки матеріалів до публікації чи передачі між пристроями. Саме тому питання автентичності, цілісності та походження електронних доказів потребують окремої оцінки судом у кожному конкретному кримінальному провадженні [49].

Не вступаючи у детальний аналіз проблематики електронних доказів по цій категорії проваджень, зауважимо лише, що на початковому етапі уже мають бути виконані дії із залученням фахівців для вилучення та збереження інформації з мобільних телефонів, ноутбуків, мереж таким чином, щоби надалі можна було забезпечити вимоги саме до електронних доказів. На жаль, як свідчить аналіз правозастосовної практики у багатьох випадках слідчі працюють ще за старими шаблонами, обмежуючись звичайним оглядом мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, мереж як речей. Що не забезпечує належної методики роботи з такими видами доказів, які у певних випадках може стати чи не основними у кримінальних провадженнях і цієї категорії.

Специфіка огляду місця події у досліджуваній категорії кримінальних проваджень також обумовлює необхідність мінімізації участі дитини у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. На практиці потерпілих нерідко залучають для демонстрації місця події або пояснення окремих обставин, однак у провадженнях щодо сексуального насильства це може спричинити повторну психотравматизацію та посилити негативний психологічний вплив кримінального провадження на дитину. У зв'язку з цим участь неповнолітнього

потерпілого в огляді місця події повинна мати виключний характер та допускатися лише за умови реальної процесуальної необхідності, відсутності альтернативних способів отримання відповідної інформації та після консультації з психологом.

Отже, у кримінальних провадженнях цієї категорії огляд місця події виконує не лише пошуково-фіксаційну функцію, але й реконструкційну, психологічну, перевірочну та цифрово-доказову функції, що суттєво розширює його значення у процесі доказування.

До ще однієї слідчої (розшукової) дії, яка носить невідкладний характер і має бути проведена на початковому етапі розслідування вчені відносять освідування, як потерпілої особи, так і підозрюваного для встановлення наявності або відсутності слідів зґвалтування – тілесних ушкоджень, характерних для зґвалтування або отриманих в результаті спротиву, вказуючи що саме ця СРД в окремих випадках допомагає встановити підстави для проведення огляду місця події [47, с. 133, 136]. Інші вчені підкреслюють, що доцільним є визначення конкретних ситуацій, коли ця СРД дійсно потрібна [93, с. 151].

Ми погоджуємося з позицією щодо необхідності визначення конкретних ситуацій, у яких проведення освідування є дійсно доцільним та необхідним, оскільки автоматичне застосування цієї СРД у кожному кримінальному провадженні зазначеної категорії не завжди відповідає завданням ефективного доказування та принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Насамперед це пов'язано зі специфікою механізму вчинення окремих кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Не у всіх випадках такі кримінальні правопорушення супроводжуються фізичним насильством, активним спротивом потерпілої особи або утворенням видимих тілесних ушкоджень. Особливо це характерно для кримінальних правопорушень, пов'язаних із grooming-комунікацією, психологічним впливом, сексуальними діями без проникнення, розбещенням неповнолітніх або тривалим сексуальним насильством у сімейному середовищі,

де фізичний примус може бути мінімальним або взагалі відсутнім. У таких випадках проведення освідування не завжди має суттєве доказове значення.

Крім того, необхідно враховувати, що освідування є процесуальною дією, яка безпосередньо втручається у сферу тілесної та психологічної недоторканності особи, а щодо неповнолітніх потерпілих у справах про сексуальне насильство може супроводжуватися додатковою психотравматизацією. Саме тому питання про його проведення повинно вирішуватися з урахуванням принципу пропорційності між потребами доказування та необхідністю мінімізації вторинної віктимізації дитини.

Також доцільність проведення освідування значною мірою залежить від часу, який минув з моменту вчинення кримінального правопорушення. У випадках, коли повідомлення про подію надходить через тривалий проміжок часу, ймовірність виявлення тілесних ушкоджень або інших слідів сексуального насильства суттєво знижується, а отже проведення цієї слідчої (розшукової) дії може не забезпечити отримання нової доказової інформації. Натомість у таких ситуаціях більшого значення можуть набувати психологічні, цифрові, поведінкові та інші непрямі докази.

До того ж, проведення судово-медичних експертиз у випадках фізичного втручання є обов'язковим, відтак ті питання, на які могло бути направлено освідування, мають бути поставлені на вирішення експерта. І у такому разі ефективність СРД буде залежати від оперативності та якісної підготовки постанови про призначення експертизи.

У зв'язку з цим рішення про проведення освідування повинно прийматися з урахуванням конкретної слідчої ситуації, характеру кримінального правопорушення, механізму його вчинення, часу, що минув після події, наявних доказів та психоемоційного стану потерпілої особи. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між інтересами ефективного розслідування та гарантіями захисту прав і найкращих інтересів дитини.

Стосовно проведення цієї СРД у Пілотному проєкті зазначається: «Проводити освідування, відібрання біологічних зразків за згодою неповнолітнього, який досягнув 14 років, а щодо неповнолітнього віком до 14

років - на підставі згоди його та законних представників; забезпечувати обов'язкову присутність законного представника під час здійснення вказаних дій у разі наявності ухвали слідчого судді про примусове відібрання зразків для експертного дослідження» [122].

Запропонований підхід загалом видається обґрунтованим та таким, що спрямований на посилення процесуальних гарантій прав неповнолітніх у кримінальному провадженні. Його позитивною стороною є спроба врахувати вікову та психологічну зрілість дитини, а також забезпечити баланс між необхідністю отримання доказів і повагою до тілесної недоторканності неповнолітнього. Надання права неповнолітньому, який досяг 14-річного віку, самостійно висловлювати згоду на проведення освідування чи відібрання біологічних зразків узгоджується із загальною тенденцією розширення процесуальної автономії дитини та врахування її думки відповідно до рівня розвитку та здатності усвідомлювати значення процесуальних дій.

Позитивним аспектом пропозиції є також закріплення обов'язкової участі законного представника під час примусового відібрання біологічних зразків на підставі ухвали слідчого судді. Це створює додаткову гарантію захисту прав дитини, сприяє контролю за законністю дій сторони обвинувачення та потенційно зменшує ризики психологічного тиску чи порушення процесуальних гарантій неповнолітнього.

Водночас запропонована конструкція не позбавлена дискусійних аспектів. Насамперед проблемним є питання співвідношення волевиявлення неповнолітнього та його законного представника. У практичній площині можуть виникати ситуації, коли позиція дитини та законного представника не збігатиметься, зокрема у випадках коли законний якимось чином пов'язаний із особою правопорушника. За таких умов надання вирішального значення лише згоді законного представника може суперечити принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Окремої уваги потребує й питання встановлення саме 14-річного вікового критерію. Хоча він частково узгоджується з окремими положеннями кримінального процесуального законодавства щодо реалізації процесуальних

прав неповнолітніх, однак психологічна здатність дитини усвідомлювати наслідки таких процесуальних дій є індивідуальною та не завжди прямо залежить від віку. Тому формальне закріплення виключно вікового критерію без урахування психоемоційного стану та рівня розвитку неповнолітнього може бути недостатнім.

Крім того, обов'язкова присутність законного представника під час проведення таких процесуальних дій не завжди є безумовно позитивною. У провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей саме законний представник інколи може бути джерелом психологічного тиску, фактором навіювання або навіть співучасником приховування кримінального правопорушення. У таких випадках його присутність здатна негативно впливати як на психоемоційний стан дитини, так і на достовірність отриманої інформації.

У зв'язку з цим більш збалансованим видається підхід, за якого питання щодо участі законного представника та врахування згоди неповнолітнього вирішувалося б із урахуванням конкретної слідчої ситуації, найкращих інтересів дитини, її психоемоційного стану, характеру взаємовідносин із законним представником та позиції психолога. Додатково доцільним є нормативне закріплення можливості залучення альтернативного представника або спеціального представника дитини у випадках конфлікту інтересів між неповнолітнім та його законними представниками.

Отже, початковий етап розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей має вирішальне значення для подальшого формування доказової бази та забезпечення ефективності кримінального провадження. Першочергові слідчі (розшукові) дії повинні здійснюватися з урахуванням дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів, а також мінімізації вторинної віктимізації потерпілої особи. Доведено особливе значення своєчасного виявлення та фіксації цифрових слідів, електронної комунікації та інших нестійких джерел доказової інформації, які дедалі частіше становлять основу доказування у провадженнях цієї категорії.

Також встановлено, що ефективність розслідування значною мірою залежить від ситуаційного підходу, який дозволяє адаптувати тактику слідчих дій до конкретної слідчої ситуації, характеру кримінального правопорушення, особливостей взаємодії між дитиною та правопорушником, а також наявної доказової інформації [96; 102].

2.4. Особливості слідчих (розшукових) дій, які проводяться на наступних етапах розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб

Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх, належить до однієї з найбільш складних категорій кримінальних проваджень, що обумовлено підвищеним ступенем суспільної небезпечності таких діянь, специфікою механізму їх вчинення, а також особливим процесуальним статусом потерпілих. Ефективність досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях значною мірою залежить від своєчасності, належної організації та тактики проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання та перевірку доказової інформації. При цьому проведення процесуальних дій повинно поєднувати потребу забезпечення повноти та ефективності доказування із необхідністю додержання найкращих інтересів дитини, недопущення її повторної травматизації та забезпечення належного рівня процесуальних гарантій.

Особливої актуальності дослідження особливостей проведення слідчих (розшукових) дій у таких кримінальних провадженнях набуває в умовах необхідності імплементації міжнародних стандартів захисту прав дитини та вдосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Практика досудового розслідування свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із проведенням допиту неповнолітніх потерпілих, призначенням судових експертиз, використанням спеціальних знань тощо. У зв'язку з цим

дослідження процесуальних і тактичних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності щодо неповнолітніх осіб має важливе значення як для розвитку доктрини кримінального процесу, так і для підвищення ефективності правозастосовної діяльності.

Досліджуючи особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності щодо неповнолітніх, в першу чергу мають бути проаналізовані вербальні процесуальні дії, безпосереднім учасником яких буде виступати неповнолітня особа. Тому особлива увага як теоретиків, так і практиків буде прикута саме до допиту як базової процесуальної дії, яка буде проведена з потерпілими в кожному випадку розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності. «Складність проведення допиту неповнолітніх потерпілих, передусім від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, полягає в тому, що ця слідча (розшукова) дія має виконувати не лише кримінально-процесуальні завдання щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню, а і психологічну, педагогічну, етичну функції. Саме тому належна організація та вибір тактики проведення допиту неповнолітнього потерпілого є важливим і непростим завданням слідчого» [91, с. 390].

З метою структуризації дослідження особливостей проведення допиту неповнолітнього потерпілого при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності пропонується окремо проаналізувати місце проведення такого допиту, осіб, які його проводять та залучаються, а також безпосередні процесуальні особливості.

1. Місце проведення допиту.

Відповідно до ч. 1 ст. 224 КПК України, допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Таки чином законодавець, зважаючи на специфіку даної процесуальної дії, надає слідчому досить широкі можливості щодо самостійного встановлення місця проведення допиту, що дозволить

отримати найбільш повні показання особи в найменш травматичних для неї умовах. Особливо важливим вибір місця буде під час допиту малолітніх чи неповнолітніх осіб, які стали жертвами кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. «Місце для допиту має бути обрано так, щоб забезпечити зменшення можливої психологічної травматизації малолітнього та неповнолітнього. Допит, наприклад, може відбуватися за місцем проживання чи місцем навчання неповнолітнього і в атмосфері, дружній для нього, із якнайкращим забезпеченням його інтересів» [107, с. 125].

Як зазначає Т. І. Мальована, на практиці трапляються випадки, коли особи, які здійснюють допит потерпілої дитини, формально підходять до вибору місця його проведення, не усвідомлюючи значення цього аспекту, та проводять допит у власних службових кабінетах. Це є вкрай небажаним, оскільки проведення допиту в кабінеті слідчого може спричинити негативні наслідки: дитина здатна замкнутися, надати неповні показання, які мають істотне значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, а найголовніше – може отримати додаткову психологічну травму, що негативно позначиться на її фізичному та психічному здоров'ї [77, с. 178–179]. Саме тому наразі особливої актуальності набув допит неповнолітніх за методикою «Зеленої кімнати». При цьому термін «зелена кімната» науковці та практики використовують для означення не тільки відповідної методики, але і спеціального приміщення, призначеного для роботи із дітьми. Таку кімнату часто називають «кімнатою, дружньою до дитини» [7], «кризовою кімнатою, дружньою до дитини» [20;75; 76], «кімнатою, дружньою до опитування дітей» [103] тощо. А у науці в останнє десятиріччя сформувався цілий напрямок досліджень, присвячених цій тематиці [13;15;134;165; 166; 174].

«Дружня кімната для проведення опитування – це спеціально спроектоване і підготовлене приміщення, яке має забезпечувати дитині почуття комфорту, сприяти встановленню контакту з особою, яка здійснює цю процесуальну дію» [15, с. 13]. Головною метою проведення допиту у такій кімнаті є мінімізація повторного психотравмуючого впливу на дитину під час опитування шляхом створення комфортних умов, застосування спеціальних

методик спілкування, а також використання технічних засобів, що забезпечують відеофіксацію допиту для подальшого використання отриманого запису під час досудового розслідування без необхідності повторного опитування дитини. Робота у «зеленій кімнаті» організовується з урахуванням індивідуальних особливостей неповнолітнього, зокрема його віку та рівня психоемоційного розвитку. Проведення допиту в таких умовах набуває особливого значення під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством та експлуатацією дітей, а також торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією та іншими подібними діяннями [77, с. 180].

«Зелена кімната» для дітей – це дві суміжні кімнати: терапевтичний зал, в якому з дитиною працюють працівник правоохоронних органів, психолог, залучені фахівці з педіатрії, дитячої гінекології, психіатрії, педагогіки тощо; робоче приміщення для працівників підрозділів ювенальної превенції та залучених спеціалістів, з якого ведеться спостереження за поведінкою дітей (кімната для спостереження)» [13, с.12]. Деякі науковці також називають цю кімнату технічною [134, с.119]. Між двома кімнатами повинно бути скло позавізуального спостереження і вмонтована відеоапаратура [13, с. 12].

Наразі, відповідно до пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю «Барнахус»), допит неповнолітніх пропонується проводити в Центрі захисту дитини – міждисциплінарному спеціалізованому закладі/структурному підрозділі іншого закладу (відділ, відділення, сектор, дільниця тощо), що «створюється для проведення окремих слідчих (процесуальних) дій, передбачених КПК України, в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правничої, домедичної та інших видів допомоги і послуг дітям, які є потерпілими або стали свідками кримінальних правопорушень» [134; 97]. «Модель «Барнахус» передбачає, що дитина не повинна проходити через численні опитування та/або бути присутньою в суді, тому пропонує особливий підхід на кшталт «все в одному», який включає співпрацю між зацікавленими органами та організаціями, такими

як поліція, соціальна служба, служба захисту дітей, служба охорони фізичного та психологічного здоров'я, прокуратура, і все це – в одному місці, комфортному для перебування дитини» [2]. «Тобто дитині необхідно буде відвідати лише один заклад, де її опитають про обставини, які їй відомі, проведуть огляд, пред'явлення для впізнання, а згодом результати цих слідчих (розшукових) дій використовуватимуть у судовому процесі під час розгляду справи по суті, без необхідності проводити повторний допит дитини в судовому засіданні» [122, с. 392].

В зазначеному проєкті вказано, що «слідчий, дізнавач приймає рішення щодо місця проведення допиту (процесуального інтерв'ю) дитини. Допит (процесуальне інтерв'ю) дитини проводиться із залученням психолога у спеціально обладнаному приміщенні Центру. Допит (процесуальне інтерв'ю) за відсутності заперечень обов'язково фіксується за допомогою технічних засобів відеозапису. Використання технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Допит (процесуальне інтерв'ю) може проводитись у режимі відеоконференції / відеозв'язку, у тому числі із судом. Якщо є потреба у проведенні повторного допиту (процесуального інтерв'ю), його (за можливості) проводять із забезпеченням незмінності учасників, зокрема психолога» [134].

«Зелена кімната» - це не стільки місце проведення допиту, скільки методика, яка має застосовуватись уповноваженими посадовими особами при проведенні такої процесуальної дії, на що неодноразово звертають увагу і судді. В той же час вразливий стан дитини, яка стала жертвою кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, свідчить про необхідність застосування всіх можливих способів зменшення травматичності участі у процесуальних діях. Проте інколи слідчі не приділяються значної уваги до визначення місця проведення допиту неповнолітнього, обмежуючись лише виконанням тих умов, які передбачені в ст. 226 КПК України. Вважаємо, що питанню визначення місця проведення допиту має бути приділено більше уваги в кримінальному процесуальному законодавстві, хоча передчасним буде імперативне закріплення в КПК України

обов'язку проведення допиту малолітньої чи неповнолітньої особи в спеціально призначених для цього приміщеннях на кшталт Центру захисту дитини чи «Зеленій кімнаті». Наразі ведеться мова лише про пілотні проєкти (які хоча і існують досить давно, проте все ще не набули масового характеру), реалізація яких в значній мірі буде залежати від фінансового забезпечення слідчих підрозділів органів досудового розслідування. Досить легко спрогнозувати випадки, коли в регіонах слідчі або прокурори будуть змушені транспортувати неповнолітніх свідків чи потерпілих в іншу місцевість тільки заради того, щоб провести з такою особою відповідні процесуальні дії. Сама ідея існування моделі «Зелена кімната» направлена на проведення допиту неповнолітнього у максимально сприятливих для нього умовах. Відповідно, транспортування таких осіб виключно задля виключно заради виконання нормативної вимоги зробить таку слідчу (розшукову) дію ще більш травматичною для неповнолітнього.

Аналіз вироку Корабельного районного суду м. Миколаєва від 05.06.2025 у справі № 488/4778/23 за обвинуваченням особи за ч.6 ст.152, ч.6 ст.153, ч.4 ст.152, ч.3 ст.153, ч.1 ст.301-1 КК України становить значний науковий інтерес у контексті дослідження доказового значення допиту дітей, проведеного із застосуванням елементів моделі «Барнахус», а також загальної трансформації підходів до кримінального провадження щодо сексуального насильства стосовно дітей.

Особливість цього кримінального провадження полягає у тому, що суд фактично здійснив комплексну оцінку не лише змісту показань малолітніх потерпілих, але й самої процедури отримання доказової інформації від дітей з точки зору відповідності міжнародним стандартам захисту прав дитини та принципу недопущення повторної травматизації. У справі допит малолітніх потерпілих проводився у порядку ст. 225 КПК України із залученням психолога, відеофіксацією та використанням спеціально облаштованого безпечного середовища, що концептуально відповідає моделі «Барнахус».

Сторона обвинувачення, обґрунтовуючи допустимість і належність таких доказів, наголошувала на тому, що проведення допиту саме у такому форматі

забезпечило можливість отримання найбільш повної та достовірної інформації від дітей, мінімізувало ризик психологічного тиску та виключило необхідність їх повторного багаторазового допиту. Крім того, прокурор прямо посилався на міжнародні стандарти правосуддя, дружнього до дитини, зокрема положення Лансаротської конвенції та Конвенції ООН про права дитини. Важливим є те, що сторона обвинувачення фактично розглядала сам порядок проведення допиту як елемент забезпечення допустимості та достовірності доказів.

Натомість сторона захисту намагалася поставити під сумнів достовірність показань дітей, посилаючись на можливий вплив дорослих осіб, схильність дітей до фантазування, суперечності у деталях та відсутність достатньої кількості прямих матеріальних доказів. Зокрема, щодо участі психолога у проведенні допиту: «Допит потерпілих неповнолітніх дітей у кімнаті Барнахусу проводить неуповноважена особа, яка перебуває з дитиною у кімнаті, а не учасники процесу». Крім того, «не можливо взяти до уваги допит дітей, проведений в порядку ст. 255 КПК України, оскільки судом було долучено диски з допитом дітей, на яких одночасно була відтворено аудіо і відео фіксація, що було зроблено техніком суду із застосуванням відповідного програмного забезпечення, цей диск стороні захисту не було відкрито, таким чином судом було самостійно зібрано докази, що заборонено КПК України» [29].

Окремої уваги заслуговує підхід суду до оцінки показань дітей. Суд не обмежився формальною перевіркою процесуальної допустимості доказу, а здійснив оцінку умов, у яких отримувалася інформація від неповнолітніх потерпілих. У вирокі прямо акцентовано, що проведення допиту у порядку ст. 225 КПК України із забезпеченням участі психолога, відеофіксації та спеціального безпечного середовища дозволило уникнути повторної травматизації дітей та відповідало міжнародним стандартам поводження з дітьми – жертвами сексуального насильства. Суд також врахував, що сторона захисту мала можливість реалізувати право на поставлення запитань, що забезпечувало дотримання принципу змагальності та права на захист [29].

Важливим елементом аналізованого рішення є і значення спеціальних знань психолога. Під час судового розгляду спеціаліст-психолог детально пояснила особливості функціонування моделі «Барнахус», зокрема принципи проведення інтерв'ю з дитиною у безпечному середовищі, мінімізації кількості осіб, які контактують із неповнолітнім, адаптації комунікації до вікових та психологічних особливостей дитини, а також ризики повторної психотравматизації у випадку багаторазових допитів. Фактично суд визнав такі пояснення важливими для оцінки належності способу отримання показань дітей та їх подальшої доказової оцінки [29].

У вирокі Іваничівського районного суду Волинської області від 26.01.2026 у справі № 165/2252/25 по обвинуваченню особи у вчиненні кримінальних правопорушень (злочинів), передбачених ч.1 ст. 122, ч. 4 ст. 152, ч.6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК України суд також робить акцент на дотриманні вимог міжнародних документів щодо спеціальних процедур допиту неповнолітніх, які постраждали від злочинів сексуального та насильницького характеру. При цьому суд акцентує увагу на тому, що: «...міжнародні стандарти отримання вербальної інформації від дитини у кримінальному провадженні заохочують аудіовізуальні заяви дітей, які стали жертвами або свідками, поважаючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв, закликають уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього, водночас існування менш суворих правил щодо надання свідчень (як - от відсутність вимоги присяги, інших подібних заяв, або інших дружніх до дітей процесуальних заходів) не повинно само по собі зменшувати значення, котре приділяється свідченням або доказам дитини» [25].

Верховний Суд у постанові від 23.11.2021 року у справі № 369/1044/19 місцевий суд дослідив як доказ відеозапис допиту малолітнього свідка, проведеного із застосуванням методики «зеленої кімнати», під час якого дитина детально повідомила про обставини вчиненого кримінального правопорушення. Використання у судовому розгляді відеозапису такого допиту дозволило

уникнути повторних викликів та допитів малолітнього свідка, а також мінімізувати ризики його повторної травматизації. Суд дійшов висновку, що такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами опитування дітей-свідків та потерпілих від кримінальних правопорушень, зокрема положеннями ст. 35 Лансаротської конвенції, Конвенції ООН про права дитини, а також Керівними принципами ООН щодо правосуддя у справах за участю дітей-жертв і свідків злочинів [114].

В ухвалі ККС ВС від 03.06.2022 у справі № 200/12044/18 колегія суддів зауважила, що навіть запропонований стороною захисту допит малолітнього потерпілого у дистанційному форматі не усував би ризиків заподіяння шкоди його психічному стану, на які вказував психолог. Суд звернув увагу, що незалежно від форми проведення процесуальної дії дитина все одно була б змушена відповідати на запитання дорослих учасників судового розгляду щодо обставин сексуального насильства, вчиненого стосовно неї. З огляду на вік потерпілого та особливості його психологічного стану, суд дійшов висновку про недоцільність проведення таких процесуальних дій за його участю [155].

У контексті предмета дисертаційного дослідження особливо важливим є те, що аналізовані рішення демонструють трансформацію підходів до розуміння доказування у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства стосовно дітей. Якщо традиційно акцент робився переважно на формальній процесуальній допустимості доказів, то у даному випадку суд фактично врахував психологічні, комунікативні та міжнародно-правові аспекти отримання показань дитини. Це свідчить про поступове формування у національній практиці концепції «безпечного доказування», за якої забезпечення найкращих інтересів дитини розглядається не як перешкода ефективному розслідуванню, а як необхідна умова отримання достовірної доказової інформації.

Крім того, наведений вирок демонструє тенденцію до фактичної імплементації елементів моделі «Барнахус» навіть за відсутності її повної нормативної інституціоналізації у КПК України. Судова практика таким чином поступово формує підґрунтя для подальшого законодавчого закріплення

спеціального порядку проведення процесуальних дій за участю дітей-потерпілих та свідків, зокрема щодо відеофіксації допиту, обов'язкового залучення психолога, мінімізації повторних допитів та забезпечення контрольованої комунікації з дитиною. Водночас цей приклад є і свідченням нагальної необхідності врегулювання питань, пов'язаних із нормативною інституалізацією таких методик, визначення ролі учасників таких СРД і їх прямого закріплення у КПК України.

Важливість таких змін додатково обумовлюється і тим, що показання дітей, отримані у такий спосіб, як правило, стають предметом дослідження і при проведенні психологічних і психолого-психіатричних експертиз, про що свідчить судова практика. Відтак, у разі визнання таких показань недопустимими доказами за правила плодів отруєного дерева інші похідні від них докази можуть бути також визнані недопустимими.

Таким чином, законодавець повинен більше уваги приділити місцю та порядку проведення допиту неповнолітнього. В якості вирішення даної проблеми пропонуємо на нормативному рівні закріпити *презумпцію місця проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб*. Так, дізнавач або слідчий будуть зобов'язані проводити допит таких осіб у спеціально пристосованих приміщеннях. Проте, якщо через відсутність такого приміщення, його віддаленість чи небажання самого свідка або потерпілого (наприклад, в окремих випадках для кращого забезпечення інтересів неповнолітнього його допит може проводитись вдома, у звичних для нього умовах), уповноважена посадова особа може своєю постановою визначити інше місце проведення допиту. Така постанова обов'язково повинна надсилатись прокурору, який, користуючись повноваженнями процесуального керівника та враховуючи особливості конкретного кримінального провадження, може її скасувати, що змусить слідчого або дізнавача провести допит малолітньої або неповнолітньої особи у спеціально призначеному місці.

У зв'язку з цим пропонується ч. 1 ст. 226 КПК України доповнити абзацом наступного змісту: «Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у місці, спеціально пристосованому для допиту таких осіб.

Слідчий, дізнавач можуть провести допит малолітньої або неповнолітньої особи в іншому місці, для чого виноситься мотивована постанова, яка не пізніше наступного робочого дня передається прокурору». Дана пропозиція потребує додаткового пояснення. По-перше, ми не уточнювали, що прокурор може скасувати постанову, адже таке повноваження прямо передбачене у ст. 36 КПК України. По-друге, вказівка, що постанова має бути передана прокурору не пізніше наступного робочого була запропонована задля того, щоб підкреслити значення винесеного рішення та зобов'язати прокурора максимально оперативно провести перевірку постанови. По-третє, в даному випадку використовується досить узагальнене поняття «місце, спеціально пристосоване до допиту таких осіб» задля уніфікації термінології та надання можливості законодавцю на нормативному рівні в межах КПК України або іншого закону дати визначення, характеристику та ознаки такого місця (перелік яких може бути закріплений у певному підзаконному нормативно-правовому акті, що дозволить оперативно вносити до нього зміни).

Вважаємо, що таке вдосконалення ст. 226 КПК України дозволить досягнути балансу між обов'язком проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи у спеціально призначеному для цього приміщенні, одночасно з цим не примушуючи представників сторони обвинувачення лише формально виконувати такі вимоги.

2. Особи, які проводять та які залучаються до допиту.

Відповідно до вимог КПК України, всі слідчі (розшукові) дії має проводити слідчий або дізнавач, а у випадках, коли це необхідно – прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні. Додаткових вимог чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить, в тому числі і щодо допиту малолітніх або неповнолітніх осіб, хоча науковці неодноразово звертали увагу на необхідність більш глибокої спеціалізації осіб, які залучаються до проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх. «Допит неповнолітнього – процесуально й тактично складна слідча (розшукова) дія, до проведення якої дізнавач має ретельно підготуватися» [56, с. 61]. У той же час в чинному кримінальному процесуальному законодавстві містяться

особливості проведення досудового розслідування щодо неповнолітніх, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що має ознаки кримінального правопорушення.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 484 КПК України, «кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього» [68]. Таким чином чинне кримінальне процесуальне законодавство містить пряму вимогу забезпечення ювенальної спеціалізації слідчих (дізнавачів) у тих випадках, коли таке провадження здійснюється стосовно неповнолітнього. Більше того, законодавець зобов'язує уповноважених посадових осіб забезпечити здійснення кримінального провадження в такий спосіб, щоб мінімізувати негативний вплив на неповнолітнього підозрюваного, однак майже не регулює процесуальні гарантії захисту законних інтересів неповнолітніх потерпілих. Особливо критичним таке питання постає саме під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, адже потерпіла особа в такому провадженні вже зазнала травматичного досвіду, а тому будь-які процесуальні дії за її участі мають проводити в такий спосіб, щоб не погіршити травматичний стан, при цьому отримавши достатньо інформації для проведення повного досудового розслідування та судового розгляду. В такому кримінальному провадженні доцільно залучати слідчого, спеціально

уповноваженого на здійснення процесуальних дій за участю неповнолітніх або малолітніх. Така пропозиція в першу чергу повинна стосуватись кримінальних проваджень при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Подібною є ситуація і по відношенню до суддів. Так, відповідно до ч. 14 ст. 31 КПК України, «кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України "Про судоустрій і статус суддів" на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх» [68]. Однак, аналогічно як і з ситуацією щодо функціонування ювенальної поліції, ювенальні судді уповноважені розглядати кримінальні провадження, які вчинені неповнолітніми. Водночас кримінальні провадження, які вчинені щодо неповнолітніх, здійснюють судді в загальному порядку розподілу судових справ, згідно з Положенням про автоматизовану систему документообігу суду». Г.Ю. Нікітіна-Дудікова зазначає, що наразі в судовій системі не передбачено інституту ювенальних слідчих суддів, уповноважених здійснювати слідчі (розшукові) дії за участю неповнолітніх незалежно від їх процесуального статусу, що ускладнює реалізацію концепції правосуддя, дружнього до дитини. Враховуючи результати досліджень особливостей дитячого сприйняття, а також положення міжнародних договорів, вчена вказує на існування потреби у функціонуванні спеціалізованих органів та посадових осіб, які працюють із дітьми на всіх стадіях кримінального провадження незалежно від того, який процесуальний статус має дитина. Питання необхідності розширення повноважень підрозділів ювенальної поліції вже аналізувалося нами раніше. У зв'язку з позитивною тенденцією щодо проведення допиту потерпілої дитини в судовому засіданні безпосередньо суддею, вона вважає доцільним імплементувати міжнародні рекомендації стосовно спеціальної підготовки осіб,

які здійснюють роботу з дітьми. З цією метою пропонується внести зміни до ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», замінивши словосполучення «кримінального провадження щодо неповнолітніх» формулюванням «кримінального провадження, учасником якого є неповнолітній». Крім того, із числа ювенальних суддів доцільно визначати ювенальних слідчих суддів, на яких покладатиметься здійснення судового контролю за додержанням прав, свобод та інтересів дітей у кримінальному провадженні [91, с. 394].

Ми з також позиціє погоджуємося, проте лише частково. Будь-які зміни до чинного кримінального процесуального законодавства повинні бути максимально точними задля уникнення надто широкого тлумачення, яке дозволить уповноваженим посадовим особам не виконувати вказівки законодавця. Формулювання «кримінальне провадження, учасником якого є неповнолітній» не дозволить реально застосовувати спеціалізацію суддів щодо неповнолітніх у тих провадженнях, де вона дійсно буде необхідна. Наприклад, проведення лише одного допиту неповнолітнього протягом всього кримінального провадження буде вказувати на необхідність розгляду всього кримінального провадження ювенальним суддею, що не відповідатиме вимогі оперативності та майже не вплине на гарантування законних інтересів таких осіб. Більше того, з метою затягування судового розгляду сторона кримінального провадження може спеціально викликати на допит неповнолітнього тільки задля зміни складу суду. Вважаємо, що запропонована Г.Ю. Нікітіною-Дудіковою зміна є надто радикальною. В той же час питання ювенальної спеціалізації осіб, які здійснюють кримінальне провадження за участю неповнолітніх, все одно повинна бути вирішена на законодавчому рівні, адже, як вже було неодноразово зазначено, проведення таких дій вимагає від уповноваженої посадової особи специфічної підготовки та наявності особливих навичок. Тому ми пропонуємо зробити акцент не на всьому кримінальному провадженні, а на окремих процесуальних діях, які мають проводитись такими особами. В першу чергу мова йде про допит в порядку ст. 225 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 225 КПК України, «у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду» [68]. Порядком реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність [122], зазначається, що допит неповнолітнього під час досудового розслідування має проводитись слідчим суддею в порядку ст. 225 КПК України. Як свідчить судова практика, сторона обвинувачення досить часто звертається до слідчого судді з клопотанням про допит неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості, вказуючи на «психоемоційний стан потерпілої психоемоційне напруження, що свідчить про існування небезпеки її психологічному здоров'ю, яке може унеможливити допит особи в суді або вплинути на повноту та достовірність показань» [163]; «ОСОБА_8 підтримує дружні стосунки з ОСОБА_6 , у зв'язку з чим існує велика ймовірність того, що ОСОБА_6 шляхом вмовлянь, залякування може вчинити протиправні дії відносно ОСОБА_8 , з метою давати покази на свою користь» [162] тощо. У таких випадках слідчі судді задовольняли клопотання та проводили допит в порядку ст. 225 КПК України. Отже, на думку слідчих суддів, специфіка кримінального правопорушення, вік особи та її психоемоційний стан є достатніми підставами для проведення такого допиту. Так, більш поширеними є випадки, коли за такої базової аргументації слідчі судді відмовляють у клопотанні, зазначаючи, що «з матеріалів клопотання не

вбачаються обставини, що можуть унеможливити допит потерпілої в суді або вплинути на повноту чи достовірність їх показань, а також, що існує небезпека для життя і здоров'я свідка та потерпілої, їх тяжкої хвороби, а отже доводи слідчого є надуманими та не підтверджуються жодними доказами» [161].

Отже, вік особи, її психоемоційний стан та психоемоційне напруження, а також специфіка кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості є достатніми підставами для застосування ст. 225 КПК України. Поряд з цим наведені вище приклади свідчать, що посилення лише на загальні підстави проведення допиту слідчим суддею з аргументацією, яка базується виключно на специфіці самого кримінального правопорушення, недостатньо для проведення такого допиту. Поряд з цим відсоток задоволених клопотань про проведення допиту в порядку ст. 225 КПК України, наприклад, по ст. 155 КК України («Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку») вказує на існування досить стійкої тенденції проведення допитів неповнолітніх потерпілих слідчими суддями. Ми не будемо стверджувати, що причиною цього послугувало введення в дію Порядку реалізації пілотного проєкту імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, а вважаємо, що вказівка у зазначеному Порядку щодо необхідності проведення допиту неповнолітніх слідчим суддею стала логічним закріпленням усталеної судової практики.

Саме тому питання проведення допитів неповнолітніх спеціально підготовленими слідчими суддями стає вкрай актуальним, адже застосування ст. 225 КПК України в даному випадку буде не виключенням, а правилом. Вважаємо, що з урахуванням специфіки роботи з неповнолітніми, на законодавчому рівні має бути забезпечена ювенальна спеціалізація слідчих суддів. У зв'язку з цим пропонуємо ч. 1 ст. 225 КПК України доповнити абзацом третім наступного змісту: «Допит неповнолітніх свідків та потерпілих здійснює слідчий суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на проведення допитів неповнолітніх». Вважаємо, що така зміна дозволить гарантувати захист прав та законних інтересів

неповнолітніх у кримінальному провадженні, не надаючи при цьому сторонам кримінального провадження додаткових способів зловживати своїми процесуальними правами та затягувати кримінальне провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [68]. Звертаємо увагу, що хоча в даному випадку була використана імперативна норма, законодавець не уточнює, в яких саме випадках мають залучатись такі особи, що в практиці викликає низку проблем:

1) відсутність закріпленого кримінального процесуального статусу законного представника неповнолітнього свідка. Ч. 1 ст. 226 КПК України дозволяє допит як потерпілих, так і свідків, яким також має бути наданий законний представник. При цьому чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить жодного положення, яке регулює кримінальний процесуальний статус законного представника неповнолітнього свідка, не кажучи вже про порядок його залучення. Вважаємо, що в КПК України має бути додана ст. 65-1 «Законний представник неповнолітнього свідка», яка повинна забезпечити регулювання його кримінального процесуального статусу;

2) відсутність розмежування підстав залучення педагога, психолога та лікаря. Такі особи будуть залучатись в якості спеціалістів для сприяння у проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи. В той же час відсутні нормативні вказівки, в якому з випадків хто саме має бути залучений. Наприклад, Ю. Черноус та А. Суворова вважають, що «залучення такого фахівця, як психолог, є важливим елементом проведення слідчої (розшукової) дії, тому що він слугуватиме психологічною підтримкою для дитини, із позицій психології зможе допомогти висунути слідчі версії, дати оцінку вчинених діянь щодо неповнолітнього» [170, с. 10]. При цьому в Листі ВССУ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» вказано, що «лікар залучається для проведення допиту неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) на розсуд слідчого судді, суду, якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення неповнолітній

отримав тимчасові психічні (депресивний стан, сильне душевне хвилювання або інші психічні захворювання) чи фізичні розлади здоров'я. Лікар повинен стежити, аби внаслідок допиту неповнолітньому не було завдано ще більшої шкоди через некоректно поставлені запитання, що може призвести до погіршення стану здоров'я» [119].

Вважаємо, що у випадку проведення допиту неповнолітнього потерпілого у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості слідчий, визначаючи коло учасників такої процесуальної дії, повинен керуватись наступними правилами:

- педагог має залучатися у випадках, коли основною метою є забезпечення ефективної комунікації з дитиною з урахуванням її віку, рівня інтелектуального розвитку, особливостей мовлення та здатності правильно сприймати й відтворювати обставини події. Його участь буде доцільною насамперед під час допиту дітей молодшого віку, а також у випадках, коли дитина навчається у спеціалізованому навчальному закладі чи має труднощі із соціальною адаптацією. Виключно педагога доцільно залучати лише тоді, коли відсутні ризики погіршення психоемоційного стану потерпілої особи. Для цього слідчий повинен попередньо оцінити стан такої особи та, за необхідності, отримати консультацію іншого спеціалістів. Вважаємо, що участь лише педагога в даній категорії кримінальних правопорушень буде неефективною чи навіть шкідливою, адже допит буде супроводжуватись пригадуванням травматичних спогадів, що може негативно вплинути на особу та поставити під сумнів ефективність такої слідчої (розшукової) дії;

- психолог має залучатися, коли існує ризик повторної психологічної травматизації дитини, необхідність встановлення психологічного контакту, подолання страху, сорому, замкнутості або емоційної нестабільності потерпілого, що призводить до висновку щодо обов'язкового залучення цього спеціаліста в усіх кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, адже майже завжди вони пов'язані із вираженим психотравмуючим впливом на дитину. Крім того, це відповідає міжнародним стандартам забезпечення прав дитини у кримінальному провадженні;

- лікар має залучатися у випадках, коли допитувана особа має певні хворобливі психічні, неврологічні, психофізичні або інші стани, що можуть впливати на проведення допиту, тривалість процесуальної дії чи здатність дитини сприймати обставини та надавати показання. Участь лікаря буде доцільною за наявності ознак гострої психоемоційної реакції, стресового стану або необхідності контролю за фізичним і психічним станом дитини під час допиту. Під час допиту потерпілої особи у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості виявлені психічні розлади можуть вказувати на необхідність залучення клінічного психолога або психіатра, який під час допиту буде виступати в якості лікаря.

Очевидно, що специфіка допиту неповнолітнього потерпілого саме в окресленій категорії кримінальних правопорушень може вказувати на необхідність залучення одразу декількох спеціалістів, однак тут проявляється третя проблема формулювання ч. 1 ст. 226 КПК України:

3) нормативна заборона залучення декількох спеціалістів. Звертаємо увагу, що в ч. 1 ст. 226 КПК України законодавець перераховує учасників через сполучник «або» і лише по відношенню до лікаря використовує формулювання «а за необхідності». З лінгвістичної точки зору, аналізуючи це положення, ми погоджуємось з позицією Є.В. Повзик, адже «у цьому питанні доречно звернутися до мотивувальної частини постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 листопада 2019 року щодо вирішення обсягу документів, які підтверджують повноваження захисника на участь у конкретному кримінальному провадженні (перелічені у ст. 50 КПК України). Так, у вказаній постанові зазначено: «... п. 2 ч. 1 ст. 50 КПК сформульовано за допомогою синтаксичної конструкції, в якій однорідні члени речення, а саме: «ордер», «договір» та «доручення», пов'язані безсполучниковим розділовим зв'язком, а між двома останніми вжито сполучник «або», який виразно вказує на альтернативний перелік, тобто передбачено можливість вибору одного з трьох зазначених у переліку документів. Крім того, якщо у такому переліку наведено умови для настання певного правового наслідку, то використання розділового сполучника «або»

вказує на те, що наслідок настає за наявності хоча б однієї з перелічених умов...». Отже, враховуючи подібну синтаксичну конструкцію, сформульовану в ч. 1 ст. 226 КПК України, вважаємо, обов'язковим учасником допиту неповнолітнього або законного представника, або педагога, або психолога, а умовно обов'язковим – лікаря (якщо в цьому є необхідність)» [107, с. 127].

Ми розуміємо, що таке нормативне обмеження виглядає штучним, адже саме слідчий, з урахуванням психоемоційного стану потерпілої особи, буде визначати тих спеціалістів, які мають бути присутніми під час допиту і з проведеного нами аналізу можна зробити висновок, що у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості доцільним буде залучення і педагога, і психолога. Більше того, складно уявити випадки, коли такий допит буде проводитись без участі законного представника потерпілого, адже формулювання ч. 1 ст. 226 КПК України виключає його одночасну участь з педагогом та психологом, хоча в межах даної слідчої (розшукової) дії вони будуть виконувати абсолютно різні завдання.

Тому, задля уникнення надто вузького тлумачення ч. 1 ст. 226 КПК України пропонуємо викласти це положення в наступній редакції: «Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога *та/або* психолога, а за необхідності – лікаря».

3. Методика проведення допиту.

Як зазначає В. Ю. Шепітько, особливості підготовки та проведення допиту неповнолітніх визначаються їх віковими характеристиками, знання яких є ключовим для правильного вибору тактичних прийомів встановлення психологічного контакту, визначення оптимального режиму допиту, застосування допустимого психологічного впливу та подальшої оцінки отриманих показань [66, с. 206].

Формування показань у малолітніх має специфічний характер, що зумовлено недостатнім життєвим досвідом і обмеженістю знань, які впливають на їх сприйняття та оцінку подій, вчинків інших осіб і фактів. У зв'язку з цим діти зазвичай фіксують лише зовнішні прояви явищ, не завжди розуміючи їхній зміст і сутність, а також не повною мірою розрізняючи моральні категорії добра

і зла. Водночас правдиві показання малолітніх інколи можуть виходити за межі їхнього усвідомленого досвіду та перевищувати здатність до навмисного вигадування [91, с. 395].

Очевидно, що під час проведення допиту неповнолітнього складно застосовувати типову формулу «вільна розповідь – відповідь на питання», відповідно до якої слідчий надає можливість свідку (потерпілому) розповісти все, що йому відомо про суть кримінального правопорушення, а потім починає ставити уточнюючі питання. Якщо ж мова йде про допит неповнолітньої потерпілої особи у кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості, то допит стає набагато складнішим. Саме тому наразі набуває популярності використання структурованих протоколів інтер'ю. Щодо неповнолітніх таким інструментом є протокол NICHD – міжнародний протокол для інтерв'ю дітей, розроблений професором М. Лембом та його колегами з Національного інституту охорони здоров'я та розвитку людини в Ізраїлі [4]. Протокол NICHD базується на дослідженнях розвитку дітей з урахуванням їхніх пізнавальних і комунікативних здібностей, а також на методиках допиту, які сприяють підвищенню здатності дитини надавати точну інформацію про події минулого. Він охоплює всі стадії інтерв'ю в межах розслідування. На вступному етапі інтерв'юер представляється, пояснює мету розмови дитині (необхідність детально описувати події та говорити правду), а також встановлює основні правила й очікування, зокрема те, що дитина має право і повинна говорити «я не пам'ятаю», «я не знаю», «я не розумію» або, за потреби, виправляти інтерв'юера [1]. Етап встановлення психологічного контакту після вступної частини складається з двох підетапів. Перший спрямований на створення спокійної та комфортної атмосфери для дитини і формування взаєморозуміння між нею та інтерв'юером. Другий передбачає пропозицію дитині описати нещодавню нейтральну подію. Такий «тренінг» використовується для ознайомлення дитини зі стратегіями та підходами, які будуть застосовуватися на основному етапі, а також для демонстрації рівня деталізації, якого від неї очікують. Під час переходу від початкової до основної частини інтерв'ю застосовуються підказки, що дозволяють ненав'язливо

ідентифікувати цільові події, а також максимально відкриті формулювання запитань. У разі, якщо дитина не може визначити цільову подію, інтерв'юер поступово переходить до більш конкретизованих і послідовно орієнтованих підказок. Лише після завершення вільної розповіді дитини інтерв'юер переходить до прямих запитань, спрямованих на уточнення раніше згаданих деталей, а також до запитань щодо окремих категорій інформації (час, обставини, зовнішній вигляд тощо), наприклад: «Коли це сталося?» або «Що сталося?». Якщо ключові деталі залишаються невстановленими, ставляться закриті запитання з варіантами відповідей, переважно у форматі «так/ні», або запитання з обмеженим вибором щодо нових аспектів, які не вдалося з'ясувати раніше. Навідні запитання, які підказують дитині бажану відповідь, не рекомендуються [6].

Хоча деякі вчені зазначають, що допит є найбільш індивідуальною слідчою (розшуковою) дією і це означає, що жодна тактика та рекомендація не передбачають особливостей допиту конкретної людини, її поведінки, реакції тощо [57], ми підтримуємо позицію О.П. Заворіною щодо доцільності запровадження такого досвіду в Україні [52, с. 53]. Дійсно, кожна людина унікальна, а отже і кожен допит буде унікальним. В той же час це не повинно доводити недоцільність використання типових моделей проведення допитів, які були розроблені з урахуванням стандартного психоемоційного стану потерпілих у кримінальних провадженнях щодо правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Більше того, ми пропонуємо використовувати не лише типову модель проведення допиту, але і типову модель проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього.

Слід зауважити, що в Україні останнє 5-річчя активно запроваджується процесуальне інтерв'ю як прогресивна, людино центрована, структурована методика проведення допитів, яка успішно апробована у багатьох прогресивних демократичних державах світу. На теперішній час вітчизняна методика формується на базі моделі PEACE [58; 74; 11]. Підтримка підготовки фахівців та поширення позитивного досвіду проведення процесуального інтерв'ю на

теперішній час відбувається на державному інституційному рівні, зокрема, Офісом Генерального прокурора [133; 153].

У Посібнику з особливостей проведення процесуального інтерв'ю в рамках кримінального розслідування справедливо наголошується: «Спосіб, у який проводяться допити, суттєво впливає на результат, справедливість, ефективність і надійність будь-якого розслідування та подальшого кримінального провадження. Обсяг наукових знань, що дедалі зростає, показує, що допити на основі взаєморозуміння є найефективнішими для отримання точної та надійної інформації» [110; 153].

О. Броневицька зазначає, що відеофіксація процесуального інтерв'ю має важливе доказове та процесуальне значення, оскільки дозволяє зберегти не лише зміст повідомленої дитиною інформації, але й зафіксувати її поведінкові реакції, емоційний стан, особливості комунікації та інші невербальні прояви. Саме тому більшість дослідників розглядають відеозапис як найбільш ефективний спосіб фіксації інтерв'ю з неповнолітнім.

У законодавстві окремих держав такий підхід уже отримав нормативне закріплення. Зокрема, відповідно до Закону Ірландії про кримінальні докази 1992 року, обов'язковому відеозапису підлягає інтерв'ю з особою, яка не досягла 14-річного віку, а також з особою, яка має ментальні порушення. Надалі такий відеозапис може використовуватися у суді як доказ без необхідності особистої участі дитини у судовому допиті. Водночас щодо потерпілих від сексуального насильства, які досягли 14 років, проведення відеозапису інтерв'ю не є обов'язковим.

З метою забезпечення прав та безпеки дітей-потерпілих або свідків сексуального насильства – особливого значення набуває встановлення чітких правил щодо доступу до таких відеозаписів, порядку їх транспортування із дотриманням необхідних вимог захисту, належного зберігання, запобігання несанкціонованому поширенню чи пошкодженню, а також подальшого знищення або архівування. Розвиток сучасних цифрових технологій додатково створює можливості для забезпечення більш якісної, безпечної та надійної відеофіксації процесуального інтерв'ю [14].

Стратегічною ціллю у сфері охорони прав дитини в системі кримінальною юстиції є: «Забезпечення розроблення та затвердження методики (стандартів, протоколів) проведення процесуального інтерв'ю (допиту/опитування) із дитиною у кримінальному провадженні з урахуванням кращих міжнародних практик та з дотриманням принципів правосуддя, дружнього до дитини» [131]. Водночас у Національній стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року до проблем нормативного регулювання віднесено «відсутність положень щодо обов'язкового проведення опитування/допиту/процесуального інтерв'ю дитини із застосуванням дружньої до дитини методики, а також єдиних нормативно-правових вимог щодо процедури проведення такого опитування/допиту (у спеціально облаштованих приміщеннях, за участю фахівців, які пройшли підготовку, здійснення обов'язкової відеофіксації тощо)» [131]. Зазначені питання мають бути вирішені як шляхом внесення відповідних змін до КПК України, так і розробкою державних стандартизованих протоколів, у яких буде визначатися методика проведення процесуального інтерв'ю, державними програмами підготовки ювенальних слідчих, дізнавачів, прокурорів, психологів, які мають проводити допит у такій формі.

Попередньо ми вже описували модель «Барнахус», яка передбачає, що дитина не повинна проходити через численні опитування та/або бути присутньою в суді, тому пропонує особливий підхід на кшталт «все в одному», який включає співпрацю між зацікавленими органами та організаціями, такими як поліція, соціальна служба, служба захисту дітей, служба охорони фізичного та психологічного здоров'я, прокуратура, і все це – в одному місці, комфортному для перебування дитини [2]. Однак ми вважаємо, що модель «все в одному» має бути адаптована і до особливостей залучення неповнолітніх у кримінальному провадженні, особливо якщо це стосується потерпілих у кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. В даному випадку мова йде не стільки про місце проведення слідчих (розшукових) дій, а і мінімізація участі неповнолітнього у кримінальному провадженні. Пропонуємо в розвиток концепції «все в одному»

(на прикладі моделі «Барнахус») в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України передбачити концепцію «одного візиту дитини» - методика, за якою під час проведення допиту неповнолітнього (наприклад, у спеціально пристосованому для цього приміщенні) уповноважені посадові особи або спеціалісти одночасно проводять з нею інші процесуальні дії, таким чином мінімізуючи кількість викликів до слідчого, кожен з яких може бути окремим травматичним фактором. Зауважимо, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не забороняє одночасного проведення декількох процесуальних дій, проте і прямого дозволу також не містить. З урахуванням того, що потерпілий реально може приймати участь лише в одній процесуальній дії, в подальшому у сторони захисту можуть виникнути обґрунтовані сумніви щодо допустимості таких доказів. Відповідно, з нормативної точки зору слідчий повинен, наприклад, окремо провести допит, а окремо – слідчий експеримент або пред'явлення для впізнання. Такі дії можуть проводитись одна за одною, проте не одночасно.

Саме тому доцільно на законодавчому рівні закріпити концепцію «одного візиту дитини» - можливість проведення одразу декількох слідчих (розшукових) чи процесуальних дій з неповнолітнім, в такий спосіб підвищуючи ефективність візиту та мінімізуючи психотравматичний вплив.

Пропонується внести до КПК України статтю під назвою «Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім», яка буде направлена на врегулювання саме таких дій з неповнолітнім. В даному випадку процесуальне інтерв'ю має розглядатись як різновид допиту, під час якого будуть отримувати показання, які відповідають вимогам ст. 95 КПК України та можуть використовуватись як докази у кримінальному провадженні. Назва в даному випадку була вибрана не випадково, адже процесуальне інтерв'ю розглядається науковцями не стільки як окрема процесуальна дія, скільки як методика, а тому використання саме такого узагальненого і одночасно з цим знайомого терміну дозволить краще адаптувати дане положення на практиці. Крім того, найкращі інтереси дитини, дитино центрований підхід маж застосовуватися не тільки до неповнолітніх потерпілих та свідків, а й до підозрюваних.

Таким чином пропонуємо доповнити КПК України статтею 224-1 «Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім» наступного змісту:

«1. Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім є формою допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого, свідка, підозрюваного, що проводиться з метою отримання відомостей, які мають значення для кримінального провадження

2. Процесуальне інтерв'ю проводиться слідчим, дізнавачем або прокурором за обов'язкової участі психолога, законного представника, а у разі необхідності – педагога, лікаря чи інших спеціалістів, у спеціально пристосованому для допиту неповнолітньої особи приміщенні або в іншому місці, визначеному особою, яка його проводить з дотриманням найкращих інтересів дитини.

3. Рішення про проведення процесуального інтерв'ю, а також про залучення відповідних учасників приймається слідчим, дізнавачем або прокурором з урахуванням віку, стану здоров'я та психоемоційного стану неповнолітньої чи малолітньої особи та викладається у формі постанови.

5. Процесуальне інтерв'ю проводиться із використанням обов'язкового безперервного відеозапису. Отримані під час його проведення відомості можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні без необхідності повторного допиту неповнолітньої особи щодо тих самих обставин, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

6. Повторне проведення процесуального інтерв'ю допускається у виключних випадках, якщо без цього неможливо забезпечити повноту або достовірність кримінального провадження, з обов'язковим урахуванням вимог щодо захисту прав та законних інтересів неповнолітньої особи».

При розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, особлива увага приділяється допиту як способу збирання доказів, адже завжди існує необхідність відібрання показань від особи, яка стала жертвою такого кримінального правопорушення. Однак не менш важливими є і СРД.

Серед СРД варто окрему увагу приділити судовим експертизам. Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість проведення комплексних психолого-психіатричних або психологічних експертиз неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації. В той же час аналіз вітчизняної судової практики вказує, що подібні експертизи часто проводяться і по відношенню до жертв кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Так, можна виділити два типові способи використання результатів психологічних та (або) психіатричних експертиз у таких кримінальних провадженнях:

1) як допоміжний доказ винуватості особи.

Найчастіше результати таких експертиз використовуються для перевірки показань неповнолітньої потерпілої особи – чи дійсно вона могла правильно оцінити незаконні дії, які щодо неї були вчинені та в подальшому правильно їх відтворити під час допиту: «висновок судово-психіатричного експерта №475 від 24 липня 2018 року, згідно з яким потерпіла ОСОБА_11 у період часу, коли було скоєно протиправне діяння щодо неї, будь яким хронічним чи тимчасовим психічним розладом не страждала. На даний час будь-яким психічним розладом у тому числі таким, який міг виникнути в неї після скоєного відносно неї правопорушення, не страждає. Потерпіла за своїм психічним станом у період часу, коли щодо неї було скоєно розслідуване правопорушення, могла правильно сприймати, запам'ятовувати факти, що мають значення для кримінального провадження і за своїм психічним станом у даний час може давати про них свідчення. ОСОБА_11 за своїми віковими психологічними можливостями не могла розуміти характер та значення сексуальної поведінки та не могла чинити опір з психологічної точки зору. Дитина розуміла насильницький характер фізичної поведінки та чинила опір стосовно наочних конкретних неприємних для себе обставин. З урахуванням рівня вікового

розвитку та психологічних властивостей, вона здатна вірно сприймати фактичну сторону подій, запам'ятовувати їх та надавати відповідні свідчення щодо конкретних обставин та деталей події. ОСОБА_11 не виявляє ознак підвищеного навіювання, її поведінка носить достатньо самостійний по віку характер. Потерпіла не виявляє ознак схильності до некритичного фантазування, при описанні подій залишається у межах наочних та реалістичних фактів» [113]; «даними висновку судово-психіатричного експерта № 30/23 від 07.02.2023, згідно якого потерпіла ОСОБА_6 будь-якими психічними захворюваннями не страждає, виявляє ознаки розладу психічного розвитку. Рівень інтелектуального розвитку низький. ОСОБА_6 могла сприймати та запам'ятовувати зовнішню сторону скоюваних відносно неї дій з боку ОСОБА_4, без повного розуміння їх значення. ОСОБА_6 може правильно описати зовнішній бік подій, які відбувалися з нею в період часу з 2018 року по 31 грудня 2022 року за участю ОСОБА_4. ОСОБА_6 виявляє ознаки схильності до навіювання та не виявляє ознаки підвищеної схильності до фантазування (т.1 а.п.247-260)» [24].

Очевидно, що жоден доказ не має наперед встановленої сили і наявність позитивного висновку судово-психіатричної експертизи відносно потерпілої особи ще не означає, що такі показання дійсно були правдивими, адже вони мають бути перевірені іншими доказами. В той же час недооцінювати значення такої експертизи також не варто, адже її результати можуть свідчити, що така особа не має ознак схильності до навіювання чи фантазування, а отже суд під час проведення допиту може викреслити неумисне спотворення фактів сексуального насильства потерпілою особою;

2) як окремі докази винуватості особи.

В деяких випадках суд використовує висновок судово-психіатричної експертизи як доказ того, що особа стала жертвою кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості. «Так, винуватість обвинуваченого ОСОБА_8 підтверджують наступні докази ... висновком судово-психіатричного експерта № 507 від 07.11.2023 р., складеним судовим експертом ОСОБА_17, яким встановлено, що під час проведення

слідчої дії за методикою «Зелена кімната» у малолітньої ОСОБА_9 спостерігалися такі психологічні особливості, як: достатня самостійність та логічність викладення подій, розвинене монологічне мовлення, загальна довіра до співбесідника, природна сором'язливість при описанні певних деталей, яке свідчить про давнє розбещення дитини. Ситуація сексуального насильства носила для ОСОБА_9 інтенсивно-психотравмувальний характер, обумовила переживання емоційного стресу, страху, беззахисності та приниження. Ситуація в родині ОСОБА_9, включно сексуальну експлуатацію дитини, порушувала гармонійне дорослішання та якість сімейного життя малолітньої ОСОБА_9, погіршувала психосексуальний та загальний психологічний розвиток дитини» [154].

В такий спосіб використання результатів судово-психіатричних експертиз неповнолітніх зустрічається значно рідше, адже експерту будуть ставитись питання щодо оцінки потенційної можливості вчинення відносно особи кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Відповіді на ці питання повинні надавати не експерт, а суд під час розгляду відповідного кримінального правопорушення. В той же час неправильним також буде ігнорування результатів такої експертизи, адже можуть бути отримані важливі відомості щодо можливості вчинення кримінального правопорушення. Суд та інші уповноважені учасники кримінального провадження повинні зважати на результати таких експертиз, проте вони можуть бути використані для доведення винуватості особи виключно разом з іншими доказами, адже самостійної доказової цінності не матимуть.

Аналізуючи особливості проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, також необхідно враховувати специфіку окремих кримінальних правопорушень, яка буде напряду впливати на вибір процесуальних способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Наприклад, при розслідуванні кримінального правопорушення, передбачено ст. 156-1 КК України «Домагання дитини для сексуальних цілей» у випадку використання підозрюваним

інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій для вчинення протиправних дій сторона обвинувачення буде проводити негласні слідчі (розшукові) дії, в першу чергу – зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Аналізуючи наявну судову практику, можна вказати на існування наступних правил, які мають бути дотримані стороною обвинувачення для отримання доказів у таких кримінальних провадженнях:

1) зняття інформації з електронних інформаційних систем проводиться в тому випадку, коли відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, знаходяться в різного типу месенджерах тощо: «зняття інформації із електронних інформаційних систем, ноутбука марки «Aser», моделі N15V-4 в корпусі чорного кольору, серійний номер NXEFAE40618120407A. Під час проведення НС(р)Д виявлено листування в додатку для миттєвого обміну повідомленнями «Viber» ОСОБА_4 із неповнолітньою ОСОБА_5 , ІНФОРМАЦІЯ_3 , де ОСОБА_4 в невідомі досудовому розслідуванню місці, даті та часу виготовив та розповсюдив ОСОБА_5 світлини свого статевого органу» [159]. У випадку, якщо потрібно отримати докази комунікації двох абонентів без встановлення змісту такої комунікації, проводиться тимчасовий доступ до речей і документів: «Відомості щодо роздруківки (трафіку) щодо дати, часу і тривалості вхідних, вихідних та нульових телефонних з'єднань мобільного пристрою з абонентським номером НОМЕР_6 з посиланням на ретранслятор та прив'язку до базових станцій та їх адресу, адресу місцеперебування абонентів, які користувалися мобільними терміналами з наданням їй IMEI, із зазначенням телефонних номерів в момент кожного вхідного/вихідного телефонного з'єднання та вхідних/вихідних SMS та MMS повідомлень, сеансів переадресації, інформацію про GPRS з'єднання (в діапазонах 2G, 3G та 4G) з відображенням ідентифікаторів базових станцій (LACCID) та адрес їх розташування, а також отримання інформації про те, чи обслуговуються номери мобільного оператора, які працювали у вказаних мобільних терміналах, на контактній основі (з наданням повних анкетних даних власника (ів) мобільних номерів телефону та належним чином завірених

копій документів, на підставі яких виданий контрактний номер) ІМЕІ, які обслуговуються базовими станціями операторів рухомого мобільного зв'язку за вказаними координатами у період часу з 00 годин 00 хвилин 01.01.2024 року по строк дії ухвали, з можливістю вилучення даної інформації» [160];

2) не потребує ухвали слідчого судді на проведення такої НСРД як зняття інформації з електронних інформаційних систем випадок, коли докази знаходились не у месенджері, а на комп'ютері чи іншому носії інформації, який було вилучено в результаті проведення інших процесуальних дій: «зазначене узгоджується із практикою ККС постанова від 27 травня 2025 року у справі №?278/260/22, в якій суд констатував, що зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. При цьому, як видно з дослідної частини висновків експерта, доступ до файлової системи досліджуваного флеш носія не було обмежено і не було пов'язано з необхідністю подолання системи логічного захисту (паролі, шифрування тощо)» [156];

3) не потребує ухвали слідчого судді на проведення такої НСРД як зняття інформації з електронних інформаційних систем випадок, коли докази знаходились у месенджері, але доступ до нього не було обмежено володільцем або власником: «зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. Згідно даних протоколу обшуку від 26 травня 2021 року за адресою: АДРЕСА_1 , з додатком до протоколу на DVD-R диску та фототаблицею до нього, під час цієї слідчої дії були виявлені та вилучені, окрім іншого, мобільний телефон «Redmi M190 8C 31G», мобільний телефон Samsung duos GT-S6802 (sek) та системний блок «Asus» з дисководом LG, з процесором «intelcore2» Quad» [156];

4) не потребує ухвали слідчого судді на проведення такої НСРД як зняття інформації з електронних інформаційних систем випадок, коли отримання

таких доказів не відбувалось в режимі таємності: «як убачається зі змісту цих протоколів огляду речей та документів від 14 червня 2021 року, а саме системного блоку чорного кольору intelcore2 Quad та мобільного телефону чорного кольору Samsung GT-ST6802, інформація яка містилася в цих технічних пристроях була досліджена шляхом їхнього включення та огляду наявних в них контактів, світлин і відеоматеріалів, доступ до яких не був пов'язаний із наданням володільцем відповідного серверу доступу до електронних інформаційних систем. У цьому випадку орган досудового розслідування провів огляд предметів та оформив його відповідним протоколом, який був складений із дотриманням вимог кримінального процесуального закону. Проведення огляду наявних на технічних пристроях контактів, світлин та відеоматеріалів, які були збережені в минулому, для проведення якого немає підстав проводити його в умовах таємності та негласності, не є видом НСРД і не потребує отримання дозволу слідчого судді, як і не потребує такого дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів» [166].

Підсумовуючи викладене у цьому та попередніх розділах роботи, слід констатувати, що аналіз системи відповідних нормативно-правових актів, існуючої правозастосовної практики, доктринальних джерел та сьогоденних потреб у сфері ювенальної юстиції дозволяє дійти висновку, що більшість із нормативно-правових актів мають переважно програмний, рекомендаційний або експериментальний характер та не забезпечують належного рівня процесуальної визначеності. Незважаючи на їх значний практичний та концептуальний потенціал, вони не здатні повною мірою усунути прогалини чинного кримінального процесуального законодавства, про що свідчить практика, оскільки не формують цілісного та обов'язкового механізму правового регулювання кримінального провадження за участю дітей-потерпілих та свідків.

Фактично сучасна модель захисту дітей у кримінальному провадженні в Україні значною мірою функціонує на рівні підзаконного, стратегічного та проєктного регулювання, тоді як безпосередньо у КПК України спеціальні

процесуальні гарантії дітей-потерпілих та дітей-свідків залишаються фрагментарними й несистемними. При цьому чинний КПК України концентрує основну увагу переважно на провадженні щодо неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених, що не забезпечує комплексного підходу до захисту прав дитини як учасника кримінального провадження загалом.

У зв'язку з цим вважаємо, що подальший розвиток системи правового забезпечення розслідування кримінальних правопорушень щодо дітей потребує не лише збереження та розвитку стратегічних і пілотних ініціатив, а й їх належної інституціоналізації на рівні кримінального процесуального закону. Зокрема, доцільним видається доповнення КПК України окремою главою, присвяченою кримінальному провадженню за участю дітей, у якій мають бути системно закріплені: спеціальні процесуальні гарантії дітей-потерпілих і дітей-свідків; особливості доказування у провадженнях за їх участю; правила проведення процесуальних дій за участю дітей; стандарти дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів; механізми міжвідомчої взаємодії; особливості використання спеціальних знань; гарантії мінімізації вторинної віктимізації.

Пропонуємо доповнити КПК України главою 38-1 «Кримінальне провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків». У межах проведеного дослідження вважаємо, що у першу чергу туди мають бути включені наступні статті у такій редакції:

«Стаття 502-1. Порядок кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків

1. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цією главою, а також найкращих інтересів дитини.

2. Кримінальне провадження за участю неповнолітнього потерпілого здійснюється прокурором, а також слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх і пройшли спеціальну підготовку щодо здійснення кримінального провадження за участю дітей (ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором). Під час кримінального

провадження за участю неповнолітнього потерпілого, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

3. Процесуальні дії за участю неповнолітнього свідка проводяться прокурором, а також слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх і пройшли спеціальну підготовку щодо здійснення кримінального провадження за участю дітей (ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором). Під час кримінального провадження за участю неповнолітнього свідка слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

4. Проводити з урахуванням рекомендацій психолога всі слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем, прокурором тієї самої статі.

5. Прокурор, а також слідчий, дізнавач, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх зобов'язані забезпечувати з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним.

6. Процесуальні дії за участю неповнолітніх свідків та/або потерпілих проводяться без необґрунтованих затримок після початку досудового

розслідування, з урахуванням психологічного стану неповнолітнього та рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій.

Стаття 502-2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, вчиненого щодо неповнолітнього

1. Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітнього, крім обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, також з'ясовуються:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього потерпілого: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, здатність правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події;
- 2) наявність психологічної або матеріальної залежності від особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення;
- 3) особливості сімейного середовища та умов виховання».

Запропоновані нормативні новели є логічним продовженням розвитку концепції кримінального провадження, дружнього до дитини, та спрямовані на усунення існуючого дисбалансу у кримінальному процесуальному законодавстві України, за якого спеціальний порядок кримінального провадження детально врегульований щодо неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених, однак фактично відсутній стосовно неповнолітніх потерпілих і свідків. Така ситуація не повною мірою відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав дитини, насамперед положенням Конвенції ООН про права дитини, Лансаротської конвенції, Керівним принципам Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, а також практиці Європейського суду з прав людини, у яких наголошується на необхідності забезпечення особливого процесуального статусу дітей у кримінальному провадженні незалежно від їх процесуальної ролі.

Необхідність закріплення у ст. 502-1 КПК України принципу здійснення кримінального провадження з урахуванням найкращих інтересів дитини обумовлена тим, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить системної процесуальної моделі реалізації цього принципу у провадженнях за участю дітей-потерпілих та свідків. Водночас саме принцип найкращих інтересів дитини є базовим міжнародним стандартом, який визначає зміст усіх процесуальних рішень та дій щодо неповнолітніх. Його нормативне закріплення у межах окремої глави КПК України дозволить трансформувати декларативний характер відповідних гарантій у конкретний процесуальний механізм їх реалізації.

Запровадження обов'язкової участі спеціально уповноважених ювенальних слідчих, дізнавачів та прокурорів, які пройшли відповідну спеціальну підготовку, обумовлене специфікою комунікації з дітьми, особливостями сприйняття та відтворення ними інформації, а також високими ризиками вторинної віктимізації під час кримінального провадження. Розслідування кримінальних правопорушень щодо дітей, особливо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності, потребує не лише належного рівня процесуальної підготовки, але й спеціальних знань у сфері дитячої психології, травмоорієнтованого підходу, особливостей проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх та оцінки їх показань. У зв'язку з цим закріплення вимоги щодо спеціальної підготовки таких суб'єктів є необхідною гарантією належної реалізації прав дитини та забезпечення ефективності доказування.

Положення про здійснення процесуальних дій у спосіб, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, спрямоване на імплементацію дитиноцентрованого та травмоорієнтованого підходів у кримінальне провадження. Практика розслідування свідчить, що надмірна кількість процесуальних контактів, формалізований характер взаємодії з дитиною, повторні допити, перебування у стресовому процесуальному середовищі можуть спричинити повторну психотравматизацію неповнолітнього та

негативно впливати як на його психологічний стан, так і на якість доказової інформації. Саме тому запропоновані положення орієнтовані на мінімізацію негативного впливу кримінального провадження на дитину та адаптацію процесуальної діяльності до її потреб і можливостей.

Особливого значення набуває також нормативне закріплення обов'язку враховувати думку дитини під час прийняття процесуальних рішень. Такий підхід відповідає положенням ст. 12 Конвенції ООН про права дитини та спрямований на забезпечення реальної, а не формальної участі неповнолітнього у кримінальному провадженні. Водночас врахування думки дитини не означає покладення на неї процесуальної відповідальності за прийняття рішень, а виступає механізмом забезпечення поваги до її гідності, автономії та права бути вислуханою.

Запропонована ст. 502-2 КПК України фактично формує спеціальний предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених стосовно неповнолітніх. Необхідність її запровадження обумовлена тим, що передбачений ст. 91 КПК України загальний предмет доказування не враховує специфіку процесуального статусу дитини та особливості механізму вчинення кримінальних правопорушень щодо неї. Натомість саме відомості про вік, рівень розвитку, психологічний стан, здатність правильно сприймати та відтворювати обставини події мають принципове значення для оцінки достовірності показань неповнолітнього, визначення тактики проведення процесуальних дій та забезпечення допустимості доказів.

Включення до спеціального предмета доказування відомостей про наявність психологічної або матеріальної залежності дитини від підозрюваного (обвинуваченого) обумовлене специфікою багатьох кримінальних правопорушень щодо дітей, особливо злочинів сексуального характеру, які нерідко вчиняються в умовах сімейних, родинних або довірливих відносин. Саме залежність дитини від правопорушника часто впливає на латентність кримінального правопорушення, особливості поведінки потерпілого, зміст його показань та механізм протидії розслідуванню.

Не менш важливим є встановлення особливостей сімейного середовища та умов виховання неповнолітнього, оскільки такі обставини можуть безпосередньо впливати як на механізм вчинення кримінального правопорушення, так і на здатність дитини повідомляти про насильство, протидіяти йому або правильно сприймати події. Крім того, аналіз сімейного середовища має важливе значення для оцінки ризиків повторної віктимізації, наявності конфлікту інтересів між дитиною та законними представниками, а також визначення необхідних заходів захисту неповнолітнього у кримінальному провадженні.

Запропоновані нормативні зміни спрямовані на формування цілісної процесуальної моделі кримінального провадження за участю дітей-потерпілих та свідків, що відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав дитини, забезпечує баланс між інтересами ефективного доказування та необхідністю мінімізації негативного впливу кримінального провадження на неповнолітнього, а також створює передумови для подальшого розвитку дитиноцентрованої моделі кримінальної юстиції в Україні.

Саме така законодавча інституціоналізація є важливим кроком на шляху забезпечення належного рівня правової визначеності, уніфікації практики досудового розслідування за участю неповнолітніх потерпілих і свідків та приведення кримінального процесуального законодавства України у відповідність до сучасних міжнародних стандартів захисту прав дитини.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає у дослідженні теоретико-правових та праксеологічних питань щодо розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, які вчиняються щодо неповнолітніх осіб.

За результатами дослідження сформульовані такі положення, висновки та рекомендації:

1. Проведений аналіз стану наукової розробленості проблеми досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб, свідчить про поступове формування комплексного міждисциплінарного підходу до дослідження відповідної проблематики, який охоплює кримінально-правові, кримінальні процесуальні, криміналістичні, психологічні та міжнародно-правові аспекти.

Більшість досліджень у сфері кримінального провадження щодо неповнолітніх сконцентровані переважно на правовому статусі неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, що значною мірою обумовлено структурою чинного КПК України. Натомість процесуальний статус неповнолітнього потерпілого, особливості доказування у провадженнях цієї категорії, специфіка формування спеціального предмета доказування, а також проблеми забезпечення найкращих інтересів дитини під час досудового розслідування залишаються недостатньо дослідженими у системному взаємозв'язку.

2. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх формуються як багаторівнева система взаємопов'язаних міжнародних стандартів, кримінально-правових заборон, кримінальних процесуальних гарантій та організаційно-правових механізмів захисту дитини. Сучасна модель нормативного регулювання поступово трансформується від формального забезпечення прав дитини до дитиноцентрованого підходу, в основі якого лежить принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, мінімізації вторинної віктимізації та

адаптації кримінального провадження до вікових і психологічних особливостей неповнолітніх потерпілих.

Розвиток міжнародних стандартів, зокрема положень Лансаротської конвенції, директив ЄС та стратегічних документів Ради Європи, свідчить про розширення предмета правового регулювання у сфері захисту дітей від сексуального насильства. Йдеться не лише про криміналізацію відповідних діянь, але й про необхідність створення спеціальних механізмів доказування, міжвідомчої взаємодії, цифрової безпеки, психологічного супроводу та процесуальної адаптації слідчих (розшукових) дій. В умовах цифровізації суспільства та воєнного стану традиційні підходи до розслідування таких кримінальних правопорушень потребують суттєвого перегляду з урахуванням нових способів сексуальної експлуатації дітей у мережі Інтернет, підвищеної латентності таких злочинів, транскордонного характеру доказової інформації та особливої вразливості дітей в умовах збройного конфлікту.

Акти, які регламентують сферу розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх осіб, поділяються на:

1) за рівнем правового регулювання: міжнародні нормативно-правові акти та національні;

2) за предметом правового регулювання: акти, що визначають загальні стандарти захисту прав людини і дитини; акти, що регламентують кримінально-правову охорону статевої свободи та статевої недоторканості дітей; акти, що визначають кримінальні процесуальні гарантії участі дітей у кримінальному провадженні; акти, спрямовані на організацію міжвідомчої взаємодії та соціального захисту дітей; акти, що регулюють питання цифрової безпеки та протидії сексуальній експлуатації дітей у мережі Інтернет; акти, що визначають особливості захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

3) за функціональним призначенням: превентивні – спрямовані на недопущення сексуального насильства щодо дітей; охоронні, що встановлюють кримінально-правові заборони та механізми захисту; процесуальні, які регламентують порядок розслідування та судового розгляду; відновлювальні –

визначають механізми реабілітації та допомоги потерпілим; організаційно-координаційні – направлені на забезпечення міжвідомчої взаємодії та реалізації державної політики у цій сфері;

4) за характером нормативного впливу: матеріально-правові – встановлюють підстави кримінальної відповідальності; процесуальні визначають порядок кримінального провадження; організаційно-правові – регламентують діяльність суб'єктів забезпечення прав дитини; стратегічні (програмні) – визначають основні напрями державної політики та реформування системи правосуддя, дружнього до дитини, потерпіло орієнтованого підходу тощо;

5) за умовами правового режиму в державі: акти, що регулюють правовідносини в ординарних умовах; акти, що регламентують захист дітей в умовах збройного конфлікту.

3. Окремою групою спеціальних факторів, що впливають на організацію розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, є: латентність цих кримінальних правопорушень, специфіка взаємовідносин між потерпілим і кривдником, обмеженість матеріальних слідів, складність оцінки показань неповнолітніх потерпілих, ризику вторинної віктимізації, необхідність використання спеціальних знань та зростання ролі цифрового середовища у механізмі вчинення кримінальних правопорушень. Саме ці фактори обумовлюють необхідність формування спеціалізованої моделі організації досудового розслідування.

Сучасний розвиток кримінальної юстиції у сфері захисту дітей свідчить про поступову інституціоналізацію дитиноцентрованого підходу, яка проявляється у створенні спеціалізованих підрозділів у системі органів досудового розслідування та прокуратури, запровадженні механізмів залучення психологів, розвитку моделі правосуддя, дружнього до дитини, та формуванні системи міжвідомчої взаємодії. Значна частина відповідних механізмів наразі функціонує переважно на рівні стратегічних документів, пілотних проєктів і підзаконного регулювання, що свідчить про необхідність подальшої нормативної інституціоналізації таких гарантій безпосередньо у КПК України.

Пріоритезація кримінальних проваджень за участю дітей фактично сформувалася як самостійний елемент організації досудового розслідування. Така пріоритезація має комплексний характер та реалізується через режим невідкладності, спеціалізацію суб'єктів кримінального провадження, концентрацію ресурсного забезпечення, підвищений рівень міжвідомчої координації та встановлення додаткових процесуальних гарантій для дітей. Пріоритетність цих проваджень є не лише елементом кримінальної процесуальної політики держави, а й необхідною умовою ефективного захисту прав дитини.

В умовах збройного конфлікту фактори безпеки, вимушеного переміщення, перебування дітей на окупованих територіях, постійного психоемоційного стресу та обмеженого доступу до спеціалізованої інфраструктури для роботи з дітьми в системі кримінальної юстиції суттєво трансформують організаційні та тактичні засади розслідування. Необхідною є адаптація традиційних підходів до організації слідчих (розшукових) дій із використанням дистанційних форм участі, посиленням міжвідомчої взаємодії та впровадженням додаткових безпекових і психологічних гарантій.

4. Предмет доказування у зазначеній категорії кримінальних проваджень не може розглядатися виключно через призму формального встановлення обставин, визначених ст. 91 КПК України. Він є динамічною системою взаємопов'язаних юридичних, психологічних, поведінкових і цифрових обставин, встановлення яких необхідне для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння та забезпечення найкращих інтересів дитини.

Центральне місце у структурі доказування займає встановлення події кримінального правопорушення та способу його вчинення. Водночас специфіка сексуальних кримінальних правопорушень щодо дітей полягає у високому рівні латентності, обмеженості матеріальних слідів, домінуванні психологічного впливу та переважному вчиненні таких діянь у приватному середовищі без очевидців. Це обумовлює підвищене значення показань потерпілої особи, непрямих доказів, цифрових слідів, а також результатів психологічних і психіатричних експертиз.

Для кримінальних проваджень цієї категорії характерною є трансформація традиційного підходу до встановлення факту насильства. Ключового значення набуває не стільки доведення фізичного примусу чи активного опору потерпілої особи, скільки встановлення відсутності її вільного, усвідомленого та добровільного волевиявлення. Відсутність тілесних ушкоджень, фізичного спротиву або прямої вказівки на незгоду не може автоматично свідчити про наявність добровільної згоди, особливо у випадках участі неповнолітніх осіб. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам та практиці ЄСПЛ.

Необхідною є оцінка добровільної згоди через аналіз комплексу додаткових супутніх обставин, які підлягають встановленню: віку потерпілої особи, рівня її психоемоційного розвитку, характеру взаємовідносин із правопорушником, наявності залежності, авторитету, страху, маніпулятивного чи психологічного впливу. У випадках сексуального насильства щодо дітей саме психологічний механізм впливу найчастіше виступає основним способом подолання або придушення волі потерпілої особи.

Доказуванню підлягають не лише факти висловлення пропозицій сексуального характеру, але й процес встановлення первинного контакту з дитиною, формування довірливих відносин (grooming), використання цифрових платформ, засобів анонімізації, а також психологічних механізмів втягнення дитини у сексуальну взаємодію. Це свідчить про формування нових елементів предмета доказування, характерних саме для цифрових сексуальних кримінальних правопорушень щодо дітей.

Сучасне міжнародно-правове розуміння категорії «сексуальне насильство» є ширшим за законодавче визначення, закріплене у ст. 153 КК України, що створює термінологічні та правозастосовні труднощі.

У практиці досудового розслідування питання доказування моральної шкоди як елементу предмету доказування нерідко залишається поза належною увагою сторони обвинувачення, всупереч вимогам ст. 91 та п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України і попри те, що саме психологічні наслідки сексуального насильства щодо дітей становлять одну з найбільш тяжких форм таких наслідків.

У кримінальних провадженнях цієї категорії встановлення характеру та ступеня психологічної травматизації дитини має значення не лише для подальшого вирішення питання про компенсацію моральної шкоди, але й для правильного розуміння наслідків кримінального правопорушення, оцінки психоемоційного стану потерпілої особи, визначення потреб дитини у захисті та реабілітації, а також формування належного дитиноцентрованого підходу під час досудового розслідування.

Покладення ініціативи щодо призначення експертизи для визначення моральної шкоди виключно на законних представників потерпілої дитини не забезпечує належного рівня захисту її прав. Ефективність реалізації такого права значною мірою залежить від добросовісності, правової обізнаності та матеріальних можливостей законних представників, що не може гарантуватися у кожному випадку. Особливої актуальності ця проблема набуває у провадженнях щодо сексуального насильства, де законні представники можуть перебувати у складному психоемоційному стані, конфлікті інтересів або матеріальній залежності від правопорушника.

У зв'язку з цим доцільним є нормативного закріплення у КПК України обов'язку сторони обвинувачення ініціювати проведення судово-психологічної експертизи для встановлення характеру та орієнтовного розміру моральної шкоди у кримінальних провадженнях, де потерпілими є неповнолітні особи. Таку експертизу слід розглядати не лише як засіб визначення компенсаційних механізмів, а як інструмент комплексного встановлення наслідків кримінального правопорушення щодо дитини.

Доцільною є інтеграція питань щодо моральної шкоди до вже призначених у таких провадженнях судово-психологічних або комплексних психолого-психіатричних експертиз. Постановка перед експертом додаткових питань щодо характеру та ступеня моральних страждань дитини або призначення комплексної експертизи дозволяє мінімізувати кількість повторних процесуальних дій за участю потерпілої особи, знизити ризик вторинної віктимізації та забезпечити більш повне встановлення наслідків

кримінального правопорушення та дотримання вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, вчинених щодо неповнолітніх осіб, формується спеціальний предмет доказування, та обумовлений особливостями потерпілої особи, механізмом вчинення кримінального правопорушення, специфікою слідоутворення і необхідністю забезпечення найкращих інтересів дитини.

Спеціальний предмет доказування у кримінальному провадженні за участю дитини-потерпілого доцільно визначати як систему додаткових взаємопов'язаних обставин, встановлення яких є необхідним для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння, забезпечення ефективного доказування та реалізації процесуальних гарантій охорони і захисту прав дитини-потерпілого.

До обставин, які входять до спеціального предмета доказування у кримінальних провадженнях, де потерпілими є діти, відносяться наступні:

4) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього потерпілого: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, здатність правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події;

5) наявність психологічної або матеріальної залежності від особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення;

6) особливості сімейного середовища та умов виховання.

До додаткових обставин по досліджуваній категорії проваджень, які становлять родовий предмет доказування, належать:

1) обставини формування та реалізації добровільності згоди (здатність дитини усвідомлювати характер дій сексуального змісту; наявність або відсутність вільного волевиявлення; вплив віку, страху, психологічної залежності, авторитету чи навіювання; обставини, які свідчать про неможливість надання дитиною усвідомленої згоди);

2) психологічний механізм вчинення кримінального правопорушення (способи встановлення психологічного контакту з дитиною; формування довірливих відносин (grooming); використання психологічного тиску, маніпуляцій або емоційної залежності; способи втягнення дитини у сексуальну взаємодію);

3) специфіка способу вчинення кримінального правопорушення (характер дій сексуального змісту; наявність чи відсутність проникнення; фізичні, інтелектуальні або цифрові форми розбещення; використання інформаційно-комунікаційних технологій; спосіб приховування кримінального правопорушення);

4) наявність та обставини цифрової взаємодії (використання месенджерів, соціальних мереж, онлайн-платформ; характер електронного листування; факт надсилання фото-, відеоматеріалів сексуального характеру; використання акаунтів, засобів анонімізації, VPN-сервісів; цифрові сліди grooming-комунікації);

5) особливості поведінки потерпілої особи після події (зміни психоемоційного стану; поведінкові індикатори психотравматизації; страх, замкнутість, тривожність; особливості повідомлення про кримінальне правопорушення; причини відкладеного повідомлення про насильство);

б) обставини, що впливають на достовірність показань дитини (ризик навіювання; можливий вплив законних представників чи інших осіб; психологічний стан дитини під час допиту; здатність до правильної інтерпретації подій; відповідність показань віковим особливостям розвитку).

5. Важливу роль в організації початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень сексуального характеру щодо дітей відіграє ситуаційний підхід та забезпечення найкращих інтересів дитини з моменту отримання інформації про вчинене кримінальне правопорушення.

Необхідним є нормативне закріплення обмеження первинної комунікації з дитиною-потерпілим до визначення ювенальним прокурором спільно з психологом кола осіб, уповноважених на взаємодію з неповнолітнім, з метою

запобігання вторинній віктимізації, навіюванню та спотворенню доказової інформації;

Огляд місця події у кримінальних провадженнях цієї категорії є комплексною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою не лише на виявлення матеріальних слідів, але й на фіксацію психологічної обстановки, grooming-індикаторів та цифрових слідів злочинної комунікації.

Залучення спеціалістів у сфері цифрової криміналістики вже на етапі проведення огляду місця події з метою забезпечення належного виявлення, фіксації та збереження електронної інформації та електронних доказів.

6. Потрібне нормативне закріплення презумпції проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у спеціально пристосованих приміщеннях із можливістю відступу від такого правила лише на підставі вмотивованої постанови слідчого чи дізнавача з обов'язковим прокурорським контролем. Модель «зеленої кімнати» та Центру захисту дитини за моделлю «Барнакус» повинні розглядатися не лише як спеціально обладнані приміщення, а як комплексна методика роботи з дитиною, спрямована на мінімізацію повторної психотравматизації та забезпечення процесуальної стабільності показань неповнолітнього потерпілого. З урахуванням цього у таких категоріях кримінальних проваджень слідчі (розшукові) дії набувають дуалістичної природи: як засіб отримання та перевірки доказів та як процесуальний механізм захисту дитини.

Необхідним є розширення ювенальної спеціалізації у кримінальному провадженні не лише щодо неповнолітніх підозрюваних, але й щодо неповнолітніх потерпілих та свідків. Отже, важливим є запровадження спеціалізації слідчих суддів, уповноважених на проведення допитів неповнолітніх у порядку ст. 225 КПК України. У кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності застосування процедури допиту в порядку ст. 225 КПК України фактично набуває характеру загального правила, оскільки психоемоційний стан потерпілої дитини та ризик повторної травматизації створюють обставини, які можуть вплинути на повноту та достовірність показань у майбутньому.

Чинна редакція ч. 1 ст. 226 КПК України фактично створює нормативне обмеження щодо одночасної участі законного представника, педагога та психолога, хоча в межах процесуальної дії вони виконують різні функції. Запропоновані зміни до зазначеної норми: проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи у місці, спеціально пристосованому для допиту таких осіб за вмотивованою постановою слідчого, дізнавача, яка не пізніше наступного робочого дня передається прокурору

Необхідно доповнити КПК України статтею 224-1 «Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім», у якій визначено процесуальний порядок проведення допиту за такою методикою із неповнолітніми потерпілим, свідком, підозрюваним (Додаток Б). Процесуальне інтерв'ю має розглядатись як різновид допиту, під час якого отримуються показання, які відповідають вимогам ст. 95 КПК України та можуть використовуватись як докази у кримінальному провадженні.

Психологічні та психолого-психіатричні експертизи фактично набувають виключного значення для доказування у таких провадженнях, оскільки дозволяють оцінити здатність неповнолітньої особи правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події, визначити рівень її психологічного розвитку, виявити ознаки навіюваності чи схильності до фантазування, а також встановити психотравмувальний вплив сексуального насильства, результати таких експертиз мають оцінюватися у сукупності з іншими доказами.

При розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, ключового значення набувають електронні докази, результати огляду електронних носіїв, листування у месенджерах, цифрові сліди grooming-комунікації та інформація, отримана внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

7. З метою формування цілісної процесуальної моделі кримінального провадження за участю дітей-потерпілих та свідків, яка враховує міжнародні стандарти захисту прав неповнолітніх у сфері кримінальної юстиції необхідною є нормативна інституалізація особливого порядку кримінального провадження

за участю дитини-потерпілого та свідка шляхом доповнення КПК України главою 38-1 «Кримінальне провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків», яка базуватиметься на принципі забезпечення найкращих інтересів дитини. Глава серед інших має включати ст. 502-1 «Порядок кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків», у якій пропонується закріпити обов'язкову участь спеціально підготовлених ювенальних слідчих, дізнавачів та прокурорів, забезпечити проведення процесуальних дій у спосіб, що мінімізує психологічний вплив на дитину та враховує її вікові й психологічні особливості, гарантувати незмінність суб'єктів, які контактують із неповнолітнім, а також вимогу проводити процесуальні дії без необґрунтованих затримок з урахуванням рекомендацій психолога. Окремо пропонується передбачити можливість проведення слідчих (процесуальних) дій особами тієї самої статі, що й неповнолітній, якщо це відповідає його психологічному стану та рекомендаціям психолога (Додаток Б).

Доповнити пропоновану главу 38-1 статтею 502-2 КПК України «Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, вчиненого щодо неповнолітнього», де визначити перелік додаткових обставин, які складають спеціальний предмет доказування у кримінальних провадженнях за участю дітей-потерпілих (Додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Benia L. R., Hauk-Filho N., Dillenburg M., Stein L. M. The NICHD Investigative Interview Protocol: A Meta-Analytic Review. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2015. Vol. 24, Iss. 3. Pp. 259 – 279. DOI: <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1006749>.
2. Johansson S., Stefansen K., Kaldal A. & Bakketeig E. Implementing the Nordic Barnahus model: Characteristics and local adaptations. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-58388-4_1.
3. JustGroup. URL: <https://justgroup.com.ua/>.
4. La Rooy D., Brubacher S. P., Aromäki-Stratos A. et al. The NICHD protocol: a review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*. 2015. Vol. 1, Iss. 2. P. 76 – 89. DOI: <http://doi.org/10.1108/JCRPP-01-2015-0001>.
5. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf>.
6. Srivatsav M., Granhag P. A., Strömwall L. A. et al. What to Reveal and What to Conceal? An Empirical Examination of Guilty Suspects' Strategies. *Investigative Interviewing Research & Practice*. 2021. Vol. 11, Iss. 1. P. 8 – 27. URL: <https://iirg.org/wp-content/uploads/2021/04/iIR-IP-Journal-Vol-11-Issue-1-April-2021.pdf>.
7. UNICEF. Child-friendly Spaces for Children in Contact with the Law in Georgia. URL: <https://www.unicef.org/georgia/stories/child-friendly-spaces-children-contact-law-georgia>.
8. Антонюк Н. Підтримка та захист потерпілих і свідків воєнних злочинів: проблемні питання застосування КК і КПК України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1357006/>.
9. Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». URL: <https://jurfem.com.ua/>.
10. Барсукова О. Скільки сексуальних злочинів, зокрема проти дітей, зафіксували у 2025 році. *Українська правда*. 2025. 29 серп.

URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-seksualnih-zlochiviv-proti-ditey-zafiksuvali-u-2025-309987/>.

11. Белоусов Ю., Броневицька О., Деркач С., Луцик В., Орлеан А., Рогальська В., Філоненко Т., Яворська В. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю: аналіз міжнародного досвіду, опис узагальненої моделі, аналіз національної системи підготовки та практики. Київ : Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.
12. Бортник Б. М. Сексуальне насильство за відношенням до дітей та молоді в Україні: ситуативний аналіз. Київ : Видавництво Київського центра сімейних консультацій, 1997. 95 с.
13. Бочкор Н. П., Даценко О. В., Левченко К. Б. та ін. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання. Київ : ТОВ «Агентство “Україна”», 2012. 28 с.
14. Броневицька О. Процесуальне інтерв'ю дитини, яка зазнала сексуального насильства. URL: <https://justtalk.com.ua/post/protseualne-intervyu-ditini-yaka-zaznala-seksualnogo-nasilstva>.
15. Будзиньська А. Як опитувати дитину: poradnik для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/book_opytuvaty_dytny.pdf.
16. Бутиліна К. О. Проблематика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, що вчиняються з використанням мережі Інтернет. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2026. Вип. 93, ч. 4. С. 29 – 35.
17. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3 (74). С. 238 – 248.
18. Василевич В. В., Левченко Ю. О. Сексуальне насильство щодо дитини: латентність та шляхи подолання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 2, № 79. С. 149 – 154.

19. Вигівський І. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування захоплення заручників. Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 3 (31), vol. 1. С. 141 – 146.
20. Використання «Кризової кімнати, дружньої до дитини» Одеського державного університету внутрішніх справ на практиці. URL: <http://oduvsv.edu.ua/news/vikoristannya-krizovoyi-kimnati-druzhnoyi-doditini-odeskogo-derzhavnogo-universitetu-vnutrishnih-sprav-na-praktitsi/>.
21. Вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 01.03.2010 у справі № 1-4. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8572603>.
22. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 22.11.2021 у справі № 753/14341/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101856186>.
23. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 14.03.2025 у справі № 462/1226/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125829526>.
24. Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 30.05.2023 у справі № 562/1192/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111188261>.
25. Вирок Іваничівського районного суду Волинської області від 26.01.2026 у справі № 165/2252/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133563393>.
26. Вирок Іллічівського міського суду Одеської області від 03.10.2022 у справі № 509/2130/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109231795>.
27. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 27.11.2023 у справі № 369/11965/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115196097>.
28. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 01.10.2024 у справі № 718/904/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121985440>.
29. Вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва від 05.06.2025 у справі № 488/4778/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127902728>.
30. Вирок Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 29.10.2021 у справі № 279/3574/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100666863>.
31. Вирок Пустомитівського районного суду Львівської області від 16.01.2024 у справі № 450/754/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116351196>.

32. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 23.12.2025 у справі № 569/3553/24. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/133044433>.
33. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 15.04.2024 у справі № 350/1649/23. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/118375320>.
34. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 23.03.2026 у справі № 214/1237/25. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/135130740>.
35. Вирок Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 11.11.2021 у справі № 671/1328/21. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/101011590>.
36. Вирок Шептицького міського суду Львівської області від 27.10.2025 у справі № 459/2188/25. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/131310590>.
37. Вирок Шишацького районного суду Полтавської області від 03.04.2023 у справі № 950/817/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109962009>.
38. Волобуєва О. О. Криміналістична класифікація статевих злочинів: проблеми доказування. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 2. С. 97 – 102.
39. Глинська Н. В. Пріоритезація у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, ключові аспекти та виміри. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2025. Вип. 49. С. 86 – 100.
40. Гловюк І. В. Ефективність розслідування сексуального насильства стосовно дитини: стандарти Лансаротської конвенції та практика ЄСПЛ. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/buklet-efektivnist-rozsliduvannia-seksualnogo-nasilstva-stosovno-ditini-standarti-lansarotskoyi-konvenciyi>.
41. Гловюк І., Дроздов О., Мельченко В. Міжнародні стандарти опитування дітей-жертв і дітей-свідків та національне законодавство і практика: питання кореляції у кримінальному провадженні. Право України. 2022. № 12. С. 53 – 75.

42. Гончаренко В. Г. Предмет доказування в кримінальному судочинстві. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Ч. 1 (20). С. 120 – 122.
43. Грубі порушення прав людини внаслідок збройної агресії проти України: загальний огляд. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytyny-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyi-ohliad>.
44. Даниленко Д. О. Кримінально-правова характеристика насильства в кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2024. 229 с.
45. Денисов С. Ф., Гарига-Грихно М. М. Протидія дитячій порнографії у країнах Європейського Союзу. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2023. № 1 (28). С. 87 – 98.
46. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.
47. Дмитрієва Л. В. Методика розслідування згвалтувань, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 200 с.
48. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#o556.
49. Допустити не можна відкинути: як довіряти електронним доказам у кримінальному процесі? URL: <https://justtalk.com.ua/post/dopustiti-ne-mozhna-vidkinuti-yak-doviryati-elektronnim-dokazam-u-kriminalnomu-protsesi>.
50. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
51. Дядічко В. І. Кримінально-правова характеристика сексуального насильства над дітьми : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2025. 221 с.

- 52.Заворіна О. П. Процесуальні особливості допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства. Право і безпека. 2021. № 4 (83). С. 48 – 55.
- 53.Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
- 54.Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.
- 55.Заява щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України (затверджена Лансаротським комітетом 10 березня 2022 р.). URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%D1%8F%D0%B2%D0%B8.pdf>.
- 56.Кашпур А. С., Сокиран Ф. М. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. Юридична психологія. 2021. № 2 (29). С. 61 – 69.
- 57.Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угруповань. Юридичний електронний науковий журнал. 2017. № 1. С. 174 – 177. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/45.pdf.
- 58.Князева В. А., Лук'янчиков Б. Є. Процесуальне інтерв'ю як сучасна методика проведення допиту. Прикарпатський юридичний вісник. 2025. Вип. 5 (64). С. 118 – 122.
- 59.Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
- 60.Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154/para64#n64.
- 61.Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

62. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
63. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
64. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
65. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
66. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2008. 464 с.
67. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
68. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
69. Кубарев І. В., Барган С. С. Сучасні підходи до організації досудового розслідування: криміналістичний аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 3, вип. 3. С. 99 – 103.
70. Кудінов С. С., Шехавцов Р. М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів в Україні в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 91, ч. 4. С. 328 – 336.
71. Кузьменко С. С. Віктимологічні заходи запобігання насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Донецький юридичний інститут МВС України. Маріуполь, 2021. 262 с.

72. Кушпін В. П., Малиновська А. В. Проведення окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні зґвалтування. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 320 – 324.
73. Ла Страда-Україна. URL: <https://la-strada.org.ua/>.
74. Луцик В. В., Гавгун С. Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 316 – 323.
75. Львівська обласна державна адміністрація. В ОХМАТДИТі запрацювала Кризова кімната, дружня до дитини. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=60789>.
76. Львівська районна державна адміністрація. На Львівщині обговорили механізми роботи у кризовій кімнаті, дружній до дитини. URL: <https://lviv-rda.gov.ua/na-lvivschyni-obhovoryly-mehanizmy-roboty-ukryzovij-kimnati-druzhnij-do-dytyny/>.
77. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 178 – 184.
78. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні: дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії) : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право) / Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Львів, 2017. 220 с.
79. Маслюк О. В. Організація досудового розслідування злочинів терористичного спрямування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. № 65. С. 314 – 318.
80. Митрофанова Ю. С. Кримінально-правова охорона статевої свободи та недоторканості: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Харків : ХНУВС, 2025. 241 с.
81. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

82. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
83. Моргун І., Замисла М. Як довести відсутність добровільної згоди у справах щодо зґвалтування? Досвід «ЮрФем: підтримки».
URL: <https://jurfem.com.ua/dobrovilna-zhoda-jurfem-pirtrymka/>.
84. Москаленко О. В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2017. Вип. 27. С. 131 – 136.
85. Мочарник Є. Лансаротська конвенція = амбітний план захисту дітей від сексуального насильства. URL: <https://jurfem.com.ua/lansarotska-konvenciaambitnyi-plan/>.
86. Назаров О. А. Чотири ключові постанови Верховного Суду щодо встановлення розміру відшкодування моральної шкоди атестованими судовими експертами-психологами. URL: <https://expertize-journal.org.ua/sudebnaya-praktika-vozmeshcheniya-moralnogo-vreda/3049-chotiri-klyuchovi-postanovi-verkhovnogo-sudu-shchodo-vstanovlennya-rozmiru-vidshkoduvannya-moralnoji-shkodi-atestovanimi-sudovimi-ekspertami-psikhologami>.
87. Наумкін О. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування сексуального насильства в умовах війни : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ ; Міністерство внутрішніх справ України. Вінниця, 2024. 234 с.
88. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : затв. Указом Президента України від 25.05.2020 № 195/2020.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.
89. Національна стратегія у сфері прав людини на 2021 – 2023 рр.: затв. Указом Президента України від 24.03.2021 № 119/2021.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

90. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Слідова картина злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Evropský politický a právní diskurz*. 2021. Vol. 8, issue 3. С. 186 – 191.
91. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Теоретичні та практичні основи криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 713 с.
92. Нікішев О. В., Тетерятник Г. К. Особливості доказування у кримінальних провадженнях в умовах дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 256 с.
93. Нуджейдат В. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування згвалтувань: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Харків, 2021. 227 с.
94. Омецинська В. Ю. Кримінально-правова охорона статевої свободи та статевої недоторканості дитини : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії) : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право) / Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Львів, 2019. 265 с.
95. Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого: метод. реком. / О.В. Мельник, М.В. Попович. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 112 с.
96. Остроглядова О. Г. Деякі питання розслідування злочинів проти статевої свободи та недоторканості дітей, вчинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, м. Одеса, 07 жовтня 2025 р., Т. 2. Одеса: ОДУВС, 2025. С. 409 – 412.
97. Остроглядова О. Г. До питання про гарантії прав дітей-свідків та потерпілих у кримінальному провадженні. Актуальні питання кримінального

- провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 165 – 166.
- 98.Остроглядова О. Г. До питання про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали XII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2025 р.). Одеса: ОДУВС, 2025. С. 333 – 335.
- 99.Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина I). Вісник пенітенціарної асоціації України. 2026. № 1 (35). С. 266 – 280.
100. Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина II). Право.UA. 2026. №1. С. 550 – 558.
101. Остроглядова О.Г. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб. Академічні візії. 2024. №35. С. 1 – 7.
102. Остроглядова, О. Г. Специфіка огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності неповнолітніх. Академічні візії. 2025. № 47. С. 1 – 8.
103. Офіційний портал Києва. У Дарницькому районі з'явиться «кімната, дружня до опитування дітей», які стали свідками чи постраждали від насильства.
URL:https://kyivcity.gov.ua/news/u_darnitskomu_rayoni_zyavitsya_kimnata_druzhnya_do_opituvannya_ditey_yaki_stali_svidkami_chi_postrazhdali_vid_nasilstva/.
104. Пам'ятка щодо кваліфікації випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) (для використання слідчими, прокурорами, судьями, правозахисниками у практичній діяльності з метою оптимізації процесів розслідування та судового переслідування на

національному і міжнародному рівнях).

URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Pamiatka_SNPk.pdf.

105. Письменська О. В. Розбещення неповнолітніх: склад злочину та кримінально-правові засоби реагування: дис. ... д-ра філософії : 081 Право / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2025. 211 с.
106. Плетенець В. М. Особливості підготовки до допиту неповнолітніх за фактами подій насильницького, сексуального чи трагічного характеру в умовах воєнного стану. Наука і техніка сьогодні. 2022. № 13 (13). С. 67 – 76.
107. Повзик Є. В. Актуальні питання допиту малолітньої, неповнолітньої особи під час досудового розслідування. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції : IV Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 100-річчю від дня народж. канд. юрид. наук, проф. С. А. Альперта «Пів століття служіння науці та освіті» (м. Харків, 24 берез. 2023 р.) : зб. ст. / редкол.: О. В. Капліна, В. В. Вапнярчук, С. Б. Фомін. Харків : Право, 2023. С. 124 – 127.
108. Попов Г. Сексуальне насильство щодо дітей в умовах збройного конфлікту. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/seksualne-nasylstvo-shhodo-ditej-v-umovah-zbrojnogo-konfliktu>.
109. Порядок проведення конкурсу з відбору психологів, які можуть залучатися до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13.04.2023 № 13256/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-23#Text>.
110. Посібник з особливостей проведення процесуального інтерв'ю в рамках кримінального розслідування. Київ, 2024. 64 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-05/manual_on_investigative_interviewing_ukr.pdf.

111. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 у справі № 752/17832/14-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95177479>.
112. Постанова Верховного Суду від 25.06.2020 у справі № 672/1589/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90385185>.
113. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.04.2021 у справі № 758/13214/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208162>.
114. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.11.2021 у справі № 369/1044/19 (провадження № 51-2732км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519622>.
115. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.06.2023 у справі № 736/1760/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111804840>.
116. Правосуддя, дружнє до дитини, передбачає залучення компетентних фахівців різних напрямів і міждисциплінарний підхід – суддя ВС. URL: <https://court.gov.ua/archive/1770121/>.
117. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text>.
118. Про впровадження Європейської гарантії для дітей в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 19.11.2025 № 1558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1558-2025-%D0%BF#Text>.
119. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2238740-13#Text>.
120. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

121. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора від 07.02.2023 № 493/5/67/32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text>.
122. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>.
123. Про затвердження Положення про Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Офісу Генерального прокурора: наказ Генерального прокурора від 14.09.2023 № 268. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/polozennya-pro-samostiini-strukturni-pidrozdili>.
124. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проєкту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус): постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 547. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/547-2023-%D0%BF#Text>.
125. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.
126. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
127. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>.
128. Про судову практику в справах про відшкодування моральної шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>.

129. Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 4.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-92#Text>.
130. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text>.
131. Про схвалення Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025 – 2028 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 708-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/708-2025-%D1%80#Text>.
132. Протягом майже 1,5 року за злочини проти дітей засуджено понад 2000 осіб. URL: https://lb.ua/society/2024/06/01/616529_protyagom_mayzhe_15_roku_zlochini.html.
133. Процесуальне інтерв'ю: в Офісі Генпрокурора презентували Посібник з особливостей його проведення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/procesualne-intervyu-v-ofisi-genprokurora-prezentovali-posibnik-z-osoblivostei-iogo-provedennya>.
134. Пряхіна Н. О., Дяк В. М. Особливості допиту (опитування) неповнолітніх за методикою «Зелена кімната». Експлуатація як складова торгівлі людьми: виміри, тенденції та шляхи протидії : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 6 – 7 черв. 2019 р.) / упоряд. О. М. Балинська, Г. Я. Савчин. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 116 – 120.
135. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування колабораційної діяльності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2024. № 3 (33). С. 370 – 381.
136. Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Особливості проведення огляду під час розслідування статевих кримінальних правопорушень. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №1. С. 623 – 627.

137. Пчеліна О. В., Фоміна Т. Г. Правосуддя, дружнє до дитини: міжнародно-правові орієнтири та національні виклики. Право і безпека. 2025. № 4 (99). С. 101 – 116.
138. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
139. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Aydın v. Turkey від 25.09.1997, заява № 23178/94.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58371%22%5D%7D>.
140. Рішення Європейського суду з прав людини у справі I.C. v. Romania від 24.05.2016, заява № 36934/08.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-163103%22%5D%7D>.
141. Рішення Європейського суду з прав людини у справі M.C. v. Bulgaria від 04.12.2003, заява № 39272/98.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61521%22%5D%7D>.
142. Рішення Європейського суду з прав людини у справі S.N. v. Sweden від 02.07.2002, заява № 34209/96.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60582%22%5D%7D>.
143. Романцова С. В. Запобігання сексуальному насильству щодо дітей в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Львівський державний університет внутрішніх справ ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2018. 244 с.
144. Савельєва І. В., Тетерятник Г. К., Клименко О. С. Організаційно-правові питання проведення огляду місця події на деокупованих територіях. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 301 – 306.
145. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. 2-ге вид., випр. та допов. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 636 с.
146. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

147. Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії) : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 246 с.
148. Стратегія кібербезпеки України : затв. Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
149. Татарин Н. М. Концептуальні засади організації та планування розслідування кримінальних правопорушень: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 332 с.
150. Татарин Н. М. Щодо визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф. Харків, 2021. С. 149 – 151.
151. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.
152. Тетерятник Г. К. Огляд місця події і складання слідчим протоколу: текст лекції. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2016. URL: <https://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lec.2.Diznannya.f.1IVkurs.pdf>
153. Українські прокурори пройшли навчальну програму «Процесуальне інтерв'ю для справедливого та ефективного правосуддя». URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/ukrayinski-prokurori-proisli-navcalnu-programu-procesualne-intervyu-dlya-spravedlivogo-ta-efektivnogo-pravosuddya>.
154. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 03.04.2025 у справі № 211/1060/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486600>.
155. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.06.2022 у справі № 200/12044/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104604311>.

156. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24.11.2025 у справі № 635/8233/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132009863>.
157. Ухвала Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.06.2022 у справі № 200/12044/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104604311>.
158. Ухвала слідчого судді Березнівського районного суду Рівненської області від 28.04.2025 у справі № 555/877/25.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126948234>
159. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 30.03.2022 у справі № 127/6748/22.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103845874>
160. Ухвала слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25.08.2025 у справі № 369/15381/25.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130020406>
161. Ухвала слідчого судді Корюківського районного суду Чернігівської області від 16.08.2021 у справі № 736/1145/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99015762>
162. Ухвала слідчого судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 05.01.2024 у справі № 233/89/24.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116116772>
163. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 30.05.2023 у справі № 334/4229/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111238712>
164. Червінко М. В. Правове та організаційно-тактичне забезпечення кримінального провадження, дружнього до дитини : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2023. 301 с.
165. Червінко М. В. Стандарти облаштування та технічне забезпечення «Зелених кімнат». Вчені записки Таврійського національного університету

- імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2021. № 5. Том 32 (71). С. 62–67.
166. Ухвала Харківського апеляційного суду від 05.08.2025, справа № 635/8233/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129378918>.
167. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини від 20.11.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160#Text.
168. Хижняк Є.С. обставини, що підлягають доказуванню у справах про статеві злочини щодо неповнолітніх. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 43. С. 250 – 256.
169. Червінський В. В. Інститут використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як інструмент діяльності представника потерпілого від ДТП на стадії досудового розслідування. Криміналістичний вісник. 2023. № 2 (40). С. 53 – 67.
170. Черноус Ю., Суворова А. Проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих із вадами психофізичного розвитку: організаційно-тактичні й психологічні засади. Юридична психологія. 2024. № 1 (34). С. 7 – 17.
171. Швед О. В. Інтерв'ювання дітей-жертв і свідків сексуального та домашнього насильства. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2008. № 4. С. 130–140.
172. Шевчук В. М. Пріоритезація у криміналістиці та кримінальному провадженні: методологічні засади та інноваційні підходи. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 9. С. 393 – 397.
173. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
174. Ярмусь М. І. Проведення допиту дитини в спеціально обладнаному приміщенні із залученням мультидисциплінарної команди фахівців і застосуванням засобів відеофіксації. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та

статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19 черв. 2020 р.) / редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 367–370.

175. Яцик Ю. Г. Методика розслідування домагань дитини для сексуальних цілей: дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Харківський національний університет внутрішніх справ ; Міністерство внутрішніх справ України. Вінниця, 2025. 192 с.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Остроглядова О.Г. Правові основи розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб. Академічні візії. 2024. №35. С. 1 – 7.

2. Остроглядова, О. Г. Специфіка огляду місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності неповнолітніх. Академічні візії. 2025. № 47. С. 1 – 8.

3. Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина I). Вісник пенітенціарної асоціації України. 2026. № 1 (35). С. 266 – 280.

4. Остроглядова О. Г., Тетерятник Г.К. Особливості організації досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканності дітей (частина II). Право.UA. 2026. №1. С. 550 – 558.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Остроглядова О. Г. До питання про гарантії прав дітей-свідків та потерпілих у кримінальному провадженні. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 165 – 166.

2. Остроглядова О. Г. До питання про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали XII

Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Одеса, 24 жовтня 2025 р.). Одеса : ОДУВС, 2025. С. 333 – 335.

3. Остроглядова О. Г. Деякі питання розслідування злочинів проти статевої свободи та недоторканості дітей, вчинених з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присв. Дню юриста, м. Одеса, 07 жовтня 2025 р., Т. 2. Одеса: ОДУВС, 2025. С. 409 – 412.

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
В ЧАСТИНІ ПИТАНЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ТА СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ**

1. Доповнити КПК України статтею 224-1 «Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім» у наступній редакції:

«1. Процесуальне інтерв'ю з неповнолітнім є формою допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого, свідка, підозрюваного, що проводиться з метою отримання відомостей, які мають значення для кримінального провадження

2. Процесуальне інтерв'ю проводиться слідчим, дізнавачем або прокурором за обов'язкової участі психолога, законного представника, а у разі необхідності – педагога, лікаря чи інших спеціалістів, у спеціально пристосованому для допиту неповнолітньої особи приміщенні або в іншому місці, визначеному особою, яка його проводить з дотриманням найкращих інтересів дитини.

3. Рішення про проведення процесуального інтерв'ю, а також про залучення відповідних учасників приймається слідчим, дізнавачем або прокурором з урахуванням віку, стану здоров'я та психоемоційного стану неповнолітньої чи малолітньої особи та викладається у формі постанови.

5. Процесуальне інтерв'ю проводиться із використанням обов'язкового безперервного відеозапису. Отримані під час його проведення відомості можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні без необхідності повторного допиту неповнолітньої особи щодо тих самих обставин, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

6. Повторне проведення процесуального інтерв'ю допускається у виключних випадках, якщо без цього неможливо забезпечити повноту або

достовірність кримінального провадження, з обов'язковим урахуванням вимог щодо захисту прав та законних інтересів неповнолітньої особи».

2. Частину 1 ст. 225 КПК України доповнити абзацом третім наступного змісту: «Допит неповнолітніх свідків та потерпілих здійснює слідчий суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на проведення допитів неповнолітніх».

3. Частину 1 ст. 226 КПК України доповнити абзацом наступного змісту: «Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у місці, спеціально пристосованому для допиту таких осіб. Слідчий, дізнавач можуть провести допит малолітньої або неповнолітньої особи в іншому місці, для чого вноситься мотивована постанова, яка не пізніше наступного робочого дня передається прокурору».

4. Доповнити КПК України главою 38-1 «Кримінальне провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків», включивши до неї наступні статті:

«Стаття 502-1. Порядок кримінального провадження за участю неповнолітніх потерпілих та свідків

1. Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цією главою, а також найкращих інтересів дитини.

2. Кримінальне провадження за участю неповнолітнього потерпілого здійснюється прокурором, а також слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх і пройшли спеціальну підготовку щодо здійснення кримінального провадження за участю дітей (ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором). Під час кримінального провадження за участю неповнолітнього потерпілого, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних

рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

3. Процесуальні дії за участю неповнолітнього свідка проводяться прокурором, а також слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх і пройшли спеціальну підготовку щодо здійснення кримінального провадження за участю дітей (ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором). Під час кримінального провадження за участю неповнолітнього свідка слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

4. Проводити з урахуванням рекомендацій психолога всі слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього слідчим, дізнавачем, прокурором тієї самої статі.

5. Прокурор, а також слідчий, дізнавач, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань за участю неповнолітніх зобов'язані забезпечувати з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним.

6. Процесуальні дії за участю неповнолітніх свідків та/або потерпілих проводяться без необґрунтованих затримок після початку досудового розслідування, з урахуванням психологічного стану неповнолітнього та рекомендацій психолога щодо можливості проведення з ними процесуальних дій.

Стаття 502-2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, вчиненого щодо неповнолітнього

1. Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітнього, крім обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, також з'ясовуються:

- 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього потерпілого: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, здатність правильно сприймати, запам'ятовувати та відтворювати обставини події;
- 2) наявність психологічної або матеріальної залежності від особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні кримінального правопорушення;
- 3) особливості сімейного середовища та умов виховання».

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, д. ю. н., професор, заслужений юрист України
полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

_____ 2026 року

АКТ

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження Остроглядової О.Г.

Комісія у складі

Голови:

начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Романова Максима

членів комісії:

заступника начальника 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, полковника поліції Гіжі Ігоря

старшого слідчого в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора філософії в галузі права, майора поліції Крушеницького Андрія

комісія відповідно до наказу Національної поліції України № 692 від 17.06.2025 «Про затвердження Порядку участі працівників слідчих

НПУ № 41672-2026 від 27.04.2026 (1607691)

Підписав: Шевчишен Артем Вікторович

Сертифікат: 6C9E48EB050893DA04000003A06000038540600

Дійсний: з 10.11.2025 09:22:20 по 10.11.2027 09:22:20

підрозділів Національної поліції України в науковій та освітній діяльності», склала цей акт щодо розгляду основних положень і результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Остроглядової Олени Георгіївни на тему: «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню теоретичних, правових, криміналістичних та організаційних засад досудового розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинених щодо неповнолітніх, із урахуванням міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. У роботі проаналізовано стан наукової розробленості проблематики, надано кримінально-правову та криміналістичну характеристику таких правопорушень, визначено систему факторів, що впливають на організацію їх розслідування, а також розкрито особливості доказування, проведення слідчих (розшукових) дій за участю дітей і застосування спеціальних методик, зокрема процесуального інтерв'ю. Окрему увагу приділено питанням мінімізації ризиків вторинної віктимізації, використання спеціальних знань, ролі цифрового середовища та специфіці здійснення розслідування в умовах збройного конфлікту, що в сукупності спрямовано на підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення належного захисту прав і найкращих інтересів дитини.

Комісією встановлено, що висновки, які містяться у дисертаційному дослідженні, можуть використовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять у системі службової підготовки, а також при проведенні нарад і семінарів, а викладені в них пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час розслідування кримінальних правопорушень.

Матеріали, викладені у висновках дисертаційного дослідження, можуть використовуватись під час підготовки листів-роз'яснень до органів досудового розслідування України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню їх процесуальної діяльності.

Голова комісії:

Максим РОМАНОВ

Члени комісії:

Ігор ГІЖА

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

« 18 » травня 2026 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:
**«РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ»**
Остроглядової Олени Георгіївни у наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової діяльності ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Домброван Наталії Василівни, підполковника поліції;
- 2) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Дмитра Вікторовича;
- 3) начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук, Теслюк Ірини Олександрівни

склали цей акт про те, що висновки, пропозиції, результати дослідження, рекомендації, Остроглядової Олени Георгіївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), темою НДР кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Комісія дійшла висновку що дисертаційне дослідження Остроглядової Олени Георгіївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право є актуальним, науково обґрунтованим і таким, що має практичне значення.

Право містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямоване на вдосконалення низки положень чинного кримінального процесуального законодавства України та становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєве практичне значення.

Результати отриманні в рамках дисертаційного дослідження Остроглядової Олени Георгіївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081-Право впровадженні в наукову діяльність ОДУВС, зокрема при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), темою НДР кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової діяльності ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент**

Наталія ДОМБРОВАН

**Доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
кандидат юридичних наук, доцент**

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

**Начальник відділу аспірантури (ад'юнктури)
і докторантури ОДУВС,
кандидат юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

«27» 02 2026

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:
**«РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ, ЩО
ВЧИНЯЮТЬСЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ»**

Остроглядової Олени Георгіївни
до освітнього процесу Одеського державного університету
внутрішніх справ

м. Одеса

«27» 02 2026

Комісія у складі:

1) начальника відділу забезпечення якості освіти ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Камінської О.А.;

2) професора кафедри кримінального процесу та криміналістики ФПФОДР НПУ ОДУВС, кандидата юридичних наук, професора Янкового М.О.;

3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС ФПФОДР НПУ ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.,

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені матеріали, викладені Остроглядовою Оленою Георгіївною у дисертаційному дослідженні на тему: «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб».

Використання матеріалів дисертаційного дослідження Остроглядової О.Г. на тему «Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб» сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань здобувачів вищої освіти щодо розуміння теоретичних і прикладних питань, що виникають від час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії.

Комісія дійшла висновку, що матеріалів дисертаційного дослідження Остроглядової О.Г. на тему «Розслідування кримінальних правопорушень

проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються щодо неповнолітніх осіб» впроваджені до освітнього процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і будуть використані при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Дізнання».

Члени комісії:

Начальник відділу забезпечення
якості освіти ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

Олена КАМІНСЬКА

Професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики
ФПФОДР НПУ
кандидат юридичних наук, професор

Микола ЯНКОВИЙ

Доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики
ФПФОДР НПУ
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО